

Kleinschalig Ondernemen 2011

Structuur en ontwikkeling van het
Nederlandse MKB

Zoetermeer, april 2011

ISBN: 978-90-371-1024-1

Bestelnummer: A201104

Prijs: € 100,-

Dit onderzoek is gefinancierd door het programmaonderzoek MKB en Ondernemerschap
(www.ondernemerschap.nl)

Voor alle informatie over MKB en Ondernemerschap: www.ondernemerschap.nl

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij EIM bv. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van EIM bv. EIM bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with EIM bv. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of EIM bv. EIM bv does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	9
2 Structuurbeeld MKB	11
2.1 Algemeen beeld van het MKB	11
2.2 Ondernemingen	12
2.3 Afzet	13
2.4 Bruto toegevoegde waarde	15
2.5 Werkgelegenheid	17
2.6 Arbeidsproductiviteit	19
2.7 Winstgevendheid	21
2.8 Investerings	22
3 Algemeen beeld van het MKB in de marktsector in 2011 en 2012	23
3.1 Afzetontwikkeling	23
3.2 Winstontwikkeling	28
3.3 Werkgelegenheidsontwikkeling	28
4 Stemming onder ondernemers in het MKB	35
4.1 Vertrouwen in de economische ontwikkeling	35
4.2 Verwachtingen voor de prestaties van het eigen bedrijf	38
4.3 Stemming naar sector	41
5 Inkomens ondernemers	43
5.1 Ontwikkelingen wet- en regelgeving	43
5.2 Inkomensontwikkeling zelfstandigen	46
5.3 Inkomensontwikkeling directeuren-groootaandeelhouders	51
6 De financiële positie van het MKB	57
6.1 Bedrijfsbezittingen	57
6.2 Vermogen	60
6.3 Kengetallen financiële positie	62
6.4 Ontwikkeling financiële positie MKB-sectoren	68
7 Investerings	71
7.1 Investeringsbereidheid van MKB-ondernemers	71
7.2 Ontwikkeling van de investeringen	73
7.3 Investerings naar sector	74
Bijlagen	
I Tabellen	75
II Uitgebreide inkomenstrajecten zelfstandigen en directeuren-groootaandeelhouders	79
III Begrippenlijst financiering	81

Samenvatting

In de publicatie Kleinschalig Ondernemen 2011 wordt een beeld gegeven van de structuur en economische ontwikkeling in het bedrijfsleven, verdeeld naar grootteklassen en sectoren. Het midden- en kleinbedrijf (MKB) staat hierbij centraal. In Kleinschalig Ondernemen worden de ontwikkelingen van afzet, werkgelegenheid, winstgevendheid en investeringen bij het MKB besproken. Andere onderwerpen die aan bod komen, zijn de inkomensontwikkeling van ondernemers en de financiering van het MKB. Tabel I geeft een overzicht van de belangrijkste kerngegevens voor het MKB.

tabel I Kerngegevens MKB in de totale marktsector*, 2010-2012

	2010	2010	2011	2012
	Niveau (x mld. euro)	Volumemutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %		
omzet	648	1,75	2,25	2,00
afzet	386	0,25	1,75	1,75
waarvan:				
buitenlandse afzet	81	8,00	3,50	3,00
binnenlandse afzet	306	-1,75	1,50	1,50
bruto toegevoegde waarde	182	0,50	2,00	1,75
loonsom	100	-3,00	0,75	0,75
arbeidsproductiviteit (x 1.000 euro)	62	2,25	1,00	1,25
	Niveau (x mld. euro)	Waardemutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %		
winst uit onderneming	29	4,00	4,00	2,00
	Niveau (x 1.000)	Mutaties t.o.v. voorafgaand jaar (x 1.000)		
arbeidsvolume MKB	2.835	-56	25	19
aantal banen MKB	3.560	-67	34	25
wv: werknemers	2.749	-74	27	20
zelfstandigen	812	7	8	5

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector. Het MKB bestaat uit bedrijven tot 100 werkenden. Het grootbedrijf bestaat uit bedrijven met 100 werkenden of meer.
Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Het vertrouwen van MKB-ondernemers in de economische ontwikkeling van Nederland is verder toegenomen

In het voorjaar van 2011 is het vertrouwen van MKB-ondernemers in de economische ontwikkeling van Nederland verder toegenomen. De ondernemers zijn daarnaast positiever over de economische ontwikkeling van het eigen bedrijf. De ondernemers hebben dit jaar ook weer vertrouwen in het door de Nederlandse overheid gevoerde economische beleid.

MKB-ondernemers hebben niet alleen een positiever beeld gekregen over de economische ontwikkeling in 2011, ook wat betreft de verwachtingen omtrent de prestaties van het eigen bedrijf zijn de ondernemers positiever gestemd dan vorig jaar. De omzet zal vaker groeien en minder vaak afnemen, de winst zal minder vaak afnemen en de werkgelegenheid blijft naar verwachting vaker gelijk.

De stemming verschilt per sector. MKB-ondernemers in de groothandel en in de financiële en zakelijke diensten zijn het meest optimistisch. In de bouw, de auto-sector, de transportsector en de persoonlijke diensten blijft het vertrouwen het meest achter bij het gemiddelde voor MKB-ondernemers in het algemeen.

Herstel MKB

Door groei van de wereldhandel, maar ook door een aantrekkende binnenlandse vraag zal de afzet van het MKB in 2011 met 1,75% toenemen. Hiermee wordt het pad ingeslagen van substantieel herstel na de bescheiden groei van 0,25% in 2010 en de zware krimp van 5,75% in 2009. In 2011 zullen de groothandel, de industrie en de zakelijke diensten naar verwachting de sterkste groei realiseren. Aan de forse krimp in de bouw komt in 2011 een einde. De detailhandel en horeca zullen in 2011 iets kunnen groeien. De groei zal wel bescheiden van omvang zijn, doordat de consument door de afnemende koopkracht nog wel terughoudend zal zijn.

Voor 2012 wordt eveneens uitgegaan van een afzetgroei van het MKB in de marktsector van 1,75%.

Groei inkomens ondernemers

Dat de economie uit het dal van de crisis kruipt, vindt in 2011 al licht zijn weerklank in de winstontwikkeling en inkomens van ondernemers. Het herstel zal zich in 2012 krachtiger voortzetten. Dit jaar groeit het bruto-inkomen van zelfstandigen - dat hoofdzakelijk bestaat uit winst uit onderneming - met 3% tot 45.490 euro. Met een groei van 8,5% in 2012 komt het bruto-inkomen weer terug op het niveau van voor de kredietcrisis. Dit geldt ook voor het besteedbaar inkomen van zelfstandigen, dat zal groeien met 1,5% in 2011 en met 8,0% in 2012. Voor directeurs-groootaandeelhouders groeit het bruto-inkomen - dat met name wordt bepaald door inkomen uit arbeid - zowel in 2011 als 2012 met 4,5%. De koopkracht voor dga's blijft in 2011 ongewijzigd ten opzichte van vorig jaar en zal in 2012 pas toenemen.

Financiering

Ondanks het voorzichtige economische herstel zal de liquiditeit en solvabiliteit van MKB-bedrijven naar verwachting licht dalen in 2011. De liquiditeit, de mate waarin bedrijven op korte termijn aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen, daalt van 170,3% in 2009 naar 169,8% in 2011. De solvabiliteit, de mate waarin bedrijven op lange termijn aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen, daalt van 27,1% in 2009 naar 26,5% in 2011. De bescheiden afzetgroei die wordt verwacht in het MKB gaat gepaard met een kleine groei van de vlottende activa, maar met een afname van de vaste activa. De verbeterde perspectieven leiden tot een bescheiden groei van de investeringen. Het MKB is voornamelijk aangewezen op externe financiers om deze investeringen te financieren. Door de aangescherpte krediet-eisen van banken is het wel moeilijker geworden om voor alle geplande investeringen financiering te bemachtigen. De winstontwikkeling biedt nog weinig perspectief om investeringen intern te financieren.

Het zijn vooral de sectoren waarin MKB-bedrijven in belangrijke mate internationaal opereren waar een verbetering van de financiële positie te zien is, namelijk de industrie en de transportsector. In deze sectoren neemt de solvabiliteit toe tussen 2009 en 2011, van 29,1% naar 30% respectievelijk van 25,5% naar 26,5%. Deze sectoren profiteren van de groeiende wereldhandel en de toeneemende export. De persoonlijke dienstverlening, bouw, detailhandel en horeca hebben in 2011 nog te maken met moeilijke economische omstandigheden (vraaguitval, matige particuliere consumptie). Deze ontwikkelingen gaan gepaard met een sterke afname van de solvabiliteit in deze sectoren.

Weer (lichte) groei investeringen

Als gevolg van de kredietcrisis nam in 2009 de investeringsbereidheid onder ondernemers in het MKB sterk af. In 2010 nam de investeringsbereidheid alweer licht toe en dit jaar komt de investeringsbereidheid met 66% weer dicht in de buurt van het niveau van de conjunctureel goede jaren, waarin het percentage van investeringsbereidheid rond de 70% ligt.

Vorig jaar daalden de investeringen in het MKB nog met 1,25%. De verwachting is dat de investeringen in het MKB dit jaar in omvang met 3,75% zullen groeien. In 2012 groeien de investeringen in het MKB met 4% nog iets meer.

1 Inleiding

In de publicatie *Kleinschalig Ondernemen 2011* wordt een beeld gegeven van de structuur en economische ontwikkeling in het Nederlandse bedrijfsleven, verdeeld naar grootteklassen. Het midden- en kleinbedrijf (MKB) staat hierbij centraal.

Doel

De informatie in *Kleinschalig Ondernemen 2011* is bestemd voor allen die op een of andere wijze betrokken zijn bij de beleidsvorming of de besluitvorming binnen de overheid of het georganiseerde bedrijfsleven. Het geeft hen zicht op de ontwikkelingen in het MKB in het kader van de actuele macro-economische prognoses van het CPB.

Kader

Zowel in het voorjaar als in het najaar maakt EIM prognoses van het Nederlandse MKB. De voorjaarsprognoses van het MKB passen binnen het kader van het Centraal Economisch Plan 2011 van het CPB¹. In *Kleinschalig Ondernemen* worden de ontwikkelingen van afzet, werkgelegenheid, kosten, prijzen en winstgevendheid bij kleine en middelgrote bedrijven besproken. Ook wordt in deze publicatie ingegaan op de investeringen door het MKB. De belangrijkste ontwikkelingen worden ook op sectoraal niveau besproken.

Naast de sectorinformatie die in dit rapport is gegeven, publiceert EIM ook 'Ondernemen in Sectoren', waarin uitgebreidere sectoranalyses worden gegeven. Deze publicatie verschijnt in het najaar en is gebaseerd op de najaarsprognoses van EIM.

Naast de prognoses in het voor- en najaar actualiseert EIM de prognoses ook in juni en december, met de meest recente CPB-prognoses als uitgangspunt. In een uitgebreide database zijn de prognose te vinden op de website www.ondernemerschap.nl.

Bij het verschijnen van een actualisatie van de MKB-prognoses wordt op de website www.ondernemerschap.nl een update van het hoofdstuk 'Algemeen Beeld van het MKB' gepubliceerd uit het rapport 'Kleinschalig Ondernemen'. Tevens volgt dan een update van de sectorparagrafen uit het rapport 'Ondernemen in Sectoren'.

Data

Bij het bepalen van de prognoses, zoals in dit rapport genoemd, is gebruik gemaakt van diverse modellen. Voor de algemene MKB-prognoses en de sectorprognoses is het model PRISMA-K gebruikt. Dit is een sectormodel naar grootteklasse voor de korte en middellange termijn, waarmee onder andere exploitatie-

¹ Zie voor een aantal van deze gegevens: Centraal Planbureau, *Centraal Economisch Plan 2009*, Den Haag.

gegevens en werkgelegenheidsgegevens geraamd worden. In het rapport worden gegevens die afkomstig zijn uit het PRISMA-K-model aangeduid met '*prognose kerngegevens MKB*'.

Ook is gebruik gemaakt van het MKB-Beleidspanel. Dit is een panel van 2.000 ondernemers. Dit panel is gebruikt om de stemming onder MKB-ondernemers ten aanzien van de Nederlandse economie weer te geven. In dit rapport worden gegevens die afkomstig zijn uit dit panel aangeduid met '*MKB-Beleidspanel*'.

De berekeningen met het PRISMA-K-model zijn begin april afgesloten. Data die hierna beschikbaar zijn gekomen, zijn niet meegenomen in de rapportage. De metingen onder het MKB-Beleidspanel zijn gehouden in de periode eind maart tot en met half april.

Leeswijzer

Het rapport is als volgt ingedeeld. In hoofdstuk 2 wordt een structuurbeeld gegeven van het midden- en kleinbedrijf. In de overige hoofdstukken wordt ingegaan op de economische ontwikkelingen, waarbij in hoofdstuk 3 besproken wordt hoe ondernemers de huidige stand van de economie ervaren. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de ontwikkeling van het MKB in 2011 en 2012, de afzet-, winst- en werkgelegenheidsontwikkeling. Vervolgens wordt in hoofdstuk 5 een inkomensbeeld gegeven van zelfstandigen en directeuren-groootaandeelhouders (dga's) en in hoofdstuk 6 wordt ingegaan op de financiële positie van het MKB. In hoofdstuk 8 komen de (verwachte) investeringen door MKB-bedrijven aan de orde.

In de bijlagen bij dit rapport wordt informatie gegeven over omzet, afzet, werkgelegenheid, arbeidsproductiviteit en winst in de periode 2010-2012.

De gegevens uit de dataset 'prognose Kerngegevens MKB' zijn ook te vinden op de kennissite¹ van EIM.

¹ www.ondernemerschap.nl.

2 Structuurbeeld MKB

In dit hoofdstuk wordt een beknopt beeld geschetst van de structuur van het MKB in de marktsector¹. Daarbij wordt onder andere de structuur van het MKB afgezet tegen die van het grootbedrijf. Als eerste volgt een algemene beschrijving van de structuur van het MKB. Daarna komen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan bod: het aantal ondernemingen, de afzetmarkten en de bruto toegevoegde waarde van het MKB, werkgelegenheid, arbeidsproductiviteit en inkomensvorming in het MKB en de investeringen in het MKB. Genoemde onderwerpen komen verderop in dit rapport uitgebreider aan de orde, waarbij de recente ontwikkelingen centraal staan.

2.1 Algemeen beeld van het MKB

Tot het midden- en kleinbedrijf (MKB) behoren alle actieve ondernemingen uit het bedrijfsleven met minder dan 100 werknemers. De volgende sectoren maken deel uit van het bedrijfsleven:

- industrie
- bouwsector
- groothandel
- detailhandel
- autosector
- horeca
- transport- en communicatiesector
- financiële en zakelijke diensten
- persoonlijke dienstverlening
- overige marktsectoren².

In Nederland zijn ongeveer 780.000 ondernemingen actief in de marktsector³. Het merendeel van deze ondernemingen (circa 775.000) is actief binnen het MKB (zie tabel 2.1). Dit houdt in dat ruim 99% van alle ondernemingen in het bedrijfsleven behoort tot het MKB, bedrijven met minder dan 100 werknemers. Circa 5.000 bedrijven worden tot het grootbedrijf gerekend.

Het MKB heeft een belangrijk aandeel in de totale afzet, bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid. In 2010 was het MKB goed voor 43% van de totale afzet van het bedrijfsleven en voor 49% van de totale bruto toegevoegde waarde. In het MKB zijn ongeveer 3,6 miljoen personen werkzaam. Dit is meer dan de helft van de totale werkgelegenheid in het bedrijfsleven.

De arbeidsproductiviteit van het MKB ligt met 62.000 euro lager dan de arbeidsproductiviteit voor het totale bedrijfsleven. De winst van het MKB ligt (na correctie van de beloning van de zelfstandigen) lager dan de winst van bedrijven uit het grootbedrijf. Het MKB investeert vrijwel evenveel als bedrijven uit het grootbedrijf.

¹ De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

² Tot de overige sectoren worden gerekend landbouw en visserij en nutsbedrijven.

³ De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

tabel 2.1 Kerngegevens van het MKB in vergelijking met de totale marktsector* in 2010

	MKB	grootbedrijf	totaal
ondernemingen per 31-12-2010 (x 1.000)	775	5	780
afzet (in mld. €)	386	514	900
w.v. buitenland	81	185	266
binnenland	306	329	634
bruto toegevoegde waarde (fk) (mld. €)	175	180	355
arbeidsvolume (x 1.000)	2.835	1.960	4.795
aantal werkenden (x 1.000)	3.560	2.434	5.994
w.v. zelfstandigen	812	4	816
arbeidsproductiviteit (in 1.000 €)	62	92	74
winst na correctie beloning zelfstandigen (mld. €)	16	34	50
investeringen (mld. €)	22	24	46

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector. Het MKB bestaat uit bedrijven tot 100 werkenden. Het grootbedrijf bestaat uit bedrijven met 100 werkenden of meer.
Bron: Prognose kerngegevens MKB.

2.2 Ondernemingen

In Nederland waren op 1 januari 2011 ongeveer 775.000 ondernemingen actief in het MKB. Tabel 2.2 laat zien dat ruim 90% van deze bedrijven deel uitmaakt van het kleinbedrijf. Dit zijn bedrijven met minder dan 10 werknemers. Het grootbedrijf (100 werknemers en meer) bestaat uit ongeveer 5.000 bedrijven, waarvan twee vijfde 250 of meer werknemers in dienst heeft.

tabel 2.2 Aantal actieve ondernemingen in de marktsector* per 1-1-2011 naar grootteklasse (x 1.000)

	aantal
MKB	775
- kleinbedrijf (<10)	716
- middenbedrijf (10-99)	59
grootbedrijf	5
- middelgroot (100-249)	3
- zeer groot (≥250)	2
totale marktsector	780

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.
Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Veruit de grootste groep ondernemingen uit het MKB is actief in de financiële en zakelijke diensten (zie tabel 2.3). Ruim een kwart van de actieve ondernemingen in het bedrijfsleven behoort tot deze sector. Deze sector herbergt een breed scala aan bedrijven, zoals de assurantietussenpersonen, ingenieurs- en architectenbureaus en schoonmaakbedrijven. Ook in de bouw, de detailhandel en de persoonlijke dienstverlening zijn relatief veel ondernemingen actief. Samen zijn deze vier sectoren goed voor 62% van het aantal actieve ondernemingen in het bedrijfsleven.

tabel 2.3 Aantal actieve ondernemingen in de marktsector* per 1-1-2011 naar sector en grootteklasse (x 1.000)

<i>sectoren</i>	<i>MKB</i>	<i>grootbedrijf</i>	<i>totaal</i>
industrie	49,0	1,3	50,3
bouw	114,7	0,4	115,1
groothandel	64,1	0,5	64,6
detailhandel	77,6	0,3	77,9
autosector	24,6	0,1	24,7
horeca	37,5	0,1	37,6
transport en communicatie	29,4	0,4	29,9
financiële en zakelijke diensten	219,0	1,4	220,3
persoonlijke dienstverlening	71,2	0,4	71,6
overige marktsectoren	88,0	0,1	88,1
totale marktsector	775,1	5,0	780,1

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

2.3 Afzet

In totaal is het MKB goed voor 43% van de totale afzet (tabel 2.4). Binnen het MKB heeft het middenbedrijf meer afzet dan het kleinbedrijf. Gezien het feit dat ruim 90% van alle bedrijven in het MKB behoort tot het kleinbedrijf (zie 'Ondernemingen') betekent dit dat bedrijven uit het middenbedrijf gemiddeld (veel) meer afzet genereren dan bedrijven uit het kleinbedrijf. Dezelfde argumentatie gaat op voor het grootbedrijf. Slechts 1% van alle bedrijven is grootbedrijf, en daarvan is twee vijfde een zeer groot bedrijf. Toch heeft deze laatste categorie 46% van alle afzet in handen.

tabel 2.4 Afzet in 2010 naar grootteklasse

	<i>x mld. euro</i>	<i>in procenten</i>
MKB	386	43
- kleinbedrijf (<10)	156	17
- middenbedrijf (10-99)	230	26
grootbedrijf	514	57
- middelgroot (100-249)	103	11
- zeer groot (≥250)	411	46
totale marktsector*	900	100

* *De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.*

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Tabel 2.5 toont dat de afzet binnen de sectoren van het MKB ongelijk verdeeld is. De industrie behaalt de meeste afzet, daarop volgt de financiële en zakelijke dienstensector. De afzet van de detailhandel, de autosector en de horeca is relatief gering.

tabel 2.5 Afzet in 2010 naar sector en grootteklasse, in mld. euro

<i>sectoren</i>	<i>MKB</i>	<i>grootbedrijf</i>	<i>totaal</i>
industrie	82,3	208,7	290,9
bouw	48,0	27,2	75,2
groothandel	44,2	32,7	76,9
detailhandel	15,6	13,7	29,3
autosector	11,4	5,3	16,6
horeca	13,2	4,5	17,7
transport en communicatie	27,4	45,8	73,2
financiële en zakelijke diensten	90,5	120,0	210,5
persoonlijke dienstverlening	23,3	15,8	39,1
overige marktsectoren	30,4	40,5	70,9
totale marktsector*	386,2	514,1	900,3
overige sectoren			261,6
totale Nederlandse economie			1.161,9

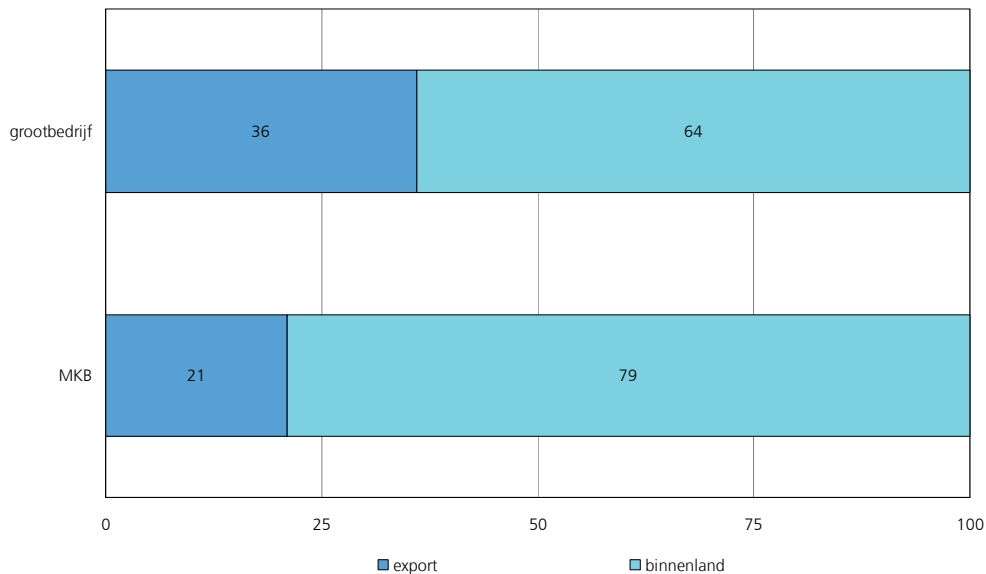
* *De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.*

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

De afzetstructuur van het MKB wijkt duidelijk af van de afzetstructuur van het grootbedrijf. Figuur 2.1 maakt dit duidelijk. Het MKB is sterk gericht op de bin-

nenlandse markt. Het grootbedrijf realiseert een groot deel van de afzet op buitenlandse markten¹. Ruim een derde van de totale afzet komt bij het grootbedrijf voor rekening van leveringen aan het buitenland. Bij het MKB ligt dit percentage op 21.

figuur 2.1 Verdeling van de afzet naar binnenlandse afzet en buitenlandse afzet en naar grootteklasse in 2009 (in procenten)

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Binnen het MKB verschilt het belang van de binnenlandse en de buitenlandse afzet sterk per sector. In de industrie, de groothandel en de transport- en communicatiesector komt een belangrijk deel van de MKB-afzet tot stand uit exportactiviteiten.

De bouw, de detailhandel, de horeca en de persoonlijke dienstverlening zijn (vrijwel) geheel op de binnenlandse markt georiënteerd.

2.4 Bruto toegevoegde waarde

De som van de bruto toegevoegde waarde van het bedrijfsleven en de overheid tezamen wordt ook wel aangeduid als het Nationaal Inkomen in Nederland. In 2010 bedroeg het Nationaal Inkomen 543 miljard euro. De bruto toegevoegde waarde tegen factorkosten is in de totale marktsector in 2010 circa 355 miljard euro. Hiervan komt de helft voor rekening voor het MKB. Voor het kleinbedrijf en het middenbedrijf lopen deze bedragen redelijk gelijk op. Het kleinbedrijf heeft een bruto toegevoegde waarde van bijna 80 miljard euro en het middenbedrijf heeft een bruto toegevoegde waarde van bijna 100 miljard euro. In het grootbedrijf wordt het grootste deel van de toegevoegde waarde gerealiseerd door bedrijven met 250 of meer werknemers.

¹ De export vindt plaats door de onderneming zelf of via intermediairs. Zo wordt een groot deel van de MKB-afzet verzorgd door de groothandel.

tabel 2.6 Bruto toegevoegde waarde (factorkosten) in 2010 naar grootteklasse

	<i>x mld. euro</i>	<i>in procenten</i>
MKB	176	49
- kleinbedrijf (<10)	79	22
- middenbedrijf (10-99)	97	27
grootbedrijf	180	51
- middelgroot (100-249)	31	9
- zeer groot (≥250)	149	42
totale marktsector*	355	100

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Tabel 2.7 geeft weer dat de bruto toegevoegde waarde per sector onderling verschilt. De financiële en zakelijke diensten nemen binnen het MKB ruim een kwart van de bruto toegevoegde waarde voor hun rekening. Ook de industrie, de bouw en de groothandel hebben relatief veel bruto toegevoegde waarde. De detailhandel, de autosector en de horeca zijn de drie sectoren in het MKB met de minste toegevoegde waarde.

tabel 2.7 Bruto toegevoegde waarde (factorkosten) in 2009 naar sector en grootteklasse, in mld. euro

<i>sectoren</i>	<i>MKB</i>	<i>grootbedrijf</i>	<i>totaal</i>
industrie	25,2	41,5	66,7
bouw	19,9	7,9	27,7
groothandel	26,5	12,9	39,3
detailhandel	9,3	7,8	17,1
autosector	5,1	2,9	8,0
horeca	6,4	2,3	8,7
transport en communicatie	10,8	22,1	33,0
financiële en zakelijke diensten	50,6	63,1	113,8
persoonlijke dienstverlening	10,9	6,9	17,9
overige marktsectoren	10,9	12,1	23,0
totale marktsector*	175,6	179,5	355,1
overige sectoren			166,9
totale Nederlandse economie			522,0

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

2.5 Werkgelegenheid

Het aantal werkenden in de totale marktsector in Nederland kwam in 2010 uit op ongeveer 6 miljoen. Hiervan komt 60% voor rekening van het MKB. Zowel het kleinbedrijf als het middenbedrijf is goed voor 30% van de werkgelegenheid. Relatief veel mensen werken bij bedrijven met 250 of meer werknemers; ruim 2 miljoen werknemers zijn hier werkzaam.

tabel 2.8 Aantal werkenden in 2010 naar grootteklasse

	<i>aantal (x 1.000)</i>	<i>in procenten</i>
MKB	3.560	59
- kleinbedrijf (<10)	1.788	30
- middenbedrijf (10-99)	1.772	30
grootbedrijf	2.434	41
- middelgroot (100-249)	426	7
- zeer groot (≥250)	2.008	33
totale marktsector*	5.994	100

** De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.*

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Binnen het MKB neemt de sector financiële en zakelijke diensten met bijna 900.000 werkzame personen de meeste werkgelegenheid voor zijn rekening (tabel 2.9). Ook de industrie en de detailhandel zijn met respectievelijk 414.000 en 422.00 werkenden belangrijk voor de werkgelegenheid in het MKB.

In de autosector, de horeca, de persoonlijke dienstverlening (onder meer kappers, schoonheidsspecialisten e.d.), de bouw en de groothandel is het aandeel van MKB-bedrijven in de werkgelegenheid relatief hoog. Deze sectoren zijn over het algemeen kleinschalig.

tabel 2.9 Aantal werkenden (x 1.000) naar sector en grootteklasse in 2010

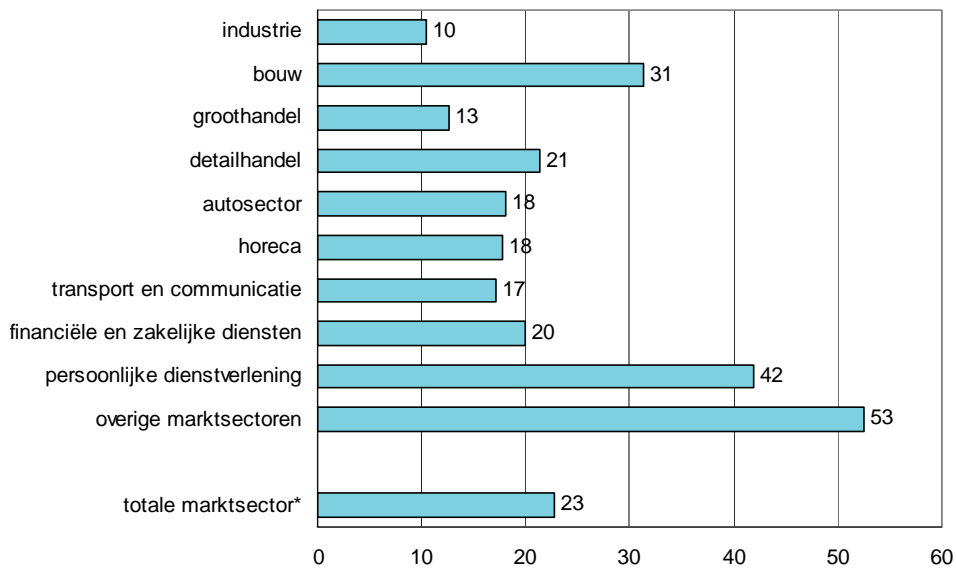
<i>sectoren</i>	<i>MKB</i>	<i>grootbedrijf</i>	<i>totaal</i>
industrie	414	473	887
bouw	350	120	471
groothandel	388	140	528
detailhandel	422	330	752
autosector	121	35	156
horeca	261	45	306
transport en communicatie	196	259	455
financiële en zakelijke diensten	889	849	1.739
persoonlijke dienstverlening	287	142	428
overige marktsectoren	232	42	273
totale marktsector*	3.560	2.434	5.994
overige sectoren			2.320
totale Nederlandse economie			8.314

* *De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.*

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Bijna een kwart van de werkzame personen in het MKB is zelfstandig ondernemer. Het aandeel van zelfstandigen in de werkgelegenheid in het MKB verschilt per sector (figuur 2.2). Vooral in de persoonlijke dienstverlening en de bouw zijn veel zelfstandigen werkzaam. De zelfstandigen in de persoonlijke dienstverlening nemen 42% van het arbeidsvolume voor hun rekening. Zij zijn veelal werkzaam als zelfstandig werkende kappers, schoonheidsspecialisten, voetverzorgers e.d. De werkgelegenheid in de bouw wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van veel zelfstandigen zonder personeel. De zelfstandigen in deze sectoren hebben een aandeel van ongeveer 30% in de werkgelegenheid. In de industrie en de groothandel zijn, met een aandeel van rond de 10%, naar verhouding weinig zelfstandigen te vinden.

figuur 2.2 Aandeel zelfstandigen in het MKB naar sectoren in 2010 (in procenten van het aantal werkenden)

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.
Bron: Prognose kerngegevens MKB.

2.6 Arbeidsproductiviteit

De arbeidsproductiviteit¹ bedraagt in het MKB ongeveer 62.000 euro. De arbeidsproductiviteit is afhankelijk van schaalgrootte en van de sector. Zo ligt de arbeidsproductiviteit bij kleinere bedrijven doorgaans lager. Maar ook in sectoren zoals de detailhandel en de horeca ligt de arbeidsproductiviteit lager.

Het kleinbedrijf heeft een gemiddelde arbeidsproductiviteit van 56.000 euro en loopt daarmee flink achter op het middenbedrijf, waar de arbeidsproductiviteit 67.000 euro bedraagt. In het grootbedrijf is de gemiddelde arbeidsproductiviteit met 92.000 euro aanzienlijk hoger.

¹ De arbeidsproductiviteit wordt gemeten als bruto toegevoegde waarde tegen factorkosten per arbeidsjaar.

tabel 2.10 Arbeidsproductiviteit in 2010 naar grootteklasse

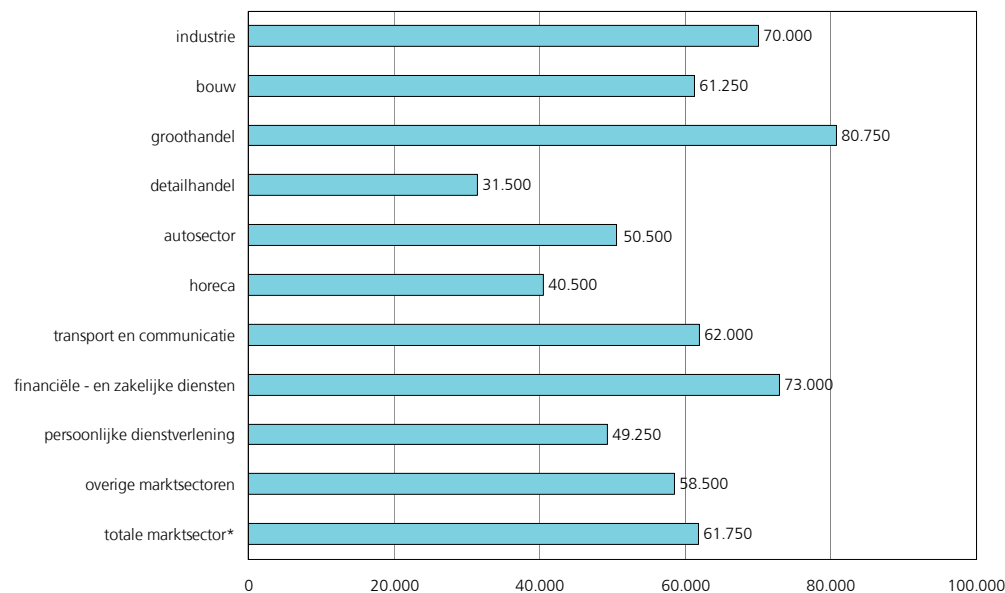
	<i>x 1.000 euro</i>
MKB	62
- kleinbedrijf (<10)	56
- middenbedrijf (10-99)	67
grootbedrijf	92
- middelgroot (100-249)	86
- zeer groot (≥250)	93
totale marktsector*	74

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Het MKB scoort in de sector groothandel de hoogste arbeidsproductiviteit (zie figuur 2.3). De horeca en met name de detailhandel blijven hierbij ver achter. Overigens wordt de gemiddelde arbeidsproductiviteit in de detailhandel gedrukt door de aanwezigheid van detaillisten die actief zijn uit overwegingen van hobby of liefdadigheid (zoals o.a. de Wereldwinkels). Deze ondernemers zijn niet of nauwelijks afhankelijk van het inkomen dat in hun bedrijf gevormd wordt. Wel verlagen zij de gemiddelde arbeidsproductiviteit.

figuur 2.3 Arbeidsproductiviteit in het MKB naar sectoren in 2010 (in euro's)

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

2.7 Winstgevendheid

Er zijn verschillende methoden om een oordeel te geven over wat er in het MKB verdiend wordt in vergelijking met het grootbedrijf. De meest voor de hand liggende variabele om de inkomensvorming te meten is de winst. De winst wordt opgemaakt uit de kostenstructuur van ondernemingen uit het MKB.

Kostenstructuur van het MKB en het grootbedrijf

Tabel 2.11 geeft een overzicht van de kostenstructuur in het MKB en het grootbedrijf. Door verschillen in de kostenstructuur kan de ontwikkeling van de kosten per eenheid product tussen het MKB en het grootbedrijf uiteenlopen. De tabel laat zien dat het aandeel van de winst voor belasting in het MKB flink hoger is dan in het grootbedrijf (13% tegenover 7%). In de winst van het MKB is echter de beloning voor de arbeid van zelfstandigen en voor meewerkende gezinsleden inbegrepen, want een vergoeding voor deze geleverde arbeid is immers niet opgenomen in de loonkosten. EIM heeft daarom een gewaardeerd loon voor zelfstandigen berekend. Als de winst hiervoor wordt gecorrigeerd, blijkt dat de winst in het midden- en kleinbedrijf slechts 4% bedraagt van de brutoproductie en daarmee lager is dan de winst in het grootbedrijf. De winst in het kleinbedrijf, met naar verhouding veel zelfstandigen, is met 1% in plaats van 21% vanzelfsprekend nog ongunstiger.

tabel 2.11 Kostenstructuur in procenten van de brutoproductie in 2010 naar grootteklasse

	<i>bruto- productie</i>	<i>bedrijfskosten</i>	<i>winst voor belasting</i>	<i>winst, gecorrigeerd voor loon zelfstandigen</i>
MKB	100	87	13	4
- kleinbedrijf (<10)	100	79	21	1
- middenbedrijf (10-99)	100	93	7	6
grootbedrijf	100	93	7	7
- middelgroot (100-249)	100	95	5	4
- zeer groot (≥250)	100	93	7	7
totale marktsector*	100	91	9	6

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

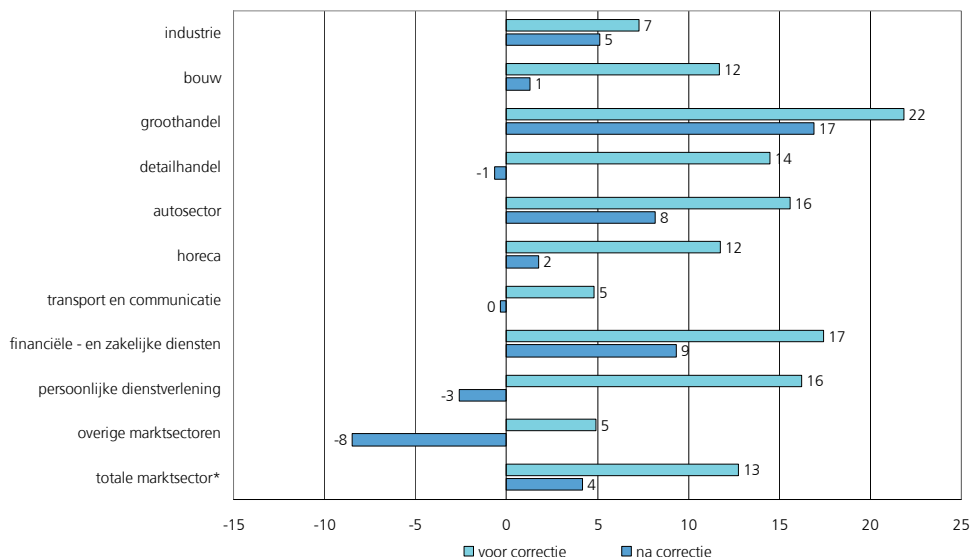
Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Winst voor belasting: per sector

De winst voor belasting van het MKB is 13% van de brutoproductie (zie figuur 4). Bij zelfstandigen maakt evenwel de beloning voor hun arbeid deel uit van de winst. Na correctie voor het toegerekende loon voor zelfstandigen blijft er een percentage van 4% over. Het winstniveau per MKB-sector verschilt sterk. De hoogste winstpercentages (voor belasting) worden bereikt in de groothandel, de financiële en zakelijke dienstverlening, de autosector en de persoonlijke dienstverlening (zie figuur 2.4). Na correctie voor beloning zelfstandigen is het winstpercentage het hoogst in de groothandel, gevolgd door de financiële en zakelijke dienstverlening en de autosector. Het laagste winstpercentage (na correctie voor beloning zelfstandigen) wordt gerealiseerd in de detailhandel en de persoonlijke dienstverlening. Na correctie beloning zelfstandigen is het winstpercentage in

deze sectoren zelfs negatief. Het ongunstige winstpercentage in de detailhandel is een gevolg van de zeer scherpe prijsconcurrentie in de detailhandel sinds 2003, versterkt door de sterk gedaalde vraag als gevolg van de kredietcrisis.

figuur 2.4 Winst voor belasting in het MKB, voor en na correctie beloning zelfstandigen naar sectoren in 2010 (in procenten van de brutoproductie)

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

2.8 Investeringen

Het MKB investeerde in 2010 22 miljard euro. Dit is iets minder dan het grootbedrijf investeerde (24 miljard euro). Het kleinbedrijf neemt 23% van alle investeringsbedragen voor zijn rekening. De meeste investeringen worden echter gedaan door de zeer grote bedrijven. Maar liefst 46% van alle investeringen wordt gefinancierd door deze zeer grote bedrijven.

tabel 2.12 Investeringen in 2010 naar grootteklasse

	x mld. euro	in procenten
MKB	22	48
- kleinbedrijf (<10)	10	23
- middenbedrijf (10-99)	11	25
grootbedrijf	24	52
- middelgroot (100-249)	4	9
- zeer groot (≥250)	21	46
totale marktsector*	46	100

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

3 Algemeen beeld van het MKB in de marktsector in 2011 en 2012

In dit hoofdstuk wordt het algemeen beeld van het MKB in 2011 en 2012 geschetst. Eerst wordt ingegaan op de totale afzetontwikkeling. Hierbij komt de betekenis aan de orde van de economische ontwikkeling van de wereldeconomie voor de buitenlandse afzetgroei van het MKB. Eveneens wordt ingegaan op de binnenlandse afzetontwikkeling. Daarna zullen de winst- en werkgelegenheidsontwikkeling in 2011 en 2012 worden geschetst.

Door groei van de wereldhandel, maar ook door een aantrekkende binnenlandse vraag zal de afzet van het MKB in 2011 met 1,75% toenemen. Hiermee wordt het pad ingeslagen van substantieel herstel na de bescheiden groei van 0,25% in 2010 en de zware krimp van 5,75% in 2009. Het herstel in het MKB treedt hiermee belangrijk later in dan bij het grootbedrijf. Doordat het grootbedrijf sterk op de buitenlandse afzet is georiënteerd, heeft het grootbedrijf veel sterker kunnen profiteren van de krachtige groei van de wereldhandel in 2010. In 2010 kwam de groei in het grootbedrijf uit op 3,0%. In 2011 zal de groei in het grootbedrijf met 2,25% nog fractioneel groter zijn dan die in het MKB. De afzwakking van de buitenlandse afzetgroei is hier debet aan. In 2011 zal de wereldhandelsgroei bescheidener zijn. Ook de groei in Europa zal beperkter van omvang zijn onder invloed van overheidsbezuinigingen. In 2011 zullen de groothandel, de industrie en de zakelijke diensten naar verwachting de sterkste groei realiseren. Aan de forse krimp in de bouw komt in 2011 een einde. De detailhandel en horeca zullen in 2011 iets kunnen groeien. De groei zal wel bescheiden van omvang zijn, doordat de consument door de afnemende koopkracht nog wel terughoudend zal zijn.

3.1 Afzetontwikkeling

In 2011 zal het MKB in de Nederlandse marktsector licht herstellen van de gevolgen van de economische crisis. In 2010 bleef de groei beperkt tot 0,25%. Voor 2011 wordt een afzetgroei van 1,75% voorzien. De groei komt voornamelijk voor rekening van de buitenlandse afzet.

Dankzij de groei van de wereldhandel kan de buitenlandse afzet van het MKB in de marktsector dit jaar met 3,5% groeien. Ook de binnenlandse afzet draagt bij aan de afzetgroei in 2011. Vooral de leveringen van bedrijven onderling zullen in 2011 toenemen. Ook de uitgaven door de consument zullen weer iets toenemen. Hoewel het consumentenvertrouwen toeneemt, zal er nog wel sprake zijn van enige terughoudendheid bij de consument. Deze terughoudendheid is een gevolg van de gedaalde vermogens (lagere huizenprijzen), onzekerheid over de bezuinigingsmaatregelen en een dalende koopkracht. De investeringsafzet zal in 2011 weer toenemen. Met name de investeringen in machines, computers en vervoermiddelen herstellen zich. Investeringsafzet zal in gebouwen zullen nog flink onder druk blijven staan. Zo zullen er relatief weinig nieuwbouwprojecten in woningen of kantoorpanden opgestart worden. Bovendien zullen bedrijven nog terughoudend zijn in hun investeringen, mede omdat zij vaak nog met overcapaciteit kampen.

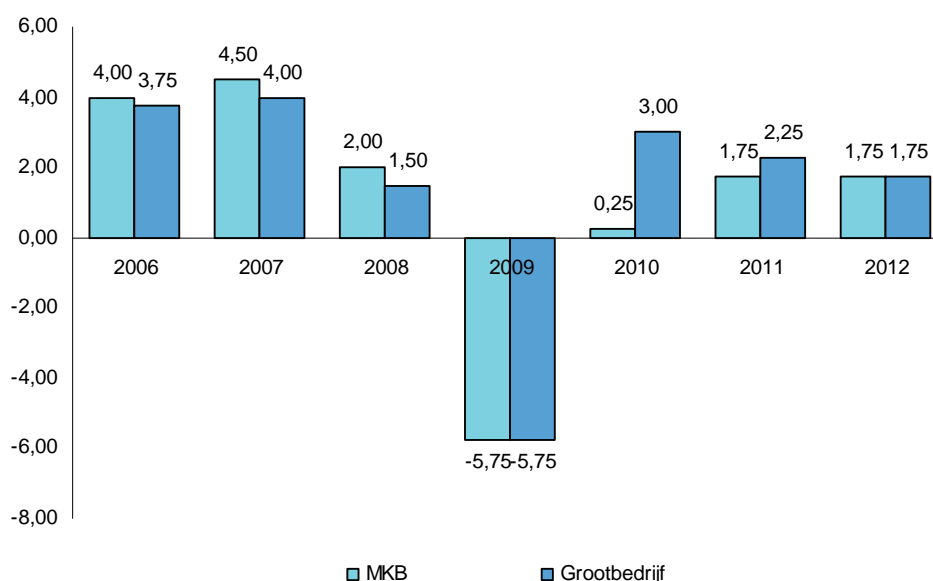
Het MKB is veel sterker op de binnenlandse markt georiënteerd. Zo had het MKB in 2010 veel last van de sterke daling van de bouwproductie (-10%). Ook de daling van de afzet van de zakelijke dienstverlening in met name de eerste helft van 2010, was erg nadelig voor het MKB. Bovendien is de consument in 2010 terughoudend geweest in haar bestedingen. Ook dit jaar zal de consument terughoudend zijn. De consument spaart meer en maakt in haar bestedingen andere keuzes. In de detailhandel zal minder besteed worden aan woninginrichting en doe-het-zelf, maar de afzet aan kleding en elektronica zal enigszins groeien. Ook de vraag naar kleinere en zuiniger auto's zal dit jaar toenemen.

Voor 2012 wordt eveneens uitgegaan van een afzetgroei van het MKB in de marktsector van 1,75%.

Doordat het grootbedrijf veel sterker op de buitenlandse markten is georiënteerd, kon zij in 2010 wel sterk profiteren van de aantrekkende internationale handel. Dit heeft voor het grootbedrijf in 2010 geresulteerd in een groei van 3%. Nu de groei van de wereldhandel minder sterk is en de binnenlandse markt weer groei vertoont, blijft de ontwikkeling van het MKB beperkt achter bij het grootbedrijf.

Voor de internationaal georiënteerde en business-to-businessbedrijven in het MKB zullen in 2012 kunnen groeien. De bouwsector zal weer een lichte groei tonen. Mede door een bescheiden koopkrachtdaling van de consument zullen de detailhandel en de horeca in 2012 maar beperkt groeien.

Figuur 3.1 Economische ontwikkeling van het MKB en het grootbedrijf in de totale marktsector* 2006-2012, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

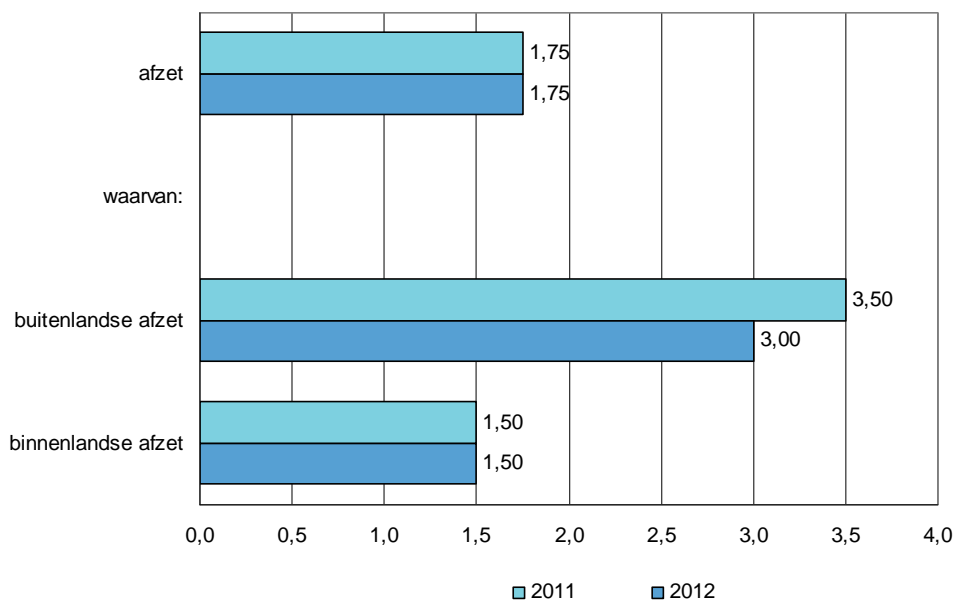
* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector. Het MKB bestaat uit bedrijven tot 100 werkenden. Het grootbedrijf bestaat uit bedrijven met 100 werkenden of meer.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

Hoge uitvoergroei in 2011, maar minder fors dan 2010

De wereldeconomie herstelt zich flink, maar de economische prestaties tussen landen lopen sterk uiteen. Vooral in Azië zijn de groeipercentages van opkomende economieën hoog. Europa en de Verenigde Staten blijven hierbij nog flink achter. In de hoogontwikkelde economieën zijn de staatsschulden als percentage van het bruto binnenlands product sterk opgelopen en staan overheden voor de opdracht om hun overheidsfinanciën op orde te brengen, wat de groei de komende jaren remt. Vooral Duitsland profiteert flink van de krachtige groei in Azië door de sterke graad van industrialisatie. Nederland profiteert hier indirect van als toeleverancier van de Duitse industrie. De totale buitenlandse afzet van goederen en diensten van het MKB in de marktsector zal in 2011 met 3,5% toenemen (in 2010 nog 9%). Voor 2012 wordt een groei geraamd van 3%.

Figuur 3.2 Binnenlandse en buitenlandse afzetontwikkeling van het MKB in de totale marktsector* 2011-2012, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

Niet alleen de industrie zal van de exportgroei profiteren, ook de groothandel heeft hier veel voordeel van. In 2011 kan de afzet met 3,75% toenemen. Hier draagt ook de sterk aantrekkende wederuitvoer aan bij. Dit betreft veelal producten die in Azië worden gemaakt. Ook de transportsector kan sterk profiteren van de aantrekkende wereldhandel. Doordat de transportsector ook sterk afhankelijk is van de ontwikkelingen in de bouwsector, remt een negatieve ontwikkeling daarin de groei in de transportsector in belangrijke mate.

Binnen de industrie zijn het vooral de metaalindustrie en de chemische industrie die het sterkst kunnen profiteren van de aantrekkende wereldhandel. Doordat deze sectoren relatief veel investeringsgoederen maken en veel basisproducten, staan deze sectoren vooraan in de rij om te kunnen profiteren van economisch herstel.

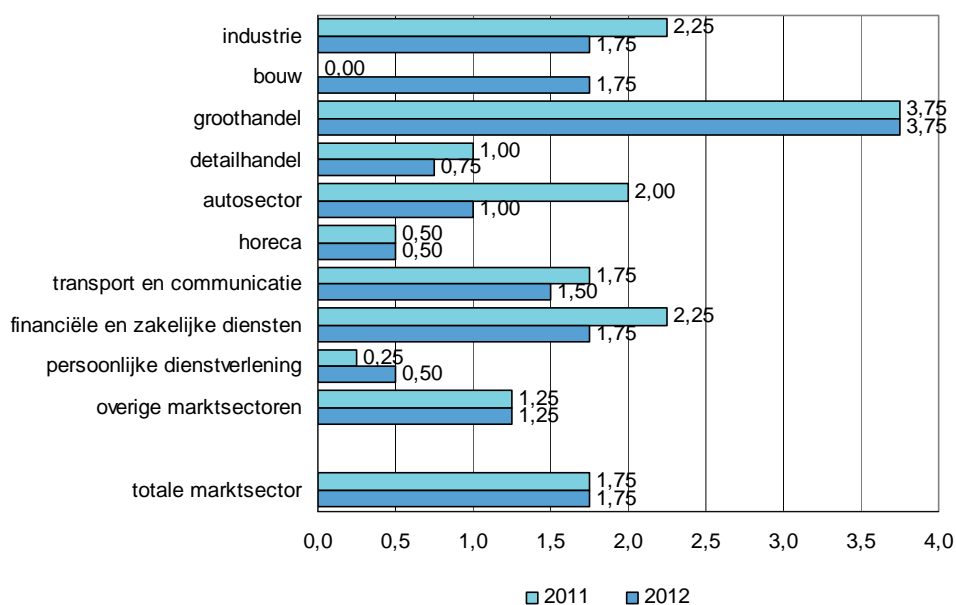
Tabel 3.1 Niveau en volumeontwikkeling van de afzet in 2010-2012, naar grootteklasse

	2010	2010	2011	2012
	niveau			
	(x mld. euro)	mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %		
MKB	386	0,25	1,75	1,75
- kleinbedrijf (<10)	156	-0,25	1,75	1,50
- middenbedrijf (10-99)	231	0,50	2,00	1,75
grootbedrijf	514	3,00	2,25	1,75
- middelgroot (100-249)	103	3,50	2,50	2,00
- zeer groot (≥250)	411	2,75	2,25	1,75
totale marktsector*	900	1,75	2,00	1,75

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB.

Figuur 3.3 Afzetontwikkeling van het MKB in de marktsector* in 2011 en 2012 naar sectoren, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, december 2010.

Na zeer forse daling bouwproductie in 2010, nog geen herstel in 2011
 Vooral sinds de tweede helft van 2009 is er sprake van een sterke terugval in de productie van de bouwsector. De sector heeft nog enige tijd kunnen bouwen op basis van de bestaande orderportefeuille, maar voor veel bedrijven is de orderportefeuille behoorlijk dun geworden. Vooral de utiliteitsniewbouw ondervindt de nadelige gevolgen. Verwacht wordt dat het aantal nieuw te bouwen woningen

in 2011 weer licht zal toenemen. Werkzaamheden gericht op onderhoud blijven licht groeien, maar wel onder de structurele groei van onderhoud. Het bedrijfsleven is nog zeer terughoudend met investeringen, zodat nieuwbouw en verbouw van gebouwen nog altijd zwaar onder druk staan. De bedrijven zullen eerst de financiën op orde willen hebben, alvorens geld uit te geven aan gebouwen. Ook de GWW-sector staat onder druk. Door de verslechterde financiële situatie bij gemeentes zal er sterk terughoudend geïnvesteerd worden. Daarentegen zullen bedrijven en de rijksoverheid iets meer investeren. Doordat de bouwproductie vertraagd reageert op herstel van de conjunctuur, zal in 2012 weer een lichte groei van de productie plaatsvinden.

In de tweede helft van 2010 waren de eerste tekenen van herstel in de zakelijke dienstverlening zichtbaar. Zo nam de vraag naar computerdiensten toe en veerde de uitzendsector sterk op. In 2011 zal de afzet van de zakelijke dienstverlening met een groei van 2,75%, verder herstellen. Vooral de conjunctuurgevoelige uitzendsector zal sterk profiteren van een toenemende bedrijvigheid. Bedrijven zullen terughoudend zijn met het aannemen van personeel, en eerder geneigd zijn te werken met flexibele arbeidskrachten. De andere sectoren binnen de zakelijke dienstverlening zullen vooralsnog een beperkte groei zien. Veel bedrijven hebben hun behoefte aan zakelijke diensten nog eens kritisch tegen het licht gehouden. Architecten- en ingenieursbureaus zijn sterk afhankelijk van de ontwikkelingen in de bouwsector en de investeringsbereidheid van overheid en bedrijfsleven. Pas in 2012 zal hier weer sprake zijn van een lichte groei. In 2012 zal de groei binnen de zakelijke dienstverlening wederom voor een belangrijk deel voor rekening komen van de uitzendsector. De zakelijke dienstverlening zal in 2012 een groei te zien geven van 2%.

Groei consumentenbestedingen nog beperkt

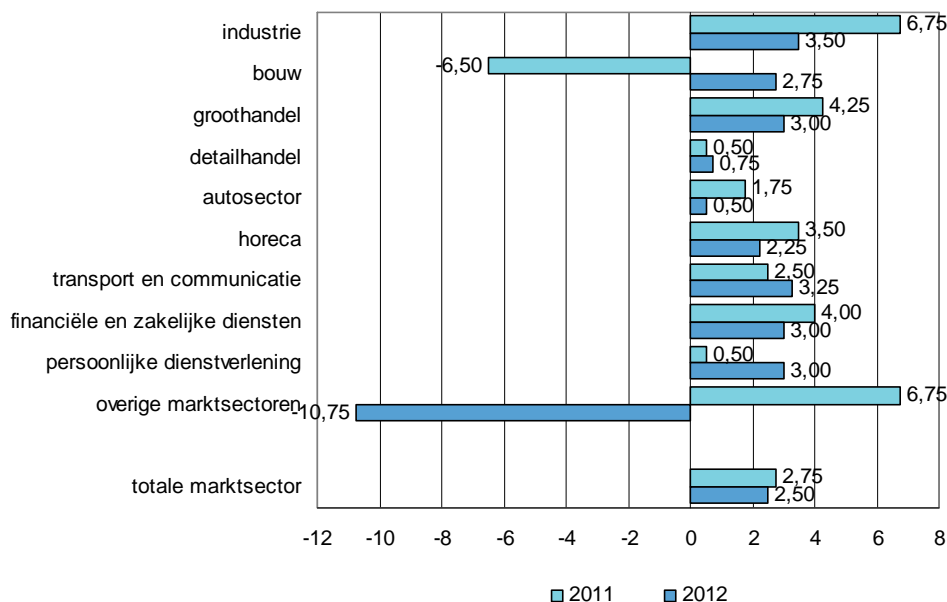
De consumptieve bestedingen zullen beperkt toenemen, dat vooral voor rekening komt van een toename van de vaste lasten (hogere uitgaven aan energie en hogere zorgpremies). Gecorrigeerd voor de vaste lasten is er sprake van een afname van de consumentenbestedingen. Onzekerheid over de nabije economische situatie speelt een belangrijke rol bij de terughoudende opstelling van consumenten in 2011. De koopkracht staat onder druk en de werkgelegenheid groeit nog gering, en dat maakt dat de consument voorzichtig is om luxe of duurzame bestedingen te doen. Ook de afgenomen vermogens door onder andere gedaalde huizenprijzen maken dat de consumentenbestedingen weinig uitbundig zullen zijn. Mede door de op handen zijnde overheidsbezuinigingen zijn consumenten meer geneigd te sparen. Onrust rond de waardevermindering van pensioenen kan consumenten aanzetten om extra te gaan sparen. Vooral bestedingen aan woninginrichting en doe-het-zelf staan onder druk. Dit hangt nauw samen met het fors lagere aantal verhuisbewegingen. De horeca-afzet is drie jaar op een rij (2008, 2009 en 2010) afgenomen. In 2011 zal er weer een bescheiden toename te zien zijn. Vooral hotels/pensions zullen profiteren van toenemende zakelijke bestedingen. De daling van de drankensector zal doorzetten. Ook in de detailhandel zal iets meer worden uitgegeven. Een licht herstel van de werkgelegenheid en een toenemend vertrouwen in de economische ontwikkeling doet consumenten iets minder terughoudend zijn in hun bestedingen.

3.2 Winstontwikkeling

De jaren 2009 en 2010 hebben voor veel bedrijven in het teken gestaan van reductie van kosten, waaronder het laten afvloeien van werknemers. De kostenreductie, die gepaard gaat met de afname van de personeelsomvang, heeft zich in 2010 vertaald in winststijgingen bij diverse sectoren. Andere sectoren, die nog te maken hebben met een dalende vraag, zijn nog geconfronteerd met een winstdaling. Winstherstel zal in 2011 het sterkst optreden in de industrie, de groothandel en de financiële en zakelijke diensten. De winstontwikkeling in de bouw blijft ook in 2011 sterk onder druk staan. Dit is het gevolg van de achterblijvende productieontwikkeling. Gemiddeld zal de winst in het MKB in de marktsector met 2,75% toenemen. De winst van het grootbedrijf zal, met 4,25%, sterker toenemen dan in het MKB. Het grootbedrijf herstelt sterker dan het MKB, omdat het veel meer kan profiteren van de internationale ontwikkeling door de sterke exportoriëntatie.

Voor 2012 wordt voor alle sectoren een (lichte) winstgroei voorzien. De winst in het MKB zal met een verdere economische groei kunnen toenemen met 2,5%.

Figuur 3.4 Nominale winstontwikkeling in het MKB in de totale marktsector* in 2011 en 2012 naar sectoren, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

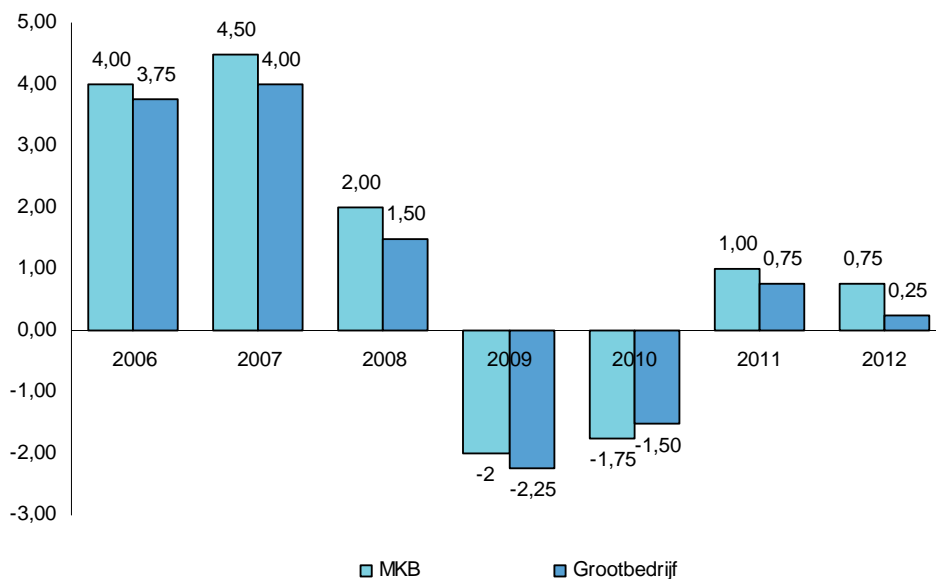
Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

3.3 Werkgelegenheidsontwikkeling

In 2009 is het bedrijfsleven geconfronteerd met de gevolgen van de kredietcrisis, waardoor de vraag naar arbeid sterk terugliep. De daling van de werkgelegenheid liep ook nog door in 2010. Toch is het werkgelegenheidsverlies in het MKB, gezien de sterke afzetterugval, in de marktsector met ruim 135.000 personen relatief beperkt gebleven. Zoals uit de tabel is op te maken, is het werkgelegenheidsverlies in het MKB iets forsier uitgevallen dan in het grootbedrijf. Enerzijds zijn bedrijven door het voorzichtige economische herstel terughoudend met het

aantrekken van personeel. Anderzijds wordt getracht personeel zo lang mogelijk in dienst te houden met het oog op toenemende vraag. Door natuurlijk verloop en lage werkgelegenheidsdynamiek is de werkgelegenheid bij veel bedrijven teruglopen. Voor 2011 wordt, bij een voortzettend economisch herstel, weer een beperkt herstel van de werkgelegenheid voorzien. De werkgelegenheid zal toenemen met bijna 35.000 arbeidsplaatsen. Ook in 2012 zal de werkgelegenheid bij een verdere economische groei toenemen.

Figuur 3.5 Werkgelegenheidsontwikkeling van het MKB en het grootbedrijf in de totale marktsector* 2006-2012, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector. Het MKB bestaat uit bedrijven tot 100 werkenden. Het grootbedrijf bestaat uit bedrijven met 100 werkenden of meer.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

Tabel 3.2 Werkgelegenheidsontwikkeling (aantal personen, arbeidsvolume) van het MKB en grootbedrijf in de totale marktsector*

	omvang 2010 (x 1.000)	2010	2011	2012
MKB				
- aantal personen	3.560,4	-1,75	1,00	0,75
- arbeidsvolume	2.835,0	-2,00	1,00	0,75
grootbedrijf				
- aantal personen	2.434,0	-1,50	0,75	0,25
- arbeidsvolume	1.960,0	-1,75	0,50	0,25
totale marktsector				
- aantal personen	5.994,3	-1,75	1,00	0,50
- arbeidsvolume	4.795,0	-1,75	0,75	0,50

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder delfstoffenwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

Tabel 3.3 Werkgelegenheidsontwikkeling (aantal personen) van het MKB en grootbedrijf in de totale marktsector*

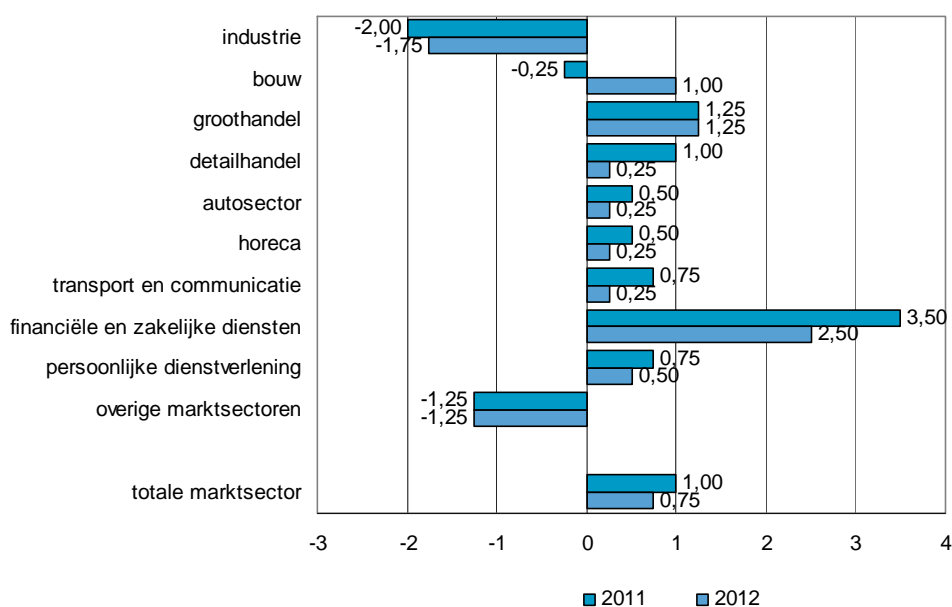
	omvang 2010 (x 1.000)	2009	2010	2011	2012
MKB	3.560	-69,5	-66,5	34,5	25,0
grootbedrijf	2.430	-59,0	-39,3	18,9	8,0

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder delfstoffenwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

In 2010 is de werkgelegenheid in bijna alle marktsectoren gedaald. In 2011 zal in vrijwel alle sectoren weer een bescheiden groei zijn, uitgezonderd in de industrie en de bouw. De industrie ondervindt de internationale concurrentie in alle hevigheid en moet daarom uit kostenoverwegingen haar personeelsbestand aanpassen. De bouwproductie staat nog altijd sterk onder druk. Dit heeft gevolgen voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid in deze sector. In 2012 zal de werkgelegenheid ook in deze sector weer licht toenemen. De groei in de meeste sectoren zal echter bescheiden zijn. De zakelijke diensten springen er echter in positieve zin uit. Er is een grote vraag naar flexibele arbeidsrelaties. De vraag naar uitzendkrachten neemt flink toe.

Figuur 3.6 Werkgelegenheidsontwikkeling (personen) in het MKB in de marktsector in 2011 en 2012 naar sectoren, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

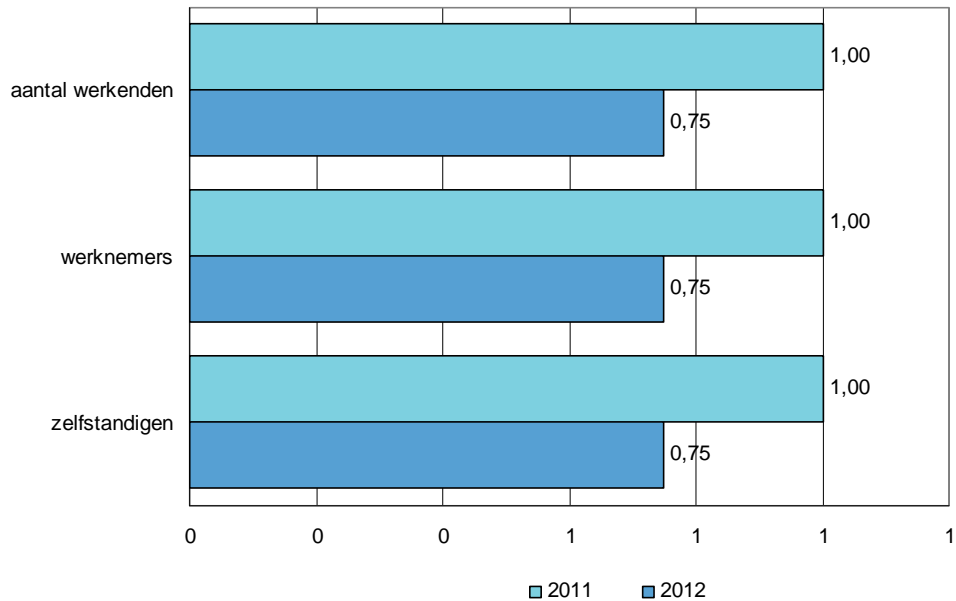
* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

Lichte groei van het aantal zelfstandigen

Het aantal zelfstandigen neemt sinds vorig jaar weer licht toe. In 2009 daalde het aantal zelfstandigen nog, vooral als gevolg van de economische crisis, waardoor veel zelfstandigen besloten de activiteiten te staken. Doordat het lastiger is om een vaste baan te vinden, kiest een deel van de mensen voor het zelfstandig ondernemerschap. Ook mensen die geconfronteerd zijn met een ontslag of betrokken zijn bij een reorganisatie, zoeken vaker naar mogelijkheden om toch aan het werk te blijven, bijvoorbeeld als ondernemer. Dit heeft vooral in de bouwsector en zakelijke dienstverlening plaatsgevonden, waardoor per saldo in 2010 het aantal zelfstandigen is toegenomen. Groei van zelfstandigen wordt veroorzaakt door de groep zelfstandigen zonder personeel (zzp), die primair zijn arbeid aanbiedt en werkt met weinig kapitaal. Dit is een groep werkenden die veelal ruime ervaring heeft als werknemer, maar vervolgens als zelfstandige aan het werk is gegaan. Een sterk stimulerend overheidsbeleid met onder andere belangrijke fiscale voordelen, bevordert de groei van het aantal zzp'ers. Ook de toegenomen maatschappelijke waardering voor het ondernemerschap is een belangrijke stimulans. Het risico's van het starten wordt door veel beginnende ondernemers beperkt door in deeltijd te starten of door een partner met een stabiel inkomen. Met een doorzettend herstel in 2011 en 2012 zal het aantal zelfstandigen verder toenemen. Verbeterde afzet- en winstperspectieven zijn hierbij een stimulans voor het zelfstandig ondernemerschap.

Figuur 3.7 Ontwikkeling werkgelegenheid naar werknemers en zelfstandigen (personen) in het MKB in de marktsector in 2011 en 2012 naar sectoren, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

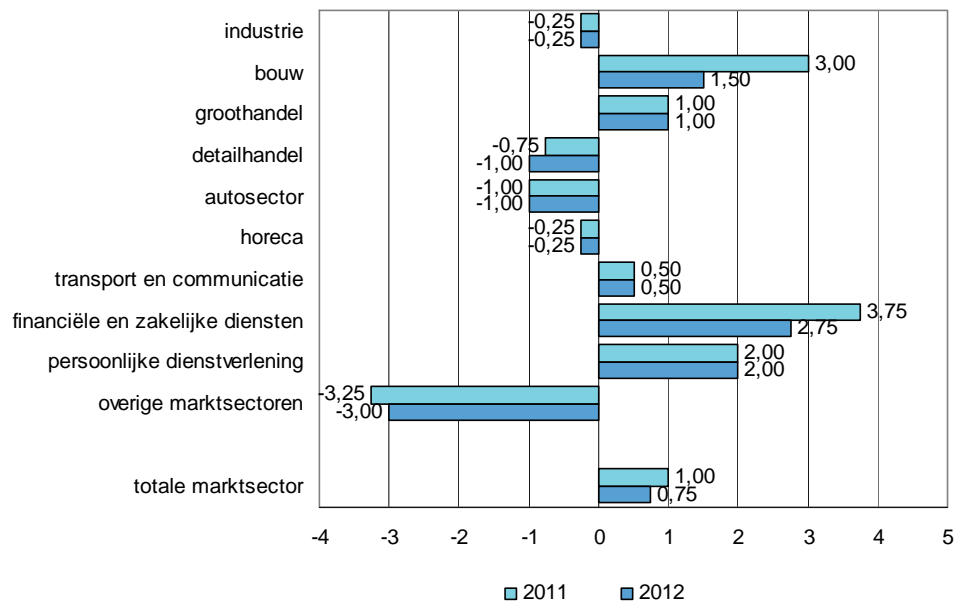

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

In een aantal sectoren neemt het aantal zelfstandigen af. Dit geldt vooral voor de detailhandel, autosector en horeca. Dit zijn sectoren die worden gekenmerkt door verzadigde markten. Kostenbeheersing en schaalvergroting staan in deze sectoren centraal, waardoor er voor kleinere bedrijven en voor zelfstandigen minder plaats is. Zo wordt de autosector steeds meer gedomineerd door grote dealerbedrijven en is er in de detailhandel steeds minder plaats voor de speciaalzaak. De huidige conjunctuur versterkt deze trend naar schaalvergroting, waarbij de zelfstandigen en kleine bedrijven in een versneld tempo de markt verlaten.

Figuur 3.8 Ontwikkeling van het aantal zelfstandigen in het MKB in 2011 en 2012 naar sectoren, mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, de verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

4 Stemming onder ondernemers in het MKB

De stemming onder MKB-ondernemers ten aanzien van de Nederlandse economie en de eigen bedrijfsprestaties staat in dit hoofdstuk centraal. Deze stemming is te beschouwen als een goede eerste indruk over de verwachte economische ontwikkeling van MKB-bedrijven in de nabije toekomst. De gegevens omtrent de stemming onder ondernemers zijn ontleend aan het MKB-Beleidspanel. Dit is een enquête onder bijna 2.000 ondernemers in het MKB. De laatste enquête is in het voorjaar van 2011 gehouden. Voor de concrete prognoses van de economische ontwikkeling van het MKB wordt verwezen naar de volgende hoofdstukken.

Allereerst wordt ingegaan op het ondernemersvertrouwen ten aanzien van de Nederlandse economie en het economische beleid in Nederland. Vervolgens wordt een beeld gegeven van de verwachtingen van MKB-ondernemers voor de prestaties van het eigen bedrijf (omzet, winst en werkgelegenheid), gevolgd door de stemming van MKB-ondernemers in de diverse sectoren.

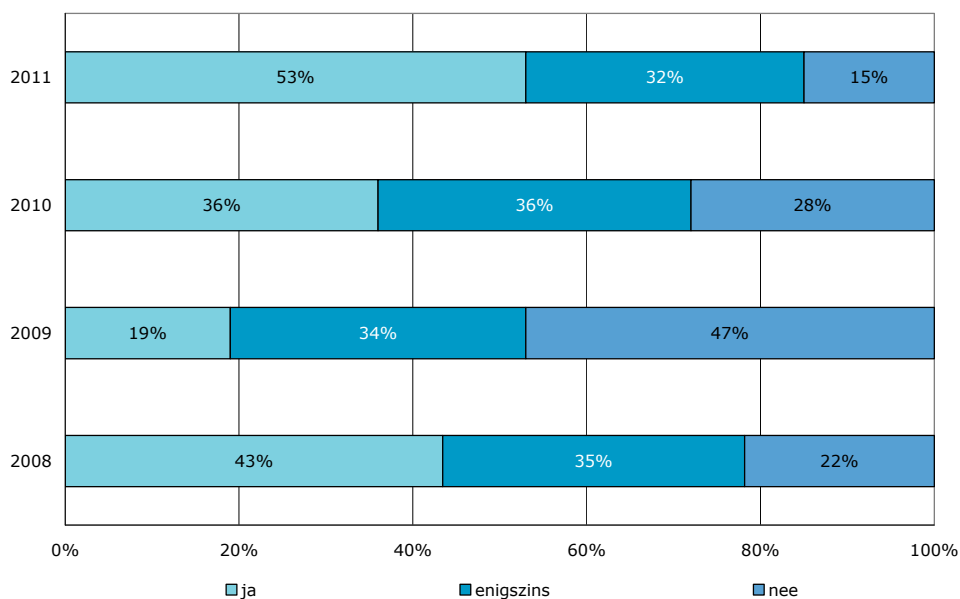
4.1 Vertrouwen in de economische ontwikkeling

De stemming onder de ondernemers in het MKB wat betreft de economische ontwikkeling wordt gemeten aan de hand van het vertrouwen in de economische ontwikkeling van Nederland, de economische ontwikkeling van het eigen bedrijf en het vertrouwen in het door de Nederlandse overheid gevoerde economische beleid. In het voorjaar van 2011 is de keer ten goede die in 2010 is ingezet na het crisisjaar 2009 voortgezet. Het vertrouwen van de ondernemers in de economische ontwikkeling van Nederland is verder toegenomen. De ondernemers zijn daarnaast positiever over de ontwikkeling van het eigen bedrijf. De ondernemers hebben dit jaar ook weer vertrouwen in het economische beleid.

Het vertrouwen van MKB-ondernemers in de economische ontwikkeling van Nederland is verder toegenomen

Nadat vorig jaar het vertrouwen van de ondernemers in het MKB in de economische ontwikkeling van Nederland vergeleken met het crisisjaar 2009 al sterk was toegenomen, is het vertrouwen in het voorjaar van 2011 nog verder toegenomen (zie figuur 1). Het aantal ondernemers dat zegt vertrouwen of enigszins vertrouwen te hebben in de economische ontwikkeling is dit jaar in vergelijking met het voorjaar van 2010 toegenomen van 72% naar 85%. Vooral de groep ondernemers die vertrouwen heeft in de economische ontwikkeling is flink groter geworden. Hiermee is het vertrouwen van de ondernemers groter dan in 2008, het jaar waarin de eerste tekenen van de kredietcrisis zichtbaar werden en het vertrouwen van de ondernemers in de economische ontwikkeling van Nederland begon af te nemen. Het vertrouwen is evenwel nog niet weer terug op het niveau van 2007, toen 91% van de ondernemers aangaf vertrouwen of enigszins vertrouwen te hebben in de economische ontwikkeling van Nederland.

Figuur 4.1 Vertrouwen van ondernemers in het MKB in de economische ontwikkeling van Nederland, 2008-2011 (in % van het aantal ondernemers)

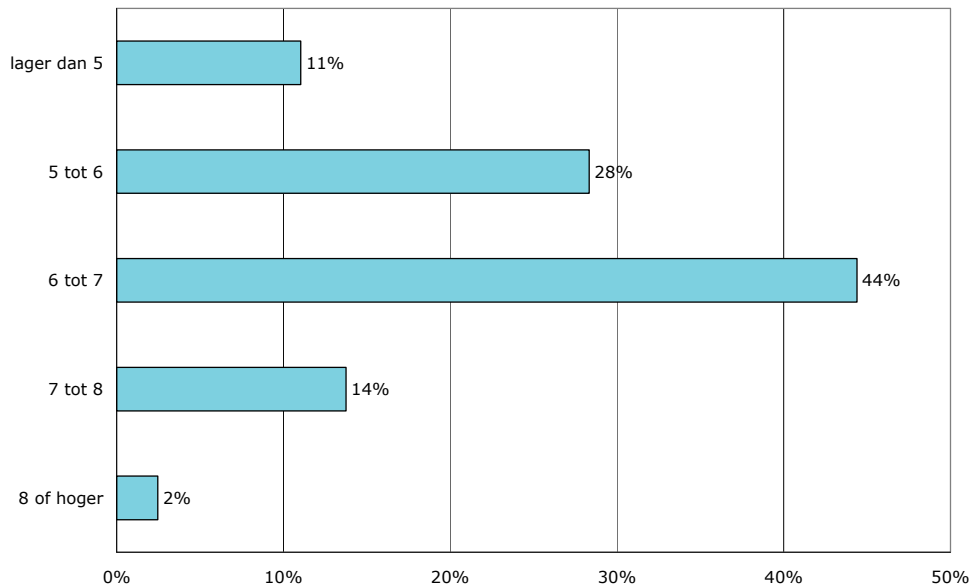
Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

MKB-ondernemers zijn ook positiever over de ontwikkeling van het eigen bedrijf

Aan de MKB-ondernemers is gevraagd om een rapportcijfer te geven voor de economische ontwikkeling van het eigen bedrijf in 2011¹. De ondernemers geven een gemiddeld rapportcijfer van 6,6. Dat is 0,1 punt hoger dan in 2010. Dat achter dit slechts weinig hogere rapportcijfer wel een toegenomen optimisme over de ontwikkeling van het bedrijf schuilt, komt beter tot uiting in het feit dat dit jaar 39% van de ondernemers een cijfer lager dan een zes gaf (zie figuur 2), terwijl vorig jaar nog 44% van de ondernemers dat deed. Deze verbetering levert vooral meer ondernemers op die voor de ontwikkeling van het eigen bedrijf een cijfer van zes tot zeven geven: het aandeel is toegenomen van 38% naar 44%.

¹ Voor het rapportcijfer geldt dat 1 zeer slecht is en 10 uitmuntend. De ondernemers mochten ook een niet geheel cijfer geven, zoals 5,2 of 7,6.

Figuur 4.2 Rapportcijfer van ondernemers in het MKB voor de economische ontwikkeling van het bedrijf in 2011 (in % van het aantal ondernemers)

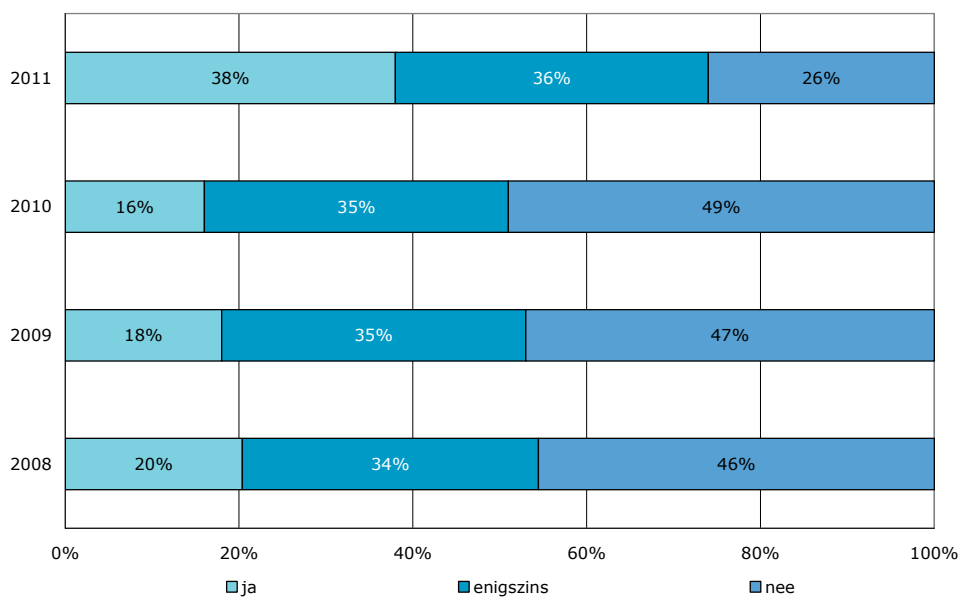

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

MKB-ondernemers hebben weer vertrouwen in het economische beleid

Het verbeterde vertrouwen van de ondernemers in het MKB in de ontwikkeling van de Nederlandse economie gaat gepaard met een aanzienlijke verbetering van het vertrouwen in het door de Nederlandse overheid gevoerde economische beleid. Waar in voorgaande jaren maar net iets meer dan de helft van de ondernemers vertrouwen of enigszins vertrouwen had in het economische beleid, heeft dit jaar driekwart van de ondernemers daarin vertrouwen of enigszins vertrouwen (zie figuur 3). Die toename komt geheel voor rekening van de ondernemers die vertrouwen hebben in het economische beleid. Dat aandeel is vergeleken met 2010 meer dan verdubbeld en is weer terug op het niveau van 2007. Het aandeel van de ondernemers die enigszins vertrouwen hebben in het economische beleid is door de jaren heen vrijwel constant.

Figuur 4.3 Vertrouwen van ondernemers in het MKB in het economische beleid, 2008-2011
(in % van het aantal ondernemers)

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

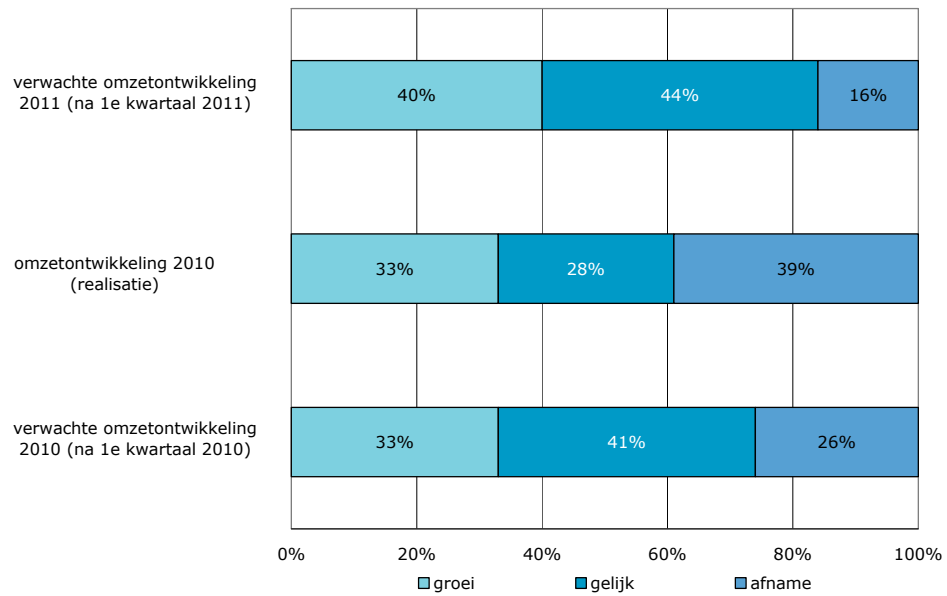
4.2 Verwachtingen voor de prestaties van het eigen bedrijf

De stemming onder de ondernemers in het MKB wat betreft de prestaties van het eigen bedrijf worden gemeten aan de hand van de verwachtingen voor de omzet, de winst en de werkgelegenheid. Over de gehele linie genomen, is het jaar 2010 voor de ondernemers achtergebleven bij de verwachtingen. Vergeleken met de verwachting in het voorjaar van 2010 was achteraf gezien bij meer ondernemers sprake van afname van de omzet, de winst en de werkgelegenheid. Wat betreft de verwachtingen omtrent de prestaties van het eigen bedrijf zijn de ondernemers nu positiever gestemd. De omzet zal vaker groeien en minder vaak afnemen, de winst zal minder vaak afnemen en de werkgelegenheid blijft naar verwachting vaker gelijk.

De omzet zal vaker groeien en minder vaak afnemen

In het voorjaar van 2010 jaar verwachtte een op de drie ondernemers in het MKB dat de omzet van het eigen bedrijf in 2010 zou groeien. Nu blijkt dat inderdaad bij een op de drie ondernemers de omzet in 2010 is gegroeid (zie figuur 4). Een op de vier ondernemers verwachtte in 2010 een afname van de omzet. Veel meer ondernemers melden nu dat de omzet in 2010 is afgenomen, namelijk bijna 40%.

Figuur 4.4 Verwachte omzetontwikkeling voor 2010 en 2011 en de gerealiseerde omzetontwikkeling in 2010 in het MKB (in % van het aantal ondernemers)

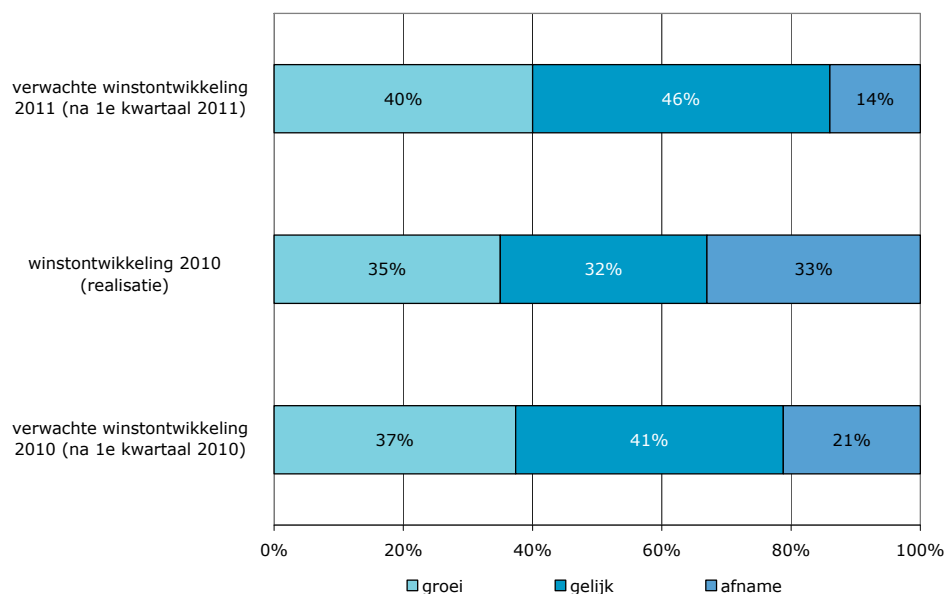
Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

Voor 2011 zijn de MKB-ondernemers optimistischer gestemd over de ontwikkeling van de omzet. Slechts 16% verwacht dat de omzet zal afnemen. Dat is aanzienlijk minder dan het aandeel van de ondernemers die melden dat in 2010 de omzet is afgenomen, en veel minder dan het aandeel dat voor 2010 een afname van de omzet verwachtte. Met 40% is het aandeel van de ondernemers die omzetgroei verwachten hoger dan het aandeel van de ondernemers die vorig jaar omzetgroei hebben gerealiseerd. Evenals in het voorjaar van 2010 verwacht ook nu weer ruim 40% van de ondernemers dat de omzet gelijk zal blijven.

De winst zal minder vaak afnemen

Ruim een op de drie ondernemers in het MKB verwachtte in het voorjaar van 2010 dat de winst van het eigen bedrijf in 2010 zou groeien. In het voorjaar van 2011 meldt inderdaad ruim een op de drie ondernemers dat de winst van het eigen bedrijf in 2010 is gegroeid (zie figuur 5). Eveneens een op de drie ondernemers meldt dat de winst in 2010 is afgenomen. Dat zijn meer ondernemers dan in het voorjaar van 2010 een afname van de winst verwachtten.

Figuur 4.5 Verwachte winstontwikkeling voor 2010 en 2011 en de gerealiseerde winstontwikkeling in 2010 in het MKB (in % van het aantal ondernemers)

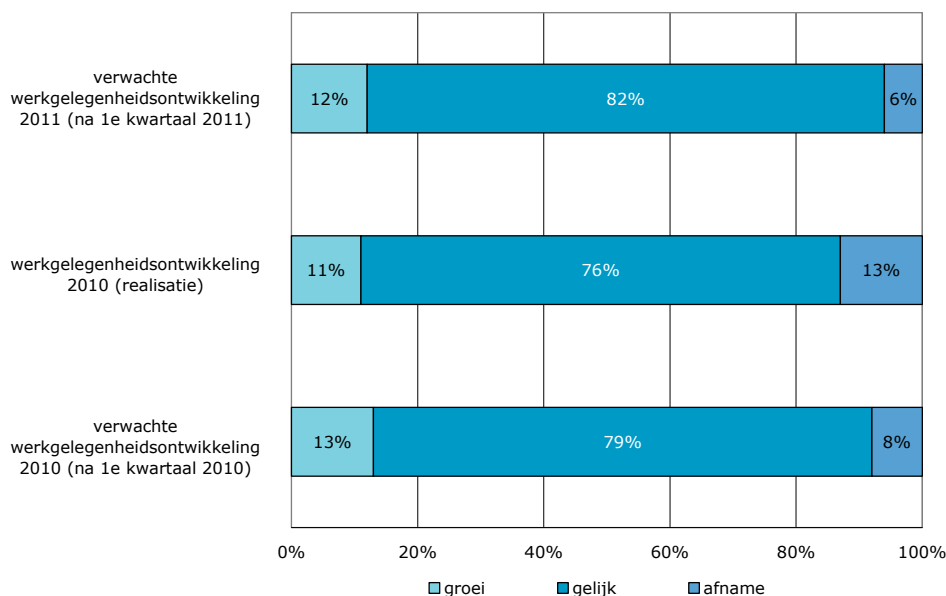
Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

Voor 2011 is het aandeel van de MKB-ondernemers die een groei van de winst verwachten iets hoger dan het aandeel van de ondernemers die in 2010 groei van de winst hebben gerealiseerd. Het aandeel van de ondernemers die in 2011 een afname van de winst verwachten, is aanzienlijk lager dan het aandeel van de ondernemers die in 2010 met een afgenomen winst zijn geconfronteerd, en ook lager dan het aandeel van de ondernemers die voor 2010 een afname van de winst verwachtten. Vergeleken met het voorjaar van 2010 verwachten nu iets meer ondernemers dat de winst gelijk zal blijven.

De werkgelegenheid blijft vaker gelijk

De verwachtingen van de ondernemers in het MKB omtrent de ontwikkeling van de omzet en de winst van het eigen bedrijf, zijn aanzienlijk positiever dan de verwachtingen omtrent de werkgelegenheid. Toch is er ten aanzien van de ontwikkeling van de werkgelegenheid ook wel sprake van enige verbetering van de stemming. Het aandeel van de ondernemers die voor 2011 een afname van de werkgelegenheid verwachten, is half zo groot als het aandeel van de ondernemers die melden dat in 2010 de werkgelegenheid is afgenomen (zie figuur 6). Vergeleken met de verwachting in het voorjaar van 2010 is het aandeel van de ondernemers die nu een afname verwachten iets lager. De groep ondernemers die in 2011 een afname van de omzet verwachten, is minder omvangrijk dan de groep ondernemers die groei van de werkgelegenheid verwachten. Wat betreft de realisatie in 2010 was het omgekeerde nog het geval.

Figuur 4.6 Verwachte werkgelegenheidsontwikkeling voor 2010 en 2011 en de gerealiseerde werkgelegenheidsontwikkeling in 2010 in het MKB (in % van het aantal ondernemers)

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

Een op de acht MKB-ondernemers verwacht dat de werkgelegenheid in het eigen bedrijf in 2011 zal groeien. Daarmee is er geen verandering gekomen aan de positieve kant van het spectrum. Evenveel ondernemers realiseerden in 2010 namelijk groei van de werkgelegenheid en het aandeel komt vrijwel overeen met dat van de ondernemers die in het voorjaar van 2010 groei van de werkgelegenheid verwachtten. De daling van het aantal ondernemers die een afname verwachten van de werkgelegenheid komt ten goede aan de door de jaren heen toch al grote groep die verwacht dat de werkgelegenheid gelijk zal blijven.

4.3 Stemming naar sector

De stemming verschilt per sector

De vorige paragrafen hebben laten zien dat de stemming onder ondernemers in het MKB in het algemeen flink verbeterd is. Er zijn tussen de sectoren wel aanzienlijke verschillen wat betreft de stemming (zie tabel 4.1). Ondernemers in de groothandel, de financiële en zakelijke diensten en de 'overige sectoren' zijn het meest optimistisch. Het vertrouwen onder ondernemers in de industrie en de horeca komt ook uit boven het gemiddelde voor MKB-ondernemers in het algemeen. In een viertal sectoren blijft het vertrouwen het meest achter bij het gemiddelde, namelijk in de bouw, de autosector, de transport en communicatiesector en de persoonlijke diensten. Het vertrouwen onder ondernemers in de detailhandel blijft ook achter bij het gemiddelde voor MKB-ondernemers in het algemeen.

Tabel 4.1 Stemming* onder ondernemers in het MKB naar sector, na eerste kwartaal 2011

sector	stemming onder ondernemers**
industrie	+
bouw	--
groothandel	++
detailhandel	-
autosector	--
horeca	+
transport en communicatie	--
financiële en zakelijke diensten	++
persoonlijke diensten	--
overige sectoren	++

* De stemming onder MKB-ondernemers is gemeten aan de hand van vijf indicatoren: vertrouwen in de economie, vertrouwen in het economische beleid, omzetverwachting, winstverwachting en werkgelegenheidsverwachting.

** Plus- en mintekens duiden erop of ondernemers in de betreffende sector een meer of minder dan gemiddeld vertrouwen hebben ten opzichte van ondernemers in het gehele MKB.

++ ruim bovengemiddeld vertrouwen

+ bovengemiddeld vertrouwen

= gemiddeld vertrouwen

- benedengemiddeld vertrouwen

-- ruim benedengemiddeld vertrouwen

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

Vorig jaar was het vertrouwen van de MKB-ondernemers in de bouw, de detailhandel, de transport en communicatiesector en de persoonlijke diensten ook (ruim) benedengemiddeld. Wat betreft het vertrouwen onder ondernemers in de transport en communicatiesector en de persoonlijke diensten is dit jaar sprake van een negatievere score dan vorig jaar. De score voor ondernemers in de detailhandel is iets minder negatief geworden. In twee sectoren is de stemming omgeslagen: de stemming onder ondernemers in de autobranche was vorig jaar bovengemiddeld en de stemming onder ondernemers in de horeca vorig jaar benedengemiddeld. Aan de positieve kant zien we dat het vertrouwen onder ondernemers in de groothandel, de financiële en zakelijke diensten en de 'overige sectoren' van bovengemiddeld tot ruim bovengemiddeld is toegenomen.

5 Inkomens ondernemers

In dit hoofdstuk staat het besteedbaar inkomen van ondernemers centraal. Het besteedbaar inkomen van ondernemers wordt vooral bepaald door het bedrijfsresultaat van de onderneming. Voor een deel van de ondernemers zijn ook looninkomsten van belang (hybride ondernemers). Een belangrijke externe factor die van belang is voor het besteedbaar inkomen is (fiscaal) overheidsbeleid.

In de eerste paragraaf wordt ingegaan op de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving die ingrijpen op het besteedbaar inkomen van ondernemers. De tweede paragraaf beschrijft de ontwikkeling van de inkomens van zelfstandigen. De derde paragraaf gaat in op de inkomensontwikkeling van directeuren-grotaandeelhouders (dga's). De berekening van de inkomensontwikkeling van ondernemers is tot stand gekomen met behulp van het EIM-inkomensrekenmodel BRUNET¹.

5.1 Ontwikkelingen wet- en regelgeving

Deze paragraaf beschrijft de ontwikkelingen in de fiscale wet- en regelgeving die van invloed zijn op het inkomen van ondernemers. Nog altijd blijft het stimuleren van (innovatief) ondernemerschap een belangrijk thema binnen het fiscale beleid. Allereerst komen de maatregelen aan bod die van invloed zijn op het besteedbaar inkomen van zelfstandige ondernemers en dga's. Deze maatregelen zijn veelal gerelateerd aan het thema ondernemerschap. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van de tariefwijzigingen en veranderingen in (schijf)bedragen van diverse fiscale posten en sociale zekerheidspremies.

(Innovatief) ondernemerschap

Ondernemers dragen sterk bij aan innovatie en werkgelegenheid en de daarmee gepaard gaande economische groei. Het kabinet wil ook in deze tijden van voorzichtig herstel na een zware economische crisis de nadruk leggen op het belang van investeringen en innovatie. Dit doet het door ook in 2011 (innovatief) ondernemerschap te stimuleren, met extra aandacht voor het midden- en kleinbedrijf. De maatregelen zijn bedoeld ter verbetering van zowel de liquiditeitspositie van (MKB-)bedrijven als het Nederlandse vestigingsklimaat. De voorgenomen maatregelen zijn deels ter compensatie van de hoger dan verwachte zorgpremies.

Vanwege de budgetoverschrijding in 2009 en de verwachte budgetoverschrijdingen in 2010 en 2011 bij de afdrachtvermindering voor speur- en ontwikkelings-

¹ De cijfermatige basis van dit model wordt gevormd door data uit het Inkomenspanelonderzoek van het CBS, waarin gedetailleerde inkomensgegevens vanuit verschillende fiscale administraties zijn opgenomen. In BRUNET is de relevante belastingwetgeving verwerkt tot het huidige jaar. Daarnaast wordt gewerkt met de beleidsaannames die het CPB hanteert. Voor een nadere toelichting zie bijvoorbeeld BRUNET 2003, te downloaden op www.ondernemerschap.nl (onder publicaties). De dataset, die de uitkomsten bevat van de berekeningen die met BRUNET zijn uitgevoerd, wordt aangeduid met de naam 'inkomens van ondernemers' (ook beschikbaar op www.ondernemerschap.nl, onder datasets).

werk zal de regeling geleidelijk overgaan op het structurele niveau dat voor 2012 is voorzien. Door een incidentele verhoging van het budget kan de loongrens in de eerste schijf ongewijzigd blijven ten opzichte van 2010. Verder geldt er voortaan structureel een vennootschapsbelastingtarief van 20% tot een belastbaar bedrag van 200.000 euro en 25% voor het meerdere, een afname van 0,5 procentpunt. Ook worden enkele maatregelen structureel gemaakt, zoals de verruiming van de verliesverrekening in de vennootschapsbelasting en de tijdelijke willekeurige afschrijving. Hierna worden de genoemde maatregelen nader toegelicht.

Stimulering speur- en ontwikkelingswerk

De Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) tracht innovatief ondernemerschap te bevorderen middels een afdrachtvermindering speur- en ontwikkelingswerk (S&O). Omdat er met name in 2009 veelvuldig gebruik is gemaakt van de WBSO, is het vastgestelde budget overschreden met 95 miljoen euro. Deze gerealiseerde budgetoverschrijding wordt samen met de verwachte budgetoverschrijdingen in 2010 en 2011 gefinancierd door een structurele ophoging van het budget met 170 miljoen euro per 2011. Echter, dit houdt niet in dat de regeling ongewijzigd blijft ten opzichte van 2010. Wel kan de loongrens in de eerste schijf worden gehandhaafd op 220.000 euro door toedoen van een incidenteel extra budget van 95 miljoen euro in 2011. Ook de S&O-af trek blijft in 2011 ongewijzigd op een bedrag van 12.031 euro exclusief inflatiecorrectie. Het percentage in de eerste schijf daarentegen daalt met 4 procentpunt tot 46% in 2011. Bovendien daalt het plafond van 14 miljoen euro in 2010 tot 11 miljoen euro in 2011. Met deze maatregelen ontstaat een geleidelijke overgang richting het structurele niveau van 2012.

Verlaging tarief vennootschapsbelasting

In het kader van generieke lastenmaatregelen wordt het algemene tarief van de vennootschapsbelasting in 2011 met 0,5 procentpunt verlaagd. Daardoor dragen ondernemers nog maar 25% af van het belastbaar bedrag boven 200.000 euro. Onder dit bedrag betaalt men een tarief van 20%. Verder wordt de verlengde eerste schijf van het MKB-tarief in de vennootschapsbelasting structureel, terwijl deze maatregel initieel slechts was bedoeld voor 2009 en 2010.

Tijdelijke verruiming verliesverrekening in de vennootschapsbelasting

De tijdelijke mogelijkheid voor belastingplichtigen in de vennootschapsbelasting om de huidige achterwaartse verliesverrekening van één jaar te verlengen met twee extra jaren, geldt ook voor het fiscale jaar 2011, waar deze eerder nog alleen voor 2009 en 2010 gold. Wanneer men van deze mogelijkheid gebruik maakt, wordt de huidige voorwaartse verliesverrekening ingekort van negen naar zes jaar. Voor de extra verrekeningsjaren is een plafond vastgesteld van maximaal 10 miljoen euro per jaar.

Verlengen tijdelijke willekeurige afschrijving

De tijdelijke mogelijkheid tot willekeurige afschrijving blijft ook van kracht voor ondernemingen die in 2011 vervangings- of uitbreidingsinvesteringen doen. De regeling biedt ondernemers de kans dergelijke investeringen in twee jaar af te schrijven (maximaal 50% in het investeringsjaar en tevens maximaal 50% in het jaar erop). Dit verbetert de liquiditeits- en financieringspositie van bedrijven en

is daarmee in het belang van de economie. De regeling is in 2009 ingevoerd en werd in 2010 ook al met één jaar verlengd.

Tariefwijzigingen en veranderingen in schijfbedragen

Naast de hierboven beschreven voorgenomen maatregelen vinden er in 2011 ook enkele wijzigingen plaats in al bestaande regelingen op sociaal en fiscaal gebied. Deze tariefwijzigingen en veranderingen in schijfbedragen zijn ook van invloed op het besteedbaar inkomen van ondernemers.

- De bedragen die in het kader van de zelfstandigenaftrek van het belastbaar inkomen mogen worden afgetrokken, zijn in 2011 met gemiddeld 0,6% verhoogd.
- De inkomensgrenzen van de eerste, tweede en derde belastingschijf zijn in 2011 opgehoogd met respectievelijk 2,2%, 2,1%¹ en 2,4%. De belastingtarieven zijn voor 2011 niet in iedere schijf aangepast. Alleen de eerste belastingschijf kent een daling van het tarief met 0,45 procentpunt, zowel voor personen jonger dan 65 jaar als voor personen van 65 jaar en ouder.
- Diverse heffingskortingen zijn in 2011 aangepast. Zo is de algemene heffingskorting voor 65-plussers in 2011 met 1,6% verlaagd, terwijl de algemene heffingskorting dit jaar ongewijzigd is gebleven. De arbeidskorting voor belastingplichtigen tot 57 jaar is met 0,6% gestegen tot 1.505 euro en de maximale arbeidskorting in 2011 met 5,7% tot 1.574 euro. De afbouw van de arbeidskorting voor hoge inkomens is met 37,5% fors verhoogd tot 77 euro. De ouderenkorting is in 2011 met 8,0% toegenomen. Daarentegen is de alleenstaande-ouderkorting met 1,5% afgenomen, maar is de aanvullende alleenstaande-ouderkorting met 0,7% licht toegenomen. Tot slot zijn de inkomensafhankelijke combinatiekorting (zowel basis als maximum), de jonggehandicaptenkorting en de levensloopverlofkorting allen licht gestegen als gevolg van indexatie.
- De premies volksverzekeringen zijn in 2011 ongewijzigd gebleven ten opzichte van 2010. Tot de volksverzekeringen behoren de Algemene Ouderdomswet (AOW), de Algemene Nabestaandenwet (ANW) en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ).
- De werkgeverspremie voor het arbeidsongeschiktheidsfonds daalt van 5,75% in 2010 naar 5,1% in 2011.
- De premie Werkhervattingskas (Whk) voor werkgevers is verhoogd van 0,59% in 2010 naar 0,62% in 2011.²
- Het werkgeversdeel van de WW-premie is verhoogd van 6,0% in 2010 naar 6,45% in 2011. Het werknemersdeel van de WW-premie is reeds in 2009 afgeschaft en bedraagt derhalve 0%.
- De nominale zorgpremie is in 2011 met ruim 10% verhoogd. De inkomensafhankelijke bijdrage voor werkgevers stijgt zowel voor het loondeel (van 7,05% naar 7,75%) als voor het winstdeel (van 4,95% naar 5,65%).

¹ Voor personen jonger dan 65 jaar. Voor personen van 65 jaar en ouder is de inkomensgrens in de tweede belastingschijf met 2,2% verhoogd.

² De Whk financiert WGA-uitkeringen voor arbeidsongeschikten met een vast dienstverband ten tijde van de eerste ziektedag. WGA (Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsongeschikten) is een regeling onder de wet WIA voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten en tijdelijk volledig arbeidsongeschikten. Zie UWV: Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (2010), Premies en parameters Werkhervattingskas (Whk) 2011, UWV Amsterdam.

5.2 Inkomensontwikkeling zelfstandigen

Deze paragraaf gaat in op de ontwikkeling van het inkomen van zelfstandige ondernemers. Allereerst wordt kort de begripsafbakening toegelicht. Daarna volgt een beschrijving van de belangrijkste inkomensontwikkelingen in de periode 2010-2012. Ten slotte wordt ingegaan op de ontwikkeling van de premie- en belastingdruk voor zelfstandigen.

Zelfstandigendefinitie

Een zelfstandige voert een persoonlijke onderneming; kenmerkend voor deze onderneming is dat ze geen rechtspersoonlijkheid bezit. Onderneming en ondernemer zijn juridisch één. De onderneming heeft als rechtsvorm de eenmanszaak, de vennootschap onder firma of de maatschap. Een zelfstandige is in deze paragraaf gedefinieerd als een persoon die winst uit onderneming opvoert op het aangifteformulier voor de inkomstenbelasting. Volgens deze definitie komt het aantal zelfstandigen in het MKB in 2011 naar verwachting uit op ruim 890.000.¹

Inkomenskaracteristieken zelfstandigen

De functie van het inkomen van zelfstandigen is tweeledig. Enerzijds is het besteedbaar inkomen bedoeld om consumptieve bestedingen te verrichten en om te sparen, net zoals dat bij werknemers met een salaris het geval is. Anderzijds is er, door het ontbreken van een scheiding tussen het privévermogen van de ondernemer en het ondernemingsvermogen, een investerings- en reserveringsfunctie. Een deel van het besteedbaar inkomen moet worden aangewend om in de onderneming te investeren, om zo de continuïteit en de groei van de onderneming te waarborgen.

Winst uit onderneming vormt vanzelfsprekend gemiddeld genomen de belangrijkste inkomensbron van zelfstandigen. De laatste jaren neemt het gemiddelde belang van inkomsten uit een dienstbetrekking echter toe door de opkomst van het fenomeen 'hybride ondernemerschap'. Hybride ondernemers zijn ondernemers die zich met behoud van een (parttime) betrekking in loondienst op de paden van het ondernemerschap begeven. Het is een vorm van deeltijdondernemen. Het belangrijkste kenmerk van deze groep ondernemers is het risicomijdend gedrag. Het risico van het opzetten van een onderneming wordt grotendeels beperkt door de zekerheden die een baan in loondienst oplevert. Deze zekerheden betreffen bijvoorbeeld pensioenopbouw en werknemersverzekeringen tegen arbeidsongeschiktheid en/of werkloosheid. Pas wanneer hun onderneming succesvol blijkt, zijn deze ondernemers bereid om de loonactiviteiten stilaan op te geven.

Ondernemersfaciliteiten zijn in belangrijke mate bepalend voor de hoogte van het besteedbare inkomen van zelfstandigen. De relatieve omvang van de belangrijkste ondernemersfaciliteiten is in de afgelopen twintig jaar zeer sterk toegenomen. De belangrijkste faciliteiten zijn in dit verband de zelfstandigenaftrek, de startersaftrek, de toevoeging aan de fiscale oudedagsreserve en de kleinschaligheidsinvesteringsaftrek. Naast deze faciliteiten bestaan er tal van kleinere af-

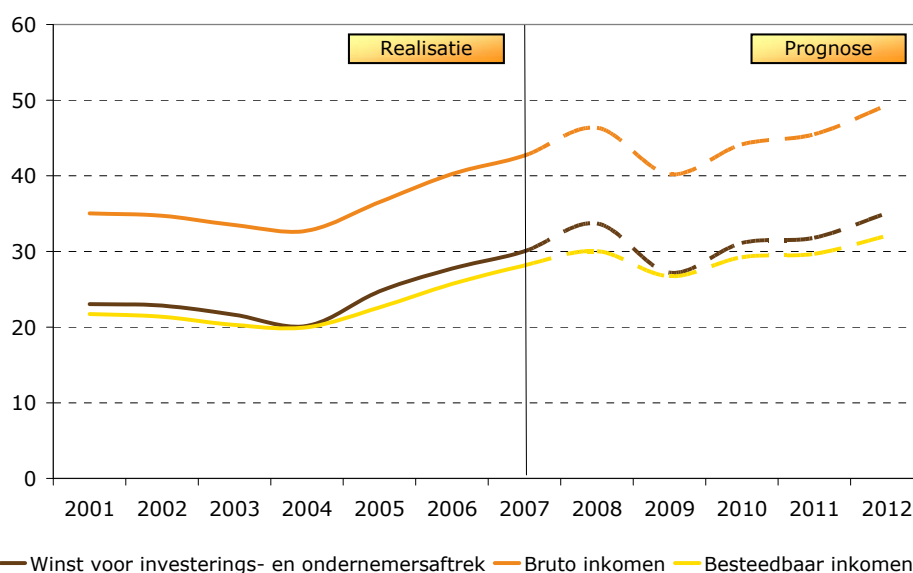
¹ Huishoudelijke hulpen in de sector persoonlijke en overige dienstverlening niet meegerekend. EIM, op basis van PRISMA-K.

trekposten, die bij elkaar opgeteld een aanzienlijk belastingvoordeel kunnen opleveren voor ondernemers.

Belangrijkste ontwikkelingen inkomens zelfstandigen 2010-2012

De ontwikkeling van de winst uit onderneming (voor investerings- en ondernemersaftrek) is in belangrijke mate richtinggevend voor de rest van het bruto-netto-inkomenstraject van zelfstandigen. Dit wordt geïllustreerd in Figuur 5.1, waarin de ontwikkeling van de gemiddelde winst, het bruto en het besteedbaar inkomen van zelfstandigen is weergegeven. Tussen 2001 en 2004 was sprake van een lichte daling van het gemiddelde niveau van genoemde kengetallen. In de periode 2004-2008 zijn de gemiddelde winst en het bruto- en besteedbaar inkomen van zelfstandigen sterk toegenomen. Als gevolg van de kredietcrisis, die in de loop van 2008 begon en een sterke negatieve invloed heeft gehad op de ontwikkeling van het inkomen van ondernemers, was voor zelfstandigen in 2009 sprake van een kortstondige maar forse daling van de drie kengetallen. Tussen 2009 en 2012 zal het niveau echter weer toenemen, waarbij naar verwachting in 2012 het niveau van 2008 weer bereikt zal zijn.

Figuur 5.1 Winst, bruto- en besteedbaar inkomen zelfstandigen, x 1.000 euro (nominaal), 2001-2012

Bron: *Inkomens van ondernemers*.

Het bruto inkomen: in 2012 weer op niveau van voor de kredietcrisis

Het totale bruto-inkomen bestaat in 2011 voor ongeveer 23% uit looninkomsten, zie Tabel 5.1. Dit illustreert het belang van hybride ondernemers. Ongeveer een derde van alle zelfstandigen heeft looninkomsten naast de winst uit onderneming (voor investerings- en vermogensaftrek). Aangevuld met inkomsten uit bezittingen, uitkeringen uit inkomensvoorzieningen (bijvoorbeeld op basis van ziekte, arbeidsongeschiktheid) en overige inkomsten (bijvoorbeeld alimentatie) bedraagt het bruto-inkomen in 2011 naar verwachting gemiddeld 45.490 euro. Dit is een toename van 3% ten opzichte van 2010. Het bruto-inkomen zal in 2012 naar verwachting met gemiddeld 8,5% toenemen, waarmee het weer op dezelfde hoogte is als voor de kredietcrisis in 2008.

Tabel 5.1 Verkort inkomenstraject van bruto- naar besteedbaar inkomen van zelfstandigen in het MKB, 2010-2012

<i>bestanddeel</i>	2010	<i>mutatie</i>		2012	
		<i>in %</i>	<i>in %</i>		
winst voor investerings- en vermogensaftrek	31.120	2,25	31.800	10,25	35.050
bruto-inkomen uit arbeid	10.000	4,00	10.410	2,50	10.680
inkomsten uit bezittingen min betaalde rente	-890	20,25	-710	33,75	-470
uitkering inkomensverzekeringen	3.070	2,00	3.130	1,50	3.180
uitkering sociale voorzieningen	630	0,00	630	1,50	640
overige inkomsten	220	4,50	230	0,00	230
bruto-inkomen	44.140	3,00	45.490	8,50	49.310
premies werknemersverzekeringen	2.480	4,75	2.600	0,00	2.600
overige betaalde premies	1.010	2,00	1.030	2,00	1.050
inkomsten- en loonbelasting	6.830	6,25	7.260	15,25	8.360
premies volksverzekeringen	2.500	3,25	2.580	8,50	2.800
premies ziektekostenverzekeringen	1.940	11,75	2.170	6,00	2.300
zorgtoeslag	180	55,50	280	-3,50	270
levensloopregeling	30	0,00	30	0,00	30
overige posten	130	7,75	140	0,00	140
besteedbaar inkomen	29.220	1,50	29.680	8,00	32.040

Bron: Inkomens van ondernemers.

Van bruto- naar besteedbaar inkomen: invloed van wijzigingen in wet- en regelgeving

Zelfstandige ondernemers met looninkomsten hebben te maken met een aantal lastenverzwaringen ten aanzien van de premies werknemersverzekeringen die het kabinet heeft doorgevoerd. De premies volksverzekeringen, waartoe de Algemene Ouderdomswet (AOW), de Algemene Nabestaandenwet (ANW) en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) worden gerekend, blijven in 2011 ongewijzigd. Zelfstandigen krijgen verder een forse verhoging van de ziektekostenverzekeringen voor hun kiezen. De nominale zorgpremie is in 2011 met ruim 10% verhoogd en ook de inkomensafhankelijke werkgeversbijdrage voor zowel het loon- als het winstdeel is verhoogd. Verder is het werkgeversdeel van zowel de premie Werkhervattingskas (Whk) als van de WW-premie verhoogd. Daar staat tegenover dat de arbeidsongeschiktheidspremie voor werkgevers opnieuw is verlaagd.

Maatregelen ter bevordering van (innovatief) ondernemerschap, Belastingplan 2011

Het kabinet onderschrijft het belang van (innovatief) ondernemerschap en geeft verdere richting aan de in 2010 uitgestippelde plannen ter bevordering van ondernemerschap en innovatie. Ondernemers spelen een belangrijke rol in innovatieprocessen, werkgelegenheidsgroei en economische ontwikkeling, zeker in deze tijden van voorzichtig herstel na de economische crisis. In het Belastingplan 2011 worden de volgende maatregelen genoemd, waarmee (innovatief) ondernemerschap verder gestimuleerd moet worden:

- *Stimulering speur- en ontwikkelingswerk*: De Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) tracht innovatief ondernemerschap te bevorderen middels een afdrachtvermindering speur- en ontwikkelingswerk (S&O). Maatregelen die in het kader van de S&O-afdrachtvermindering zijn genomen, omvatten een verlaging van het tarief in de eerste schijf (46% in 2011) en van het plafond (11 miljoen euro in 2011). De loongrens en S&O-af trek blijven dit jaar ongewijzigd.
- *Verlaging tarief vennootschapsbelasting*: in 2011 zal de het tarief van de vennootschapsbelasting 20% blijven voor een belastbaar bedrag tot 200.000 euro. Voor bedragen boven deze grens geldt een algemeen tarief van 25%.
- *Tijdelijke verruiming verliesverrekening in de vennootschapsbelasting*: de mogelijkheid om de achterwaartse verliesverrekening in de vennootschapsbelasting te verlengen van één naar drie jaar - in ruil voor een reductie in de voorwaartse verliesverrekening van negen tot zes jaar - blijft ook in 2011 nog van kracht.
- *Verlengen tijdelijke willekeurige afschrijvingen*: ter bevordering van de liquiditeits- en financieringspositie van bedrijven die vervanging- of uitbreidingsinvesteringen willen doen, blijft de mogelijkheid tot tijdelijke willekeurige afschrijving van kracht.

Verder vinden er in 2011 nog enkele wijzigingen plaats in reeds bestaande regelingen op sociaal en fiscaal gebied. Voor een uitgebreidere beschrijving van de ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving zie paragraaf 5.1.

Hoewel de winst uit onderneming (voor investerings- en vermogensaftrek) naar verwachting toeneemt (zie Tabel 5.1), zal de af te dragen inkomstenbelasting afnemen in 2011. Enerzijds hangt dit samen met een verlaging van het belastingtarief in de eerste schijf van de inkomstenbelasting, met daarbij een verhoging van de inkomensgrenzen in de eerste drie schijven. Anderzijds komt dit door fiscale maatregelen ter bevordering van (innovatief) ondernemerschap die in het kader van Belastingplan 2011 worden ingevoerd of van kracht blijven¹ (zie kader). Zo legt het kabinet nog steeds de nadruk op het intensiveren van speur- en ontwikkelingswerk, het verbeteren van de liquiditeits- en financieringspositie van bedrijven middels de tijdelijke willekeurige afschrijving op vervangings- of uitbreidingsinvesteringen, of middels de tijdelijke verruiming verliesverrekening in de vennootschapsbelasting. Daarnaast heeft het kabinet het vennootschapsbelastingtarief verlaagd voor een belastbaar bedrag hoger dan 200.000 euro en zijn de bedragen die in het kader van de zelfstandigenaftrek van het belastbaar inkomen mogen worden afgetrokken in 2011 verhoogd.

¹ Zo is vorig jaar het urencriterium voor de MKB-winstvrijstelling afgeschaft en is de MKB-winstvrijstelling verhoogd van 10,5% naar 12%. Daarnaast is de kleinschaligheidsinvesteringaftrek (KIA) fors verruimd.

Het besteedbaar inkomen: koopkracht daalt in 2011, maar stijgt in 2012

Alle bruto-inkomensmutaties resulteren in een toename van het nominale besteedbare inkomen van 1,5% in 2011. Dit resulteert in een gemiddeld besteedbaar inkomen van 29.680 euro dit jaar. Gecorrigeerd voor inflatie, die voor 2011 is geraamd op 2%¹, komt dit neer op een daling van het reële besteedbare inkomen van gemiddeld 0,5%. In 2012 wordt een forse groei in de koopkracht van zelfstandigen voorzien. Bij een verwachte toename van het nominale besteedbare inkomen met 8% en een inflatie van 2% in 2012, zal de koopkracht van zelfstandigen toenemen met 6%. Daarmee is de koopkrachtontwikkeling gunstiger dan de gemiddelde koopkrachtontwikkeling. De koopkracht van huishoudens daalt volgens het CPB in 2011 en 2012 met 0,75% per jaar.² Door de verwachte toename is het besteedbaar inkomen in 2012 weer terug op het niveau van voor de kredietcrisis in 2008.

Premie- en belastingdruk

In Tabel 5.2 wordt inzicht gegeven in het belang van de ondernemersfaciliteiten en in de gemiddelde belasting- en premiedruk voor zelfstandigen in het MKB. De aftrekposten die specifiek betrekking hebben op het ondernemerschap³ maken in 2011 ruim 21% uit van het belastbaar inkomen (verzamelinkomen, totaal van box I, II en III). Daarnaast spelen ook algemene aftrekposten zoals de hypotheekrenteaftrek een rol. Andere belangrijke fiscale faciliteiten waarvan zelfstandigen gebruik maken, zijn verrekening van verliezen en het verdelen van gemeenschappelijke inkomensbestanddelen⁴ op basis van fiscaal partnerschap. Zelfstandigen met een negatief belastbaar inkomen hoeven geen inkomstenbelasting af te dragen. Indien zij in latere jaren wel positieve belastbare inkomens realiseren, kunnen zij dit onder bepaalde voorwaarden verrekenen met de toenmalige verliezen. Wat betreft het fiscaal partnerschap kunnen vooral zelfstandigen met relatief lage en hoge inkomens fiscaal voordeel op huishoudensniveau behalen.

Het belastbaar inkomen in box I (inkomen uit werk en woning) neemt in 2011 met 3,25% toe tot 28.330 euro. De som van de premies volksverzekeringen en de inkomstenbelasting bedraagt in 2011 9.840 euro, een toename van 5,5% ten opzichte van 2010. Door de gunstige winstverwachting voor komend jaar wordt in 2012 ook een toename van de premies en belastingen verwacht.

Om een beter beeld te krijgen van de invloed van de betaalde overdrachten kan gekeken worden naar de gemiddelde premie- en belastingdruk. Deze is gelijk aan de som van de premies volksverzekeringen en de inkomstenbelasting, uitgedrukt als percentage van het totaal belastbaar inkomen. De ingevoerde fiscale maatregelen hebben een licht negatief effect op de belasting- en premiedruk, zoals blijkt uit de licht oplopende cijfers voor 2011 (31,4%) en 2012 (32,2%).

¹ CPB (2011), Centraal Economisch Plan 2011, 22 maart 2011.

² CPB (2011), Centraal Economisch Plan 2011, 22 maart 2011.

³ Waaronder de zelfstandigenaftrek (incl. startersaftrek voor startende ondernemers), meewerkaftrek en (kleinschaligheids)investeringsaftrek.

⁴ Gemeenschappelijke inkomensbestanddelen zijn bijvoorbeeld inkomsten uit eigen woning, inkomsten uit aanmerkelijk belang vóór vermindering met de persoonsgebonden aftrek, uitgaven voor kinderopvang en persoonsgebonden aftrek.

Tabel 5.2 Gemiddelde belasting- en premiedruk voor zelfstandigen in het MKB, 2010-2012

<i>bestanddeel</i>	2010	<i>mutatie in %</i>	2011	<i>mutatie in %</i>	2012
<i>nominale bedragen</i>					
af trek ondernemerschap	6.620	0,50	6.660	1,00	6.720
premies volksverzekeringen (verminderd met heffingskorting)	2.500	3,25	2.580	8,50	2.800
inkomsten- en loonbelasting (verminderd met heffingskorting)	6.830	6,25	7.260	15,25	8.360
belastbaar inkomen box I	27.440	3,25	28.330	10,50	31.290
belastbaar inkomen box II	390	12,75	440	2,25	450
belastbaar inkomen box III	2.350	11,00	2.610	12,25	2.930
verzamelinkomen	30.180	4,00	31.380	10,50	34.680
<i>als % verzamelinkomen</i>					
af trek ondernemerschap	22,0%	-3,25	21,2%	-8,75	19,4%
premies volksverzekeringen (verminderd met heffingskorting) 1	8,3%	-0,50	8,2%	-2,00	8,1%
inkomsten- en loonbelasting (verminderd met heffingskorting) 2	22,6%	2,25	23,1%	4,25	24,1%
totaal 1 en 2	30,9%	1,50	31,4%	2,75	32,2%

Bron: Inkomens van ondernemers.

5.3 Inkomensontwikkeling directeuren-grotoaandeelhouders

Deze paragraaf belicht de inkomensontwikkeling van directeuren-grotoaandeelhouders (dga's). Na de begripsafbakening volgt een beschrijving van de belangrijkste inkomensontwikkelingen in de periode 2010-2012. Vervolgens wordt ingegaan op de ontwikkeling van de premie- en belastingdruk voor dga's.

Definitie directeur-grotoaandeelhouder

In het navolgende is de volgende definitie van directeuren-grotoaandeelhouders (dga's) gehanteerd. Dga's zijn personen die loon aan de directeur van een NV of BV opvoeren op het aangifteformulier van de inkomstenbelasting, en die niet verzekerd zijn voor werknemersverzekeringen. Dit laatste omdat zij op grond van de feitelijke gezagsverhouding tussen directeur en aandeelhouders van de vennootschap niet in loondienst zijn. Deze typering wordt vastgelegd bij de belastingaangifte aan de Belastingdienst. Volgens deze definitie zijn er in 2011 ongeveer 228.000 dga's.¹ Het zijn vooral 'succesvolle' zelfstandigen met een hoog (verwacht) winstniveau die tot de populatie dga's toetreden. Bij een hoog winst-

¹ EIM, op basis van PRISMA-K.

niveau wordt het fiscaal aantrekkelijk om voor de rechtspersoon van NV of BV te kiezen.¹

Inkomenskenmerken dga's

De dga ontvangt in de hoedanigheid van directeur een beloning die belast wordt binnen de inkomstenbelasting, waarbij de beloning aftrekbaar is bij de BV voor de vennootschapsbelasting. Tevens is er een formele scheiding aangebracht tussen het privévermogen van de ondernemer en het ondernemingsvermogen van de BV of NV waarvan de ondernemer directeur is. We beperken ons hier tot de IB-sfeer, mede in verband met de vergelijkbaarheid met zelfstandigen. Het voornaamste bestanddeel van het inkomen van dga's, het looninkomen, houdt verband met de bedrijfsuitkomsten van ondernemingen waarvan zij niet alleen de 'bestuurder' zijn, maar tevens een belangrijke aandeelhouder. Een 'belangrijke aandeelhouder' wil in dit verband zeggen een persoon met aanmerkelijk belang². De dga kan als bestuurder van de onderneming zelf de hoogte van zijn salaris bepalen. Sinds 1 januari 1997 is het niet meer mogelijk om af te zien van salaris, dan wel een onzakelijk laag salaris te genieten. Daartoe is een fictief loon³ ingesteld, dat de dga verondersteld wordt ten minste te genieten. Indien aanmerkelijk kan worden gemaakt dat het salaris op een lager bedrag moet worden gesteld, kan hiervan worden afgeweken.

Naast het toegekende loon zijn de inkomsten uit aanmerkelijk belang, de opbrengsten uit het aandelenbezit, voor de dga een belangrijke inkomensbron. Deze inkomsten uit aanmerkelijk belang bestaan uit zogenaamde reguliere voordelen (zoals dividend) en vervreemdingsvoordelen (zoals verkoopwinst), en worden belast in box II tegen een tarief van 25%.

Belangrijkste ontwikkelingen inkomens dga's 2010-2012

Voor dga's is het inkomen uit arbeid in belangrijke mate bepalend voor het bruto-netto-inkomenstraject. Figuur 5.1 geeft de ontwikkeling weer van het bruto-inkomen uit arbeid, het bruto-inkomen en het besteedbaar inkomen. Opvallend is de piek in het bruto- en in het besteedbaar inkomen in 2007. Dit is veroorzaakt door een eenmalige verlaging van het belastingtarief voor inkomsten uit aanmerkelijk belang (inkomstenbelasting box II). In 2007 was dit tarief eenmalig verlaagd van de gebruikelijke 25% naar 22%.⁴ Dit heeft ertoe geleid dat - in combinatie met de gunstige winstontwikkeling - dga's in 2007 in groten getale divi-

¹ Naast fiscale overwegingen spelen ook overwegingen over zeggenschap en aansprakelijkheid een rol bij de beslissing tussen een onderneming met of zonder rechtspersoonlijkheid.

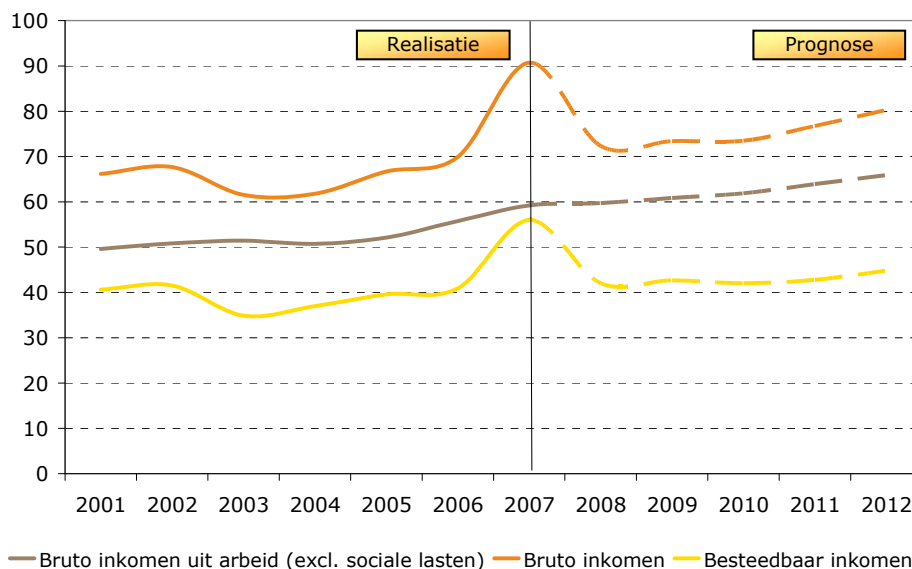
² Een persoon heeft een aanmerkelijk belang in een onderneming wanneer hij of zij, al dan niet samen met een partner, meer dan 5% van de aandelen van een onderneming bezit.

³ Dit fictief loon, ook wel aangeduid als gebruikelijk loon, bedraagt per 1 januari 2010 41.000 euro.

⁴ 'Dit was een compensatiemaatregel voor het besluit om in de Zorgverzekeringswet de inkomensafhankelijke premiepercentages gelijk te trekken voor zelfstandigen en dga's, zodat beide groepen op dit punt fiscaal gelijk worden behandeld. Echter, uitvoeringstechnisch bleek dit niet mogelijk voor 2007. Dga's werden compensatie geboden door het tarief voor inkomsten uit aanmerkelijk belang, voor dga's een belangrijke inkomensbron, eenmalig te verlagen. In 2008 werd deze tariefverlaging weer tenietgedaan en gecombineerd met een verlaging van de inkomensafhankelijke premie.' (Folkeringa, M., A. Ruis, B. van der Linden en S. Tan (2010), Monitor Inkomens Ondernemers Editie 2010, rapport A201008, Zoetermeer: EIM, p. 25).

dend uit aanmerkelijk belang uitgekeerd kregen. Gemiddeld nam het inkomen uit aanmerkelijk belang toe van 70.040 euro in 2006 tot maar liefst 123.040 euro in 2007.¹ Vanaf 2008 was het bruto- en besteedbaar inkomen weer terug op het oude niveau, vanwaar een verdere geleidelijke toename is voorzien tot 2012.

Figuur 5.1 Inkomen uit arbeid, bruto en besteedbaar inkomen dga's, x 1.000 euro (nominaal), 2001-2012

Bron: *Inkomens van ondernemers.*

Bij de doorberekening van het bruto-netto-inkomenstraject van dga's is rekening gehouden met dezelfde beleidsuitgangspunten als verwoord in de overeenkomstige paragraaf over zelfstandigen. Daarnaast is voor dga's dus de inkomensvorming en belastingheffing van aanmerkelijk belang (box II) meegenomen in de berekeningen. In Tabel 5.3 is de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen van dga's uiteengezet.

Het bruto-inkomen: 4,5% groei in 2011 en 2012

Het bruto-inkomen van dga's bestaat voor het grootste deel uit inkomsten uit arbeid. Merk op dat slechts een klein aantal dga's inkomsten uit onderneming geniet. Voor een deel zijn dit zelfstandigen die in de loop van het fiscale jaar de rechtsvorm van hun bedrijf hebben gewijzigd. In 2011 bedraagt het bruto-inkomen van een dga gemiddeld 76.740 euro. Dit is een toename van 4,5% ten opzichte van 2010. Voor het komende jaar wordt eveneens een groei van 4,5% van het bruto-inkomen voorzien, waarmee het gemiddelde bruto-inkomen van een dga in 2012 80.250 euro zal bedragen. De hoogte van het bruto-inkomen van dga's wordt mede bepaald door de loonvoetontwikkeling. Daarnaast nemen de inkomsten uit bezittingen minus betaalde rente relatief sterk toe, wat kan worden verklaard door een forse toename van de inkomsten uit bezittingen gecombineerd met een lichte afname van de betaalde rente.

¹ Folkeringa, M., A. Ruis, B. van der Linden en S. Tan (2010), Monitor Inkomens Ondernemers Editie 2010, rapport A201008, Zoetermeer: EIM.

Dga's komen met hun hogere inkomens nauwelijks in aanmerking voor zorgtoeslag. Van de levensloopregeling daarentegen, wordt door dga's in hogere mate gebruik gemaakt dan door zelfstandigen.

Tabel 5.3 Verkort inkomenstraject van bruto naar besteedbaar inkomen van dga's, 2010-2012

<i>bestanddeel</i>	<i>mutatie</i>		<i>mutatie</i>		<i>2012</i>
	<i>2010</i>	<i>in %</i>	<i>2011</i>	<i>in %</i>	
winst voor investerings- en vermogensaftrek	5.080	2,25	5.190	10,25	5.720
bruto inkomen uit arbeid	61.900	3,25	63.920	3,25	65.920
inkomsten uit bezittingen min betaalde rente	1.360	76,50	2.400	37,00	3.290
uitkering inkomensverzekeringen	4.410	2,00	4.500	1,50	4.570
uitkering sociale voorzieningen	710	0,00	710	0,00	710
overige inkomsten	30	0,00	30	0,00	30
bruto inkomen	73.490	4,50	76.740	4,50	80.250
premies werknemersverzekeringen	2.160	3,75	2.240	0,50	2.250
overige betaalde premies	900	2,25	920	2,25	940
inkomsten- en loonbelasting	19.410	9,50	21.250	5,25	22.360
premies volksverzekeringen	4.920	2,75	5.060	1,75	5.150
premies ziektekostenverzekeringen	2.830	12,25	3.180	7,00	3.400
zorgtoeslag	20	0,00	20	50,00	30
levensloopregeling	660	3,00	680	3,00	700
overige posten	590	1,75	600	1,75	610
besteedbaar inkomen	42.020	2,00	42.810	4,75	44.830

Bron: Inkomens van ondernemers.

Het besteedbaar inkomen: koopkracht dga's neemt pas in 2012 toe

Het nominale besteedbare inkomen van dga's bedraagt in 2011 gemiddeld 42.810 euro, 2% meer dan vorig jaar. Maar aangezien de inflatie in 2011 geraamd is op 2%¹, betekent dit een nulgroei in reële termen. Voor komend jaar wordt een nominale toename van 4,75% verwacht, waarmee de koopkracht in 2012 met 2,75% zal toenemen. Daarmee is de koopkrachtontwikkeling van dga's voor 2011 gunstiger dan die van zelfstandigen, maar blijft deze voor 2012 achter in vergelijking met zelfstandigen. Desalniettemin is ook de koopkrachtontwikkeling van dga's voor 2011 en 2012 gunstiger dan de koopkrachtontwikkeling van alle huishoudens, die voor beide jaren zal dalen met 0,75%².

¹ CPB (2011), Centraal Economisch Plan 2011, 22 maart 2011.

² CPB (2011), Centraal Economisch Plan 2011, 22 maart 2011. Merk hierbij overigens op dat zaken zoals de kinderopvang niet zijn meegenomen in de doorberekening van het bruto-netto-inkomenstraject van zelfstandigen/dga's, terwijl het CPB hier in haar berekening wel voor corrigeert.

Premie- en belastingdruk

Dga's hebben in vergelijking met zelfstandigen betrekkelijk weinig aftrekposten, zie Tabel 5.4. De ondernemersfaciliteiten (onder andere zelfstandigenaftrek) gelden niet voor dga's. Uit de tabel blijkt daarnaast dat dga's substantiële inkomsten uit aanmerkelijk belang genieten (box II), ruim 7% van het totale belastbaar inkomen.

Tabel 5.4 Gemiddelde belasting- en premiedruk voor dga's, 2010-2012

<i>bestanddeel</i>	<i>mutatie</i>		<i>mutatie</i>		<i>2012</i>
	<i>2010</i>	<i>in %</i>	<i>2011</i>	<i>in %</i>	
<hr/>					
nominale bedragen					
aftrek ondernemerschap	330	0,00	330	3,00	340
premies volksverzekeringen (verminderd met heffingskorting)	4.920	2,75	5.060	1,75	5.150
inkomsten- en loonbelasting (verminderd met heffingskorting)	19.410	9,50	21.250	5,25	22.360
belastbaar inkomen box I	59.080	3,75	61.270	4,25	63.840
belastbaar inkomen box II	4.820	14,25	5.510	2,50	5.650
belastbaar inkomen box III	9.610	10,00	10.570	11,25	11.770
verzamelinkomen	73.520	5,25	77.350	5,00	81.260
<hr/>					
als % verzamelinkomen					
aftrek ondernemerschap	0,4%	-4,00	0,4%	-3,50	0,4%
premies volksverzekeringen (verminderd met heffingskorting) 1	6,7%	-2,25	6,5%	-3,00	6,3%
inkomsten- en loonbelasting (verminderd met heffingskorting) 2	26,4%	4,00	27,5%	0,25	27,5%
totaal 1 en 2	33,1%	2,75	34,0%	-0,50	33,9%

Bron: *Inkomens van ondernemers.*

De gemiddelde premie- en belastingdruk voor dga's is in 2011 34%. In 2010 was dat nog 33,1%. Het gemiddelde inkomensniveau van dga's is hoger dan dat van zelfstandigen waardoor zij, gegeven het progressieve belastingstelsel, naar verhouding meer inkomstenbelasting moeten afdragen. Met een percentage van 33,9% blijft de gemiddelde premie- en belastingdruk in 2012 ongeveer gelijk.

6 De financiële positie van het MKB

Financiering van ondernemingen houdt in: het tijdig en op de meest doelmatige wijze kunnen beschikken over vermogen dat nodig is voor de aanschaf van activa, ofwel bedrijfsbezittingen en voor de lopende bedrijfsvoering. De keuze en omvang van de verschillende activa zijn een uitvloeisel van diverse investeringsbeslissingen die worden genomen in het belang van het bedrijf. Om de aanschaf van deze activa te financieren, is vermogen nodig, dat zowel uit interne als externe bronnen kan worden verkregen. De financieringsstructuur die uit de verdeling van het beschikbare vermogen naar financieringsbron volgt, kan worden afgelezen uit de balansstructuur en de bijbehorende financiële kengetallen.

Dit hoofdstuk beschrijft de huidige financieringsstructuur van niet-financiële bedrijven¹ en gaat in op recente ontwikkelingen. Bij de analyse van de financieringsstructuur wordt 'ingezoomd' op de verschillen tussen bedrijven uit het midden- en kleinbedrijf (MKB) en het grootbedrijf.

Voor de samenstelling van de balansstructuur en de financieringskengetallen is gebruikgemaakt van CBS-gegevens (Statistiek Financiën van Ondernemingen) en andere bronnen, die geactualiseerd zijn met een door EIM ontwikkeld financieringsmodel (het zogenoemde FAMOS-model).²

Allereerst wordt ingegaan op de ontwikkeling van de activa- en vermogensstructuur van het bedrijfsleven. Vervolgens wordt ingegaan op de financiële positie van het MKB op basis van financieringskengetallen. Ten slotte worden ontwikkelingen in verschillende sectoren nader besproken.

6.1 Bedrijfsbezittingen

Activa zijn middelen die de onderneming toebehoren en die nodig zijn om het productie- en verkoopproces ten uitvoer te leggen. Hiertoe behoren bijvoorbeeld kapitaalgoederen zoals het bedrijfspand en machines. Daarnaast kunnen ook minder 'tastbare' middelen als belangrijke bezittingen worden beschouwd, zoals goodwill en patenten.

MKB investeert relatief minder in vaste activa dan grootbedrijf

In de volgende tabel is de huidige activastructuur van het bedrijfsleven weergegeven. Uit de tabel valt af te lezen dat de activastructuur verschilt tussen de onderscheiden grootteklassen van bedrijven. In vergelijking met het grootbedrijf investeert het MKB relatief minder in duurzame productiemiddelen en juist meer in vlottende activa.

Het MKB is minder kapitaalintensief dan het grootbedrijf, wat zich uit in een lager aandeel van de vaste activa (39% versus 62%). Binnen de vaste activa be-

¹ Het bank- en verzekeringswezen en de onroerendgoedsector blijven buiten beschouwing.

² Voor achtergrondinformatie zie EIM (2003). *FAMOS 2002, A size-class based financial analysis model*.

legt het MKB minder in andere bedrijven. Het aandeel vlottende activa is dien-
tengevolge hoger. Het verschil in kapitaalintensiteit hangt samen met zowel de
grootte van het bedrijf als de sector waarin bedrijven actief zijn.

tabel 6.1 Activastructuur van het bedrijfsleven, 2010

Omschrijving	Totaal	KB niet-rechts- persoon	KB rechts- persoon	MB rechts- persoon	MKB	GB rechts- persoon
	in % totaal					
Vaste activa	54	49	37	34	39	62
- (Im)materiële activa	30	43	26	28	32	27
- Financiële activa	24	6	11	6	7	35
Vlottende activa	46	51	63	66	61	38
- Voorraden	8	8	8	17	12	7
- Kortlopende vorderingen	26	24	35	35	32	23
- Liquide middelen	11	19	21	14	17	8

Bron: Financiering MKB.

Aandeel financiële activa laag in MKB

Binnen de vaste activa is te zien dat het MKB relatief meer investeert in gebou-
wen, machines en immateriële activa, dan in financiële activa. Grote bedrijven
hebben op basis van hun schaalgrootte de beschikking over meer financiële mid-
delen om te investeren in andere bedrijven. Het rendement van grote bedrijven
is ten opzichte van het MKB relatief hoger, omdat de gemiddelde kosten voor
vermogensbeheer en transacties lager zijn.

Binnen het MKB is het aandeel van de (im)materiële activa bij de kleine bedrij-
ven zonder rechtspersoonlijkheid hoger dan bij de kleine bedrijven met rechts-
persoonlijkheid en het middenbedrijf. Bij de kleine niet-rechtspersonen (veelal
zelfstandigen) wordt de eigen woning vaak tot de materiële activa van het bedrijf
gerekend. Dit hangt samen met het feit dat bij deze bedrijven kapitaal en ver-
mogen van bedrijf en ondernemer samenvallen door het ontbreken van een for-
mele scheiding tussen privévermogen en bedrijfsvermogen. De ondernemer is als
natuurlijke persoon aansprakelijk voor de aangegane schulden. Schuldeisers
kunnen vorderingen direct op het privévermogen verhalen.

Vlottende activa belangrijk voor flexibiliteit MKB

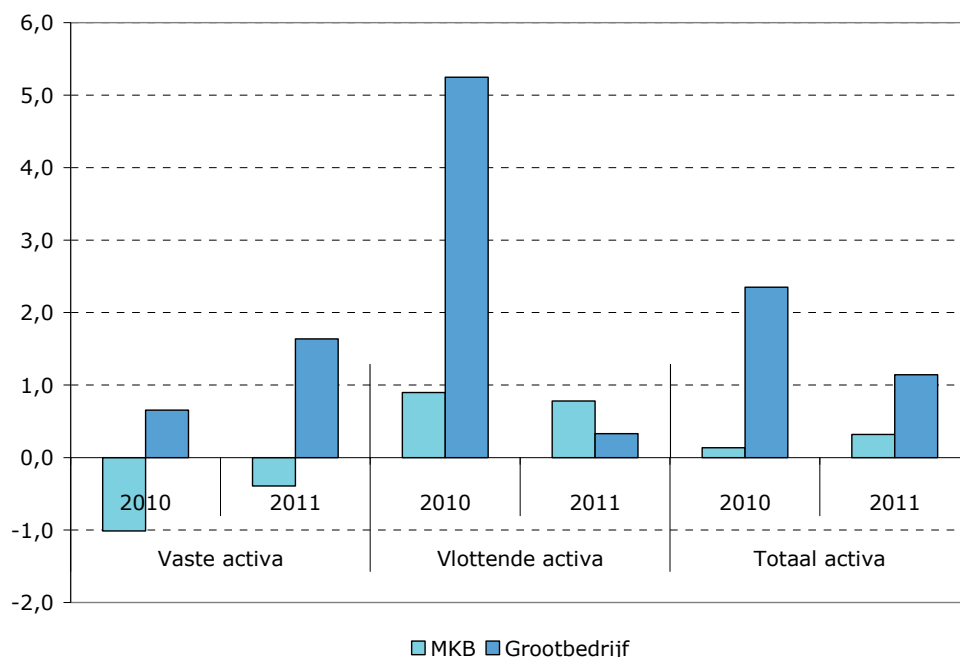
De vlottende activa zijn bij MKB-bedrijven relatief belangrijker dan bij het groot-
bedrijf. Een voordeel van het aanhouden van een hoog aandeel vlottende activa
is dat er snel en beter kan worden ingespeeld op de voortdurend wisselende
vraag naar producten en diensten. Voorbeelden van dergelijke bedrijfsmiddelen
zijn (courante) voorraden waarmee klanten meteen kunnen worden bediend en
liquide middelen waarmee toeleveranciers en rekeningen snel kunnen worden be-
taald. Daar staat wel tegenover dat deze bedrijven meer kosten moeten maken
voor de grotere flexibiliteit. Zo zullen hun voorraadkosten over het algemeen ho-
ger zijn en lopen zij rente-inkomsten mis als gevolg van het aanhouden van li-
quide middelen.

Verder blijkt dat het grootbedrijf relatief weinig liquide middelen aanhoudt. De achterliggende reden is dat liquide middelen weinig opbrengsten genereren (lage rente of geen vergoeding) en beter kunnen worden belegd in financiële activa zoals obligaties en aandelen. Grote bedrijven zijn daartoe beter in staat dan het MKB, omdat zij over het algemeen een betere risicospreiding kennen, waardoor de ontwikkeling van de cashflow minder onzeker is. Dit betekent dat noodzakelijke buffers minder hoeven te worden ingebouwd. Daarnaast zijn de gemiddelde vermogenskosten lager als gevolg van schaalvoordelen, zoals eerder gememo-reerd. Bovendien kunnen grotere bedrijven op grond van hun betere solvabili-teitspositie relatief makkelijker snel aan kort vreemd vermogen komen wanneer eventueel liquiditeitsproblemen optreden.

Activa MKB nemen weer toe na moeilijke jaren

De economische ontwikkelingen hebben invloed gehad op de ontwikkeling van de bedrijfsbezittingen. Het niveau van de totale activa van het MKB groeide in 2009 nauwelijks, terwijl de vlottende activa sterk afnamen. Het belang van kostenbe-heersing nam sterk toe, waardoor MKB-bedrijven hun voorraadniveau aanpasten en minder liquide middelen aanhielden. Ook in 2010 is de groei van de totale ac-tiva nihil (zie figuur 6.1). In 2011 zal het economische herstel in het MKB meer vorm krijgen. De winsten zullen zich enigszins herstellen. De verbeterde per-spectieven leiden tot een bescheiden groei van de investeringen. De activa van het MKB groeien in 2011 naar verwachting met 0,25%. De vaste activa zullen nog afnemen in 2011, maar de omvang van de daling neemt af.

figuur 6.1 Ontwikkeling activa MKB en grootbedrijf, 2010-2011

Bron: Financiering MKB.

6.2 Vermogen

De keuze en omvang van de verschillende activa zijn een uitvloeisel van diverse investeringsbeslissingen die worden genomen in het belang van het bedrijf. Om de aanschaf van deze activa te financieren, is vermogen nodig, dat uit zowel interne als externe bronnen kan worden verkregen.

Aandeel eigen vermogen MKB lager dan grootbedrijf

De huidige vermogensstructuur van het bedrijfsleven is weergegeven in de volgende tabel. De vermogensstructuur verschilt tussen de grootteklassen van bedrijven. In de tabel valt op dat het aandeel eigen vermogen lager is bij het MKB dan bij het grootbedrijf (27% versus 44%). Grote bedrijven zijn in staat om door middel van uitgifte van aandelen eigen vermogen aan te trekken via de effectenbeurs of via onderhandse plaatsing bij institutionele beleggers. Deze mogelijkheid is voor het MKB nauwelijks weggelegd. De belangstelling van institutionele beleggers gaat doorgaans uit naar de grote beursgenoteerde bedrijven. Dit komt vooral door de grotere transparantie in de financiële situatie van grote bedrijven. Deze bedrijven zijn wettelijk verplicht om financiële informatie publiekelijk beschikbaar te stellen. De institutionele beleggers leveren vrijwel geen bijdrage aan de financiering van het MKB. Alleen kansrijke technologiebedrijven en de grotere bedrijven in het MKB kunnen aankloppen bij participatiemaatschappijen en informal investors om risicodragend vermogen aan te trekken. In het MKB zijn inbreng van eigen geld, geld van familie en kennissen en winstinhouding de belangrijkste bronnen van eigen vermogen.

tabel 6.2 Vermogensstructuur van het bedrijfsleven, 2010

Omschrijving	Totaal	KB niet-rechts-persoon	KB rechts-persoon	MB rechts-persoon	MKB	GB rechts-persoon
	in % totaal					
Eigen vermogen	38	19	34	30	27	44
Vreemd vermogen	62	81	66	70	73	56
- Lang vreemd vermogen	30	54	31	29	38	26
- Kort vreemd vermogen	32	28	35	41	36	30

Bron: Financiering MKB.

Zowel lang als kort vreemd vermogen voor MKB belangrijk

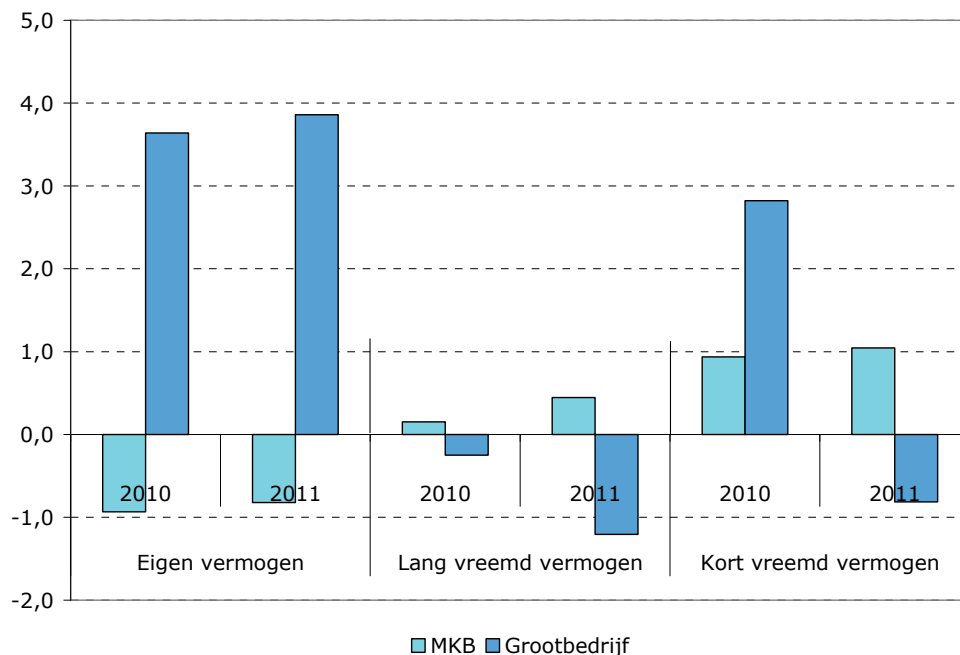
Het aandeel van het kort vreemd vermogen bij het MKB ligt procentueel hoger dan bij het grootbedrijf. Dit heeft in grote mate te maken met de financieringsbehoefte van de MKB-bedrijven. Bij de behandeling van de activastructuur was te zien dat het MKB relatief meer investeert in vlottende activa. Deze worden volgens de gulden financieringsregel voornamelijk gefinancierd met kort vreemd vermogen.¹ Het MKB maakt verder meer gebruik van leverancierskrediet en ook het gebruik van rekening-courantfaciliteiten van banken ligt hier naar verhouding hoger. Vanwege het geringere aantal zekerheden en de hoger ingeschatte financiële risico's van MKB-bedrijven zijn banken in de regel minder snel geneigd langlopende leningen aan deze bedrijven te verstrekken.

¹ De gulden financieringsregel stelt dat de levensduur van de activa zo veel mogelijk moet overeenkomen met de looptijd van de financiering.

Ontwikkeling eigen vermogen MKB blijft achter

In 2009 was de totale winst van het MKB sterk afgenomen als gevolg van de mondiale kredietcrisis en de teruggevallen consumptie van huishoudens. Dit heeft de ontwikkeling van het eigen vermogen van MKB-bedrijven negatief beïnvloed. De jaren 2009 en 2010 hebben voor veel bedrijven in het teken gestaan van kostenreductie. Ook in 2011 zal de ontwikkeling van het eigen vermogen van het MKB onder druk staan. De verwachting is dat het eigen vermogen van het MKB in 2011 met 0,75% afneemt (zie 6.2). Een deel van de winst zullen MKB-bedrijven moeten aanwenden om achterstallige investeringen alsnog te verrichten. Voor een deel zullen zij dit proberen te doen met (vooral kort) vreemd vermogen, maar door de aangescherpte krediet-eisen van banken is het moeilijker geworden om voor alle geplande investeringen financiering te bemachtigen.¹ Voor het grootbedrijf is de situatie anders. Het eigen vermogen van het grootbedrijf neemt naar verwachting zowel in 2010 als in 2011 toe met 3,75%. Sowie-so is het winstherstel bij het grootbedrijf naar verwachting veel hoger dan bij het MKB. Het grootbedrijf is veel conjunctuurgevoeliger. Dit komt vooral doordat het aandeel exporterende en internationaal opererende bedrijven onder het grootbedrijf veel hoger is.²

figuur 6.2 Ontwikkeling passiva MKB en grootbedrijf, 2010-2011

Bron: *Financiering MKB*.

¹ Zie bijvoorbeeld De Nederlandsche Bank, 2010. *Bank Lending Survey*. De Bank Lending Survey meldt dat banken hun kredietvoorwaarden in de periode 2008-2010 fors hebben aangescherpt. De piek lag op begin 2009, het hoogtepunt van de kredietcrisis. In de loop van 2010 zijn de voorwaarden voorzichtig weer wat versoepeld. Banken melden in de periode 2008-2010 ook vraaguitval.

² Zowel het aandeel exporteurs als het aandeel in de totale export neemt toe met groottekasse. Zie EIM, *Exportindex*.

6.3 Kengetallen financiële positie

Met financieringskengetallen kan in één oogopslag een indruk worden verkregen van de financiële positie van een bedrijf. Banken maken er gebruik van bij de beoordeling van kredietaanvragen. Deze kengetallen geven bijvoorbeeld weer in hoeverre bedrijven in staat zijn hun langlopende en kortlopende schulden af te lossen of wat de termijnen zijn waarover debiteuren en crediteuren hun schulden betalen.¹

In de volgende tabel staan de financieringskengetallen voor 2010 weergegeven voor de verschillende grootteklassen binnen het bedrijfsleven. In aansluiting hierop is in tabel 6.4 voor het MKB de ontwikkeling van deze kengetallen over de periode 2007-2011 weergegeven. In een van de volgende tabellen wordt voor 2010 inzicht in de financiële kengetallen per sector in het MKB en in de ontwikkeling van de kengetallen per sector weergegeven. Na de presentatie van de tabellen wordt vervolgens bij ieder kengetal stilgestaan en wordt een korte beschrijving gegeven.

tabel 6.3 Financieringskengetallen van het bedrijfsleven, 2010

Omschrijving	Totaal	KB niet-rechts-persoon	KB rechts-persoon	MB rechts-persoon	MKB	GB rechts-persoon
Liquiditeit (current ratio) (%)	144	184	180	161	170	128
Solvabiliteit (%)	38	19	34	30	27	44
Rentabiliteit eigen vermogen (%)	6	9	8	15	12	3
Rentabiliteit totaal vermogen (%)	5	16	5	9	10	2
Omloopsnelheid vermogen (%)	94	89	76	186	133	72
Voorraadtermijn (dagen)	33	32	32	32	32	33
Debiteurentermijn (dagen)	102	100	172	69	86	118
Crediteurentermijn (dagen)	33	42	40	27	31	35

Bron: Financiering MKB.

tabel 6.4 Ontwikkeling van de financieringskengetallen van het MKB, 2007-2011

Omschrijving	2007	2008	2009	2010	2011
Liquiditeit (current ratio) (%)	172,7	171,9	170,3	170,3	169,8
Solvabiliteit (%)	28,2	27,7	27,1	26,8	26,5
Rentabiliteit eigen vermogen (%)	14,3	14,5	11,9	12,3	12,5
Rentabiliteit totaal vermogen (%)	11,1	11,2	10,1	10,4	10,7
Omloopsnelheid vermogen (%)	133,8	139,6	130,5	133,4	137,3
Voorraadtermijn (dagen)	33,0	31,7	32,4	32,3	31,7
Debiteurentermijn (dagen)	87,5	83,9	88,1	86,5	84,6
Crediteurentermijn (dagen)	31,1	30,6	31,8	31,3	30,7

Bron: Financiering MKB.

¹ Een toelichting op de genoemde kengetallen is te vinden in de bijlage.

tabel 6.5 Financieringskengetallen voor het MKB naar sector, 2010

Sector	Liquiditeit		Rentabili- teit eigen vermogen (%)	Rentabili- teit totaal vermogen (%)	Omloop- snelheid vermogen (%)	Voorraad- termijn (dagen)	Debiteu- rentermijn (dagen)	Crediteu- rentermijn (dagen)
	(current ratio) (%)	Solvabili- teit (%)						
Industrie	166,9	30,3	18,3	11,9	128	41	94	37
Bouwnijverheid	165,5	23,0	10,1	16,1	142	25	85	39
Autobedrijven	195,2	25,6	9,3	8,0	202	53	42	26
Groothandel	167,2	30,5	18,1	10,0	213	35	64	26
Detailhandel	205,2	21,0	-2,0	6,1	131	58	54	31
Horeca	121,1	12,9	14,0	9,7	65	12	96	36
Transport	134,9	25,5	6,1	7,2	115	5	90	39
Zakelijke diensten	188,5	30,4	12,8	12,2	87	13	172	31
Persoonlijke diensten	160,1	22,1	-0,3	7,9	53	18	139	44
Totaal MKB	170,3	26,8	12,3	10,4	133	32	86	31

Bron: Financiering MKB.

tabel 6.6 Ontwikkeling liquiditeit, solvabiliteit en omloopsnelheid vermogen MKB naar sector, 2009-2011

	Liquiditeit (%)		Solvabiliteit (%)		Omloopsnelheid vermogen (%)	
	2009	2011	2009	2011	2009	2011
Industrie	164,9	166,7	29,1	30,0	125,7	132,4
Bouwnijverheid	167,8	164,7	24,5	22,5	146,7	145,0
Autobedrijven	196,5	194,4	25,4	25,5	193,4	205,6
Groothandel	166,7	166,8	30,8	30,2	207,9	219,6
Detailhandel	204,9	204,6	21,3	20,4	132,6	129,8
Horeca	121,2	121,4	13,5	12,8	65,9	65,2
Transport	133,4	135,9	25,5	26,5	110,0	117,8
Zakelijke diensten	190,2	187,5	31,4	30,0	84,3	90,7
Persoonlijke diensten	161,2	159,6	22,6	21,2	52,4	54,5
Totaal MKB	170,3	169,8	27,1	26,5	130,5	137,3

Bron: Financiering MKB.

Liquiditeit MKB hoger dan grootbedrijf

Het MKB heeft in 2010 een betere liquiditeitspositie dan het grootbedrijf. Die hogere liquiditeit heeft meerdere oorzaken. Belangrijk zijn daarbij het transactien- en voorzorgsmotief. Het MKB kan met het aanhouden van een hoog aandeel voorraden en liquide middelen sneller en beter inspelen op de wensen van de consument. Bij MKB-bedrijven bestaat verder meer onzekerheid met betrekking tot herfinanciering. Ook kunnen kasmiddelen worden aangehouden in verband met een mogelijke uitkoop van een partner. Daarnaast levert een ruime kaspositie onderhandelingsruimte bij banken. Bij een verkeerde kasplanning, of bij pro-

blemen rond herfinanciering, treden al snel liquiditeitsproblemen op met grote gevolgen voor de investeringsbeslissing. Als de liquiditeit van het bedrijf onvoldoende is om aan de betalingsverplichtingen te kunnen voldoen, kunnen er lastige problemen ontstaan:

- Leveranciers gaan om betalingsgaranties (bijvoorbeeld bankgaranties) of om contante betaling vragen of ze weigeren te leveren.
- Banken gaan minder snel over tot het verhogen van het rekening-courantkrediet.

Daarnaast speelt de bufferfunctie bij MKB-bedrijven een grotere rol dan bij grote bedrijven. Bedrijven moeten een financiële buffer van liquide middelen aanhouden om in staat te zijn onverwachte gelduitgaven te verrichten. De ontwikkeling van de cashflow van kleine en middelgrote bedrijven is omgeven met meer onzekerheid door een mindere mate van differentiatie van product- en klantgroepen (en dus ook risicospreiding) ten opzichte van het grootbedrijf. Bij een tegenvallende omzet moet dan een beroep kunnen worden gedaan op de liquide middelen om het bedrijfsproces op gang te houden (bijvoorbeeld het voldoen aan betalingsverplichtingen zoals salarissen en kortlopende schulden).

Tussen de sectoren in het MKB zijn weinig verschillen te zien. Alleen de horeca en de transportsector laten een relatief zwakke liquiditeitspositie zien. In de horeca worden de vaste activa deels met kort vreemd vermogen gefinancierd. Bedrijven in de transportsector hebben vaak een vaste klantenkring waarvoor zij diensten verrichten, wat een stabiliserende werking heeft op de ontwikkeling van de cashflow. Bovendien gaat het vaak om grote orders. Dit verkleint de noodzaak tot het aanhouden van vlottende activa in het kader van de bufferfunctie.

De MKB-sector met de beste liquiditeitspositie is de detailhandel, gevolgd door de autosector. Deze sectoren bezitten relatief veel voorraden, omdat in deze sectoren vooral fysieke transacties van producten plaatsvinden. Klanten moeten zo veel mogelijk direct worden bediend. In de autosector wordt veel met toeleveranciers van auto-onderdelen gewerkt. Om de facturen van deze toeleveranciers tijdig te kunnen betalen, moeten autobedrijven voldoende liquide middelen aanhouden.

Solvabiliteit MKB blijft achter bij grootbedrijf

De solvabiliteitspositie van het MKB blijft achter bij die van het grootbedrijf. Kleine bedrijven kampen vooral met een 'equity gap' (een tekort aan eigen vermogen c.q. problemen met het aantrekken daarvan). Dit komt met name doordat MKB-bedrijven vooral zijn aangewezen op kredietverlening door banken, als gevolg van de beperkte toegang tot de effectenbeurs en open vermogensmarkten. De belangrijkste bronnen van eigen vermogen voor kleinere bedrijven, winstinhouding en inbreng van eigen geld, vormen slechts een fractie van de bedragen die grote bedrijven kunnen aantrekken op de open vermogensmarkten (bijvoorbeeld door emissie van aandelen). Een minder goede solvabiliteit leidt ook tot een beperktere leencapaciteit ten aanzien van vreemd vermogen: banken zijn vanwege de hogere financieringsrisico's van MKB-bedrijven terughoudend in het verstrekken van relatief omvangrijke leningen en kredieten. MKB-ondernemers lopen een hoger vermogensrisico doordat zij relatief vaak in een groeifase zitten. Veel (jonge) MKB-bedrijven overleven niet. De afgelopen jaren overleefde in Ne-

derland slechts 50% van de starters de eerste vijf jaar.¹ Dit maakt de situatie van veel MKB-bedrijven labiel. Het hogere overlijdensrisico van MKB-bedrijven uit zich in een risico-opslag bij de rentevergoeding voor het vreemd vermogen.

De solvabiliteitspositie van de horeca is het minst gunstig. De bedrijven in de horeca zijn meestal van beperkte omvang en meer gericht op de bedrijfsvoering op korte termijn. Het eigen vermogen van het gemiddelde horecabedrijf is ook zeer laag. Ook de solvabiliteitspositie van de detailhandel en de persoonlijke dienstverlening is minder gunstig. De zakelijke diensten, industrie en groothandel kennen de gunstigste solvabiliteitspositie.

Lichte afname liquiditeit en solvabiliteit MKB

In de afgelopen jaren is zowel de liquiditeit als de solvabiliteit in het MKB afgenomen. Voor 2011 is de verwachting dat beide kengetallen verder zullen afnemen, zij het in lichte mate. De verwachte liquiditeit in 2011 is 169,8%, ongeveer 0,5 procentpunt lager dan in 2009. De solvabiliteit neemt af van 27,1% in 2009 naar 26,5% in 2011. Dit is te zien in de eerdere tabel, waarin voor het MKB de ontwikkeling van de kengetallen over de periode 2007-2011 is weergegeven. De financiële crisis (2007-2009) heeft in het MKB geleid tot een afname van het geïnvesteerde vermogen en het eigen vermogen, terwijl het vreemd vermogen toenam. Dit resulteerde in een kleine verslechtering van zowel de solvabiliteit als de liquiditeit. Alle sectoren hadden hiermee te maken. Na het krimpjaar 2009 kan het MKB weer langzaam groeien. Dit komt onder meer tot uiting in een bescheiden groei van de vlottende activa.

De toename van de omloopsnelheid van het vermogen leidt in 2011 nog niet tot een verbetering van de liquiditeits- en solvabiliteitspositie van MKB-bedrijven. Het zijn vooral de sectoren waarin MKB-bedrijven in belangrijke mate internationaal opereren waar een verbetering van de financiële positie te zien is, namelijk de industrie en transportsector. In deze sectoren neemt de solvabiliteit tussen 2009 en 2011 toe van 29,1% naar 30% respectievelijk van 25,5% naar 26,5%. Dit terwijl de solvabiliteit voor het gehele MKB afneemt van 27,1% naar 26,5%. Deze sectoren profiteren van de toename van de wereldhandel en de export. Ook de liquiditeitspositie van deze sectoren verbetert tussen 2009 en 2011. In de autosector is de solvabiliteit in 2011 weer op het niveau van 2009. De autosector heeft zich weer hersteld na het moeilijke jaar 2009. De verkoop van nieuwe personenauto's is in 2010 24,8% hoger uitgekomen dan in 2009.²

Rentabiliteit vermogen in MKB hoger dan in grootbedrijf

De rentabiliteit van zowel het eigen vermogen (REV) als het totale vermogen (RTV) blijkt in het MKB naar verhouding hoger dan in het grootbedrijf. De relatief hoge waarde van de REV ten opzichte van de RTV is het gevolg van de hefboomwerking, waarbij de winst na belasting als percentage van het eigen vermogen (REV) het rentetarief voor het gebruik van vreemd vermogen overtreft. Wanneer in dergelijke gevallen sprake is van een relatief lage solvabiliteit (verhouding eigen vermogen/totaal vermogen), wordt de hefboomwerking versterkt. Dit effect

¹ Zie hiervoor EIM. *Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid*, meerdere edities.

² Op basis van de definitieve cijfers van RAI Vereniging, Bovag en RDC. Zie persbericht Bovag, 2011. *Verkoop nieuwe personenauto's 2010: plus 24,8 procent*.

is dus sterker binnen het MKB ten opzichte van het grootbedrijf. Bij het grootbedrijf is minder sprake van een hefboomwerking, gegeven de sterkere solvabiliteitspositie.

Naar sector bezien, is er sprake van relatief grote verschillen in de rentabiliteitspositie. Vooral in de detailhandel, de persoonlijke dienstverlening en de transportsector zijn de rentabiliteitspercentages laag te noemen. De detailhandel kent zelfs negatieve rendementen op het eigen vermogen, gecorrigeerd voor de arbeidslonen die zelfstandigen zichzelf toekennen. Dit is het gevolg van krappe winstmarges en scherpe prijsconcurrentie met vooral grote bedrijven. In sectoren als de bouw, groothandel en zakelijke dienstverlening zijn de rentabiliteitspercentages verhoudingsgewijs hoog. Hieraan kunnen meerdere oorzaken ten grondslag liggen, zoals een relatief beperkt eigen vermogen in verhouding tot de nettowinst na belasting, een sterke hefboomwerking (lage solvabiliteit) en/of een relatief hoge netto toegevoegde waarde (winstgevendheid).

Doelmatigheid en rendement geïnvesteerd vermogen MKB stijgt

De ontwikkeling van de omloopsnelheid van het vermogen en de rentabiliteit geven indicaties dat het geïnvesteerde vermogen weer wat doelmatiger wordt aangewend en meer rendement oplevert. Het jaar 2009 was het dieptepunt voor MKB-bedrijven wat betreft de winstgevendheid van het geïnvesteerde vermogen. De rentabiliteit van zowel het eigen als het totale vermogen was in dat jaar het laagst in de periode 2007-2010. In 2010 was de winstontwikkeling in het MKB nog bescheiden, terwijl in 2011 een wat sterker winstherstel optreedt. Het MKB gebruikt de toegenomen winsten vooral om te investeren en niet zozeer om een toename van het eigen vermogen te bewerkstelligen. Dit leidt verhoudingsgewijs tot stijgende rendementen op het eigen vermogen. De rentabiliteit zal ten opzichte van 2009 licht toenemen.

Omloopsnelheid bij het MKB op een veel hoger niveau dan bij het grootbedrijf

De omloopsnelheid van het vermogen ligt bij het MKB op een veel hoger niveau dan bij het grootbedrijf. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat het grootbedrijf een veel hogere kapitaalintensiteit heeft (veel vaste activa) dan het MKB. MKB-bedrijven houden relatief meer voorraden aan, die sneller te gelde kunnen worden gemaakt dan de bedrijfsmiddelen met een lange looptijd. Daarnaast hebben zij over het algemeen meer geld in kas dan grote bedrijven.

Tussen de sectoren in het MKB is ook sprake van grote verschillen in de omloopsnelheid van het vermogen. De omloopsnelheid in de autosector en in de groothandel is bijvoorbeeld vele malen hoger dan in de dienstverlenende sectoren. De handelssectoren hebben een veel groter aandeel vlottende activa dan de zakelijke en persoonlijke dienstverlening, als gevolg van het aanhouden van voorraden. De dienstverlening kent slechts een beperkt aandeel voorraden, aangezien arbeid de belangrijkste productiefactor is. Naar verhouding investeert de dienstverlening dus meer in vaste activa, die minder snel in geld (omzet) kunnen worden omgezet.

Het voorzichtige economische herstel van het MKB in 2011 gaat gepaard met een toename van de omloopsnelheid van het vermogen in de meeste sectoren. Doordat de bezettingsgraad ten tijde van de crisis zeer laag was, is er momenteel

voldoende productiecapaciteit aanwezig om op korte termijn nieuwe omzet te genereren met het huidige vermogen.¹ Daardoor kan de omloopsnelheid van het vermogen snel toenemen. De gemiddelde toename van de omloopsnelheid van het vermogen in het MKB is tussen 2009 en 2011 5,25%, van 130,5% naar 137,3%. Vooral in de zakelijke dienstverlening, transportsector, autosector en groothandel wordt het geïnvesteerde vermogen doelmatiger ingezet. Alleen in de bouw, detailhandel en horeca is sprake van een afname van de omloopsnelheid van het vermogen.

Nauwelijks verschil voorraadtermijn MKB en grootbedrijf

De voorraadtermijn verschilt nauwelijks tussen MKB en grootbedrijf. Ook binnen het MKB zijn de verschillen beperkt tussen de onderscheiden grootteklassen. Naar sector bezien, is de voorraadtermijn in de transportsector uitermate laag. Deze sector heeft amper met voorraden te maken. Dit geldt grotendeels ook voor de zakelijke en de persoonlijke dienstverlening. In de horeca is de voorraadtermijn om een andere reden aan de lage kant. Deze sector heeft voornamelijk te maken met voorraden met een relatief korte houdbaarheidstermijn (verse voedingsmiddelen, dranken). De detailhandel, de autosector en de industrie hebben relatief lange voorraadtermijnen. Bij de industrie gaat het niet alleen om voorraden producten, maar ook om halffabricaten of onderdelen in het productieproces.

Debiteuren- en crediteurentermijn korter in MKB dan in grootbedrijf

De debiteurentermijn is in het MKB aanmerkelijk korter dan in het grootbedrijf. Dit heeft te maken met het feit dat grotere bedrijven meer zaken doen met grotere, vaste afnemers, waardoor klantenrelaties hechter worden en het betaalgedrag soepeler. Bovendien kunnen grotere bedrijven tegenvallers beter opvangen, die ontstaan als gevolg van slecht betalende klanten.

Ook de crediteurentermijn is voor het MKB korter dan voor het grootbedrijf. Het moeten terugvallen op het relatief dure rekening-courantkrediet van banken als financieringsvorm houdt het MKB scherp om het gebruik van deze faciliteit zo veel mogelijk te beperken. Voor grotere bedrijven is het bovendien aantrekkelijk om het geld voor de betalingen nog een tijd binnen de onderneming te houden, om zo renteopbrengsten te genereren. Het grootbedrijf is hiertoe beter in staat, doordat het door zijn schaalvoordelen gemiddeld lagere vermogenskosten (vermogensbeheer, transacties) heeft.

Debiteuren- en crediteurentermijn MKB dalen

Ten opzichte van 2009 neemt zowel de debiteurentermijn als de crediteurentermijn binnen het MKB af. In 2011 betalen klanten van het MKB na gemiddeld 84,6 dagen hun rekening, terwijl in 2009 de gemiddelde betalingstermijn nog 88,1 dagen was. MKB-bedrijven zelf betalen hun rekeningen in 2011 iets sneller dan in 2009, gemiddeld een dag sneller. De crediteurentermijn in 2011 is naar verwachting 30,7 dagen. In 2009 was er juist sprake van een toename van deze

¹ Op het dieptepunt van de crisis lag de bezettingsgraad van de industrie onder de 75%. Zie CBS, 2010. *Webmagazine 17 mei 2010*.

termijnen, vooral van de debiteurentermijn. Mogelijk is de betalingsdiscipline van klanten afgenomen in de crisisperiode, zoals sommige bronnen suggereren.¹ De afnemende debiteuren- en crediteurentermijn in 2010 en 2011 kan erop duiden dat het betalingsgedrag van afnemers en MKB-bedrijven weer verbetert. Wat betreft het betalingsgedrag van het MKB is deze ontwikkeling ietwat strijdig met de verwachte afname van de liquiditeit. Hier kan meespelen dat de partners en toeleveranciers waar het MKB zaken mee doet, strenger toezien op het innen van facturen. Door de onzekere economische situatie wordt het belang van de cash-flow voor de bedrijfsvoering immers sterker. Bedrijven kunnen het zich steeds minder permitteren om lang op hun inkomsten te moeten wachten.

In de detailhandel, in de horeca en in de autosector wordt in belangrijke mate contant afgerekend, wat leidt tot een korte debiteurentermijn. De bedrijven in deze sectoren behoren in belangrijke mate tot het MKB en 'duwen' de debiteurentermijn omlaag ten opzichte van het grootbedrijf, waarin zij in veel mindere mate vertegenwoordigd zijn. Tegenover de genoemde sectoren met korte debiteurentermijnen staan de sectoren waar het 'betalen van rekeningen door klanten' relatief lang op zich laat wachten. Koploper is de zakelijke dienstverlening, gevolgd door de persoonlijke dienstverlening, de horeca en de industrie. In de autosector en in de handel staan rekeningen van leveranciers gemiddeld het kortst open. Omdat in deze sectoren veel liquide middelen binnenkomen als gevolg van de mate waarin klanten contant afrekenen, betalen de MKB-bedrijven in deze sectoren zelf ook in grote mate contant. Hierdoor blijven de transactiekosten laag. De persoonlijke dienstverlening, bouw en transportsector hebben de langste crediteurentermijnen.

6.4 Ontwikkeling financiële positie MKB-sectoren

Financiële positie MKB in bouw, detailhandel en horeca onder druk

De bouw, detailhandel en horeca hebben in 2011 nog te maken met moeilijke economische omstandigheden. De activiteiten in de bouw liggen nog steeds goeddeels stil, orders blijven vooralsnog uit. In 2010 was de terugval van de productie bijna 10%. Doordat de bouwproductie vertraagd reageert op herstel van de conjunctuur, wordt hiervan in 2011 nog geen herstel verwacht. Vooral sinds de tweede helft van 2009 is er sprake van een sterke terugval in de productie van de bouwsector. De sector heeft nog enige tijd kunnen bouwen op basis van de bestaande orderportefeuille, maar voor veel bedrijven is de orderportefeuille behoorlijk dun geworden. Het bedrijfsleven is nog zeer terughoudend met investeringen in nieuwbouw en verbouw van bestaande gebouwen. Deze ontwikkelingen gaan gepaard met een sterke afname van de solvabiliteit van de bouwsector van 24,5% in 2009 naar 22,5% in 2011.

De persoonlijke dienstverlening, detailhandel en horeca hebben last van de nog steeds tegenvallende particuliere consumptie. Volgens het CPB neemt de consumptie onder huishoudens in 2011 weliswaar toe, maar met ¾% is de toename

¹ Zie de ontwikkeling van de Payments Incidents Index van kredietverzekeraar Coface. Coface registreert per land in hoeverre rekeningen in een land niet tijdig worden betaald en verwerkt dit in de index. Hoewel Nederland goed scoort ten opzichte van andere landen, zijn ook in Nederland de betalingsachterstanden tijdens het hoogtepunt van de financiële crisis (2009) sterk opgelopen.

beperkt.¹ Onzekerheid over de nabije economische situatie speelt een belangrijke rol bij de terughoudende opstelling van consumenten. De koopkracht staat onder druk en de werkgelegenheidsontwikkeling maakt de consument voorzichtig om luxe of duurzame bestedingen te doen. Ook de afgenomen vermogens door onder andere gedaalde huizenprijzen hebben een drukkend effect op de consumentenbestedingen. Mede door de op handen zijnde bezuinigingen zijn consumenten meer geneigd te sparen. Door de tegenvallende particuliere consumptie blijft het in de persoonlijke dienstverlening en voor detailhandels- en horecabedrijven moeilijk om een hogere cashflow en een beter bedrijfsresultaat te realiseren. Dit heeft gevolgen voor de liquiditeits- en solvabiliteitspositie van MKB-bedrijven in die sectoren. De solvabiliteit in de persoonlijke dienstverlening (van 22,6% naar 21,2%), detailhandel (van 21,3% naar 20,4%) en horeca (van 13,5% naar 12,8%) neemt naar verwachting dan ook sterk af tussen 2009 en 2011.

¹ Zie CPB, 2011. *Centraal Economisch Plan, maart 2011*.

7 Investerings

In dit hoofdstuk komen de investeringen in het MKB aan de orde. De eerste paragraaf gaat in op de investeringsbereidheid van ondernemers. De bron hiervoor is het MKB-Beleidspanel: een jaarlijkse enquête onder circa 2.000 ondernemers. De laatste enquête is in het voorjaar van 2011 gehouden. In de tweede paragraaf staat de feitelijke ontwikkeling van de investeringen in het MKB centraal.

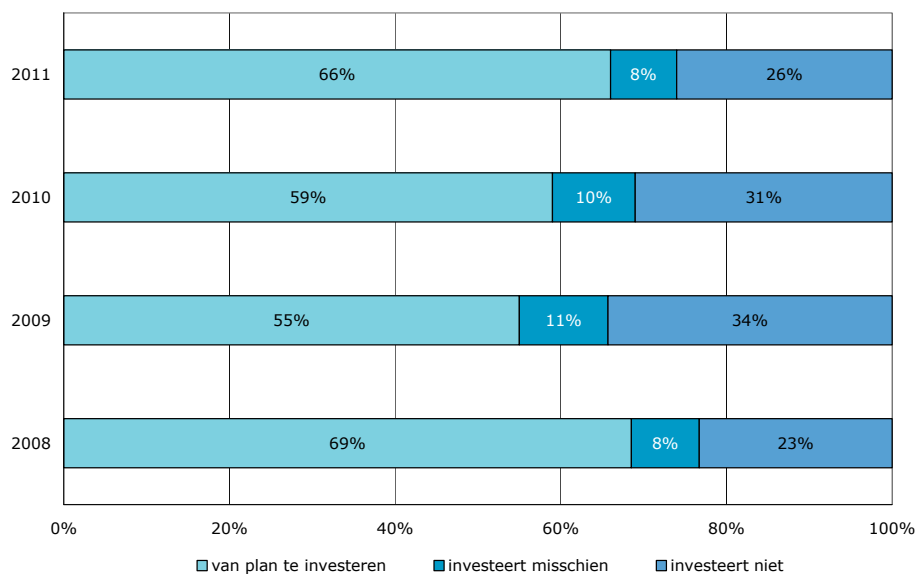
7.1 Investeringsbereidheid van MKB-ondernemers

De investeringsbereidheid neemt fors toe

In het crisisjaar 2009 liep de investeringsbereidheid bij MKB-ondernemers fors terug. 55% van de ondernemers gaf toen aan investeringsplannen te hebben (zie figuur 1). In de conjunctureel goede jaren ligt de investeringsbereidheid rond de 70%. Dat niveau werd ook in 2008 nog gehaald. Vergeleken met 2009 was er in 2010 alweer sprake van een licht herstel van de investeringsbereidheid. Het herstel zet nu in 2011 goed door. Twee op de drie ondernemers hebben investeringsplannen. Een op de vier ondernemers heeft geen investeringsplannen. Een kleine groep ondernemers twijfelt over investeren.

Een deel van de investeringsplannen zal investeringen betreffen die in de achterliggende periode zijn uitgesteld, maar de investeringsplannen weerspiegelen ook dat de vraag naar goederen en diensten van de bedrijven weer toeneemt en investeren met het oog op vernieuwing en uitbreiding weer interessant is. Als eerste wordt daarom weer geïnvesteerd in machines en ICT. Er wordt ook weer geïnvesteerd in vervoermiddelen, maar dan wel in auto's met een lagere aanschafprijs dan voorheen. Investeren in de bedrijfshuisvesting zal nog wel even op zich laten wachten. Veel bedrijven zitten nog ruim in hun jas en de markten van bedrijfs- en kantoorruimte stagneren nog steeds.

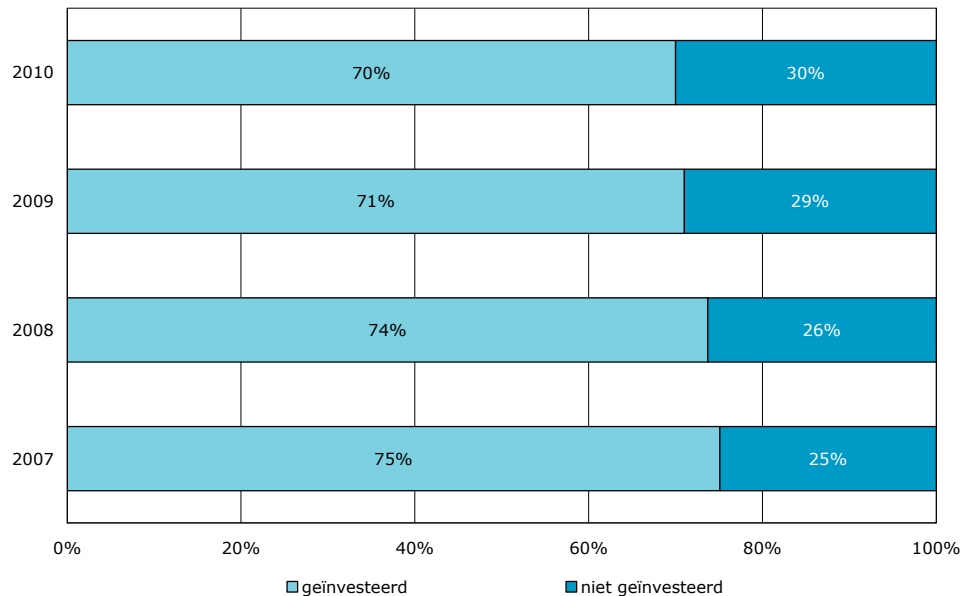
figuur 7.1 Aantal ondernemers met investeringsplannen in het Nederlandse MKB, 2008-2011 (in % van het aantal ondernemers)

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

Ondernemers in het MKB hebben een redelijk afwachtende houding als het gaat om investeringen. Deze afwachtende houding blijkt uit het feit dat meer ondernemers investeringen hebben gedaan dan vooraf verwacht. Zo had in 2010 59% van de ondernemers investeringsplannen. Uiteindelijk bleek de feitelijke realisatie 70% te zijn (zie figuur 2).

figuur 7.2 Investeringsrealisaties voor 2007-2010 in het Nederlandse MKB (in % van het aantal ondernemers)

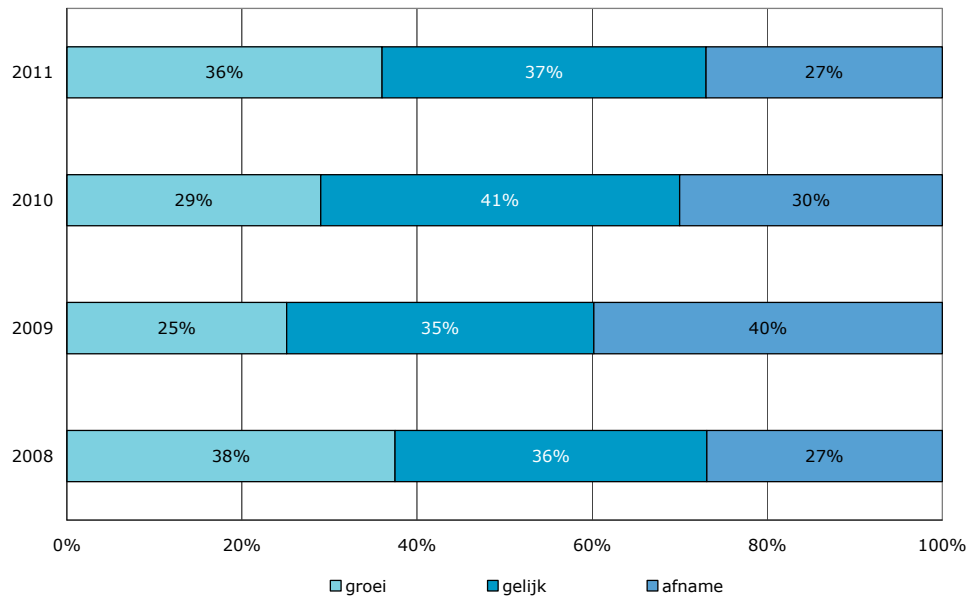

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

Meer MKB-ondernemers verwachten groei van de investeringen

MKB-ondernemers zijn optimistischer over de investeringsgroei dan de afgelopen jaren. Voor 2011 verwacht 36% van de MKB-ondernemers een groei van de investeringen (zie figuur 3). In 2010 verwachtte 29% van de MKB-ondernemers een groei en in 2009 slechts 25%. Ongeveer evenveel ondernemers verwachten een gelijkblijvend investeringsniveau. 27% verwacht een afname van de investeringen. Deze verwachtingen omtrent de groei van de investeringen zijn in lijn met de situatie voor de crisis. Het geeft aan dat de ondernemers weer vertrouwen hebben in het aantrekken van de economie.

figuur 7.3 Verwachte investeringsontwikkeling in het Nederlandse MKB, 2008-2011 (in % van het aantal ondernemers)

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

7.2 Ontwikkeling van de investeringen

De investeringsomvang nam in 2010 nog af, herstel in 2011

Het niveau en de ontwikkelingen van de investeringen is weergegeven in tabel 7.1. In 2010 investeerde de marktsector ongeveer 46 miljard euro. Wat betreft de investeringsomvang heeft het MKB in 2010 iets minder geïnvesteerd dan het grootbedrijf: 47,5% van de investeringen was afkomstig van het MKB.

Vorig jaar daalden de investeringen in het MKB met 1,25%. Voor 2011 is het beeld positiever. De verwachting is dat de investeringen in het MKB dit jaar in omvang met 3,75% zullen groeien. In 2012 groeien de investeringen in het MKB nog iets meer. De ontwikkeling van de investeringen in het MKB blijft wel achter bij de ontwikkeling van de investeringen in het grootbedrijf. De toename van de investeringen weerspiegelt het herstel van de productie na de scherpe terugval in het crisisjaar 2009. In 2010 waren de bedrijven nog wat terughoudend, hetgeen zich uitte in lagere investeringsbedragen. Maar nu het herstel doorzet, zijn weer meer investeringen nodig om aan de vraag te kunnen voldoen.

tabel 7.1 Niveau en ontwikkeling van investeringen in de totale marktsector in 2010-2012, naar grootteklasse

	2010	2010	2011	2012
	niveau (x mld. euro)	mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %		
MKB	21,9	-1,25	3,75	4,00
- kleinbedrijf (<10)	10,5	-0,50	3,25	3,75
- middenbedrijf (10-99)	11,4	-1,75	4,25	4,25
grootbedrijf	24,2	-1,50	4,50	5,00
- middelgroot (100-249)	4,1	-2,25	4,25	4,00
- zeer groot (≥250)	21,0	-1,50	4,50	5,25
totaal marktsector	46,1	-1,50	4,00	4,50

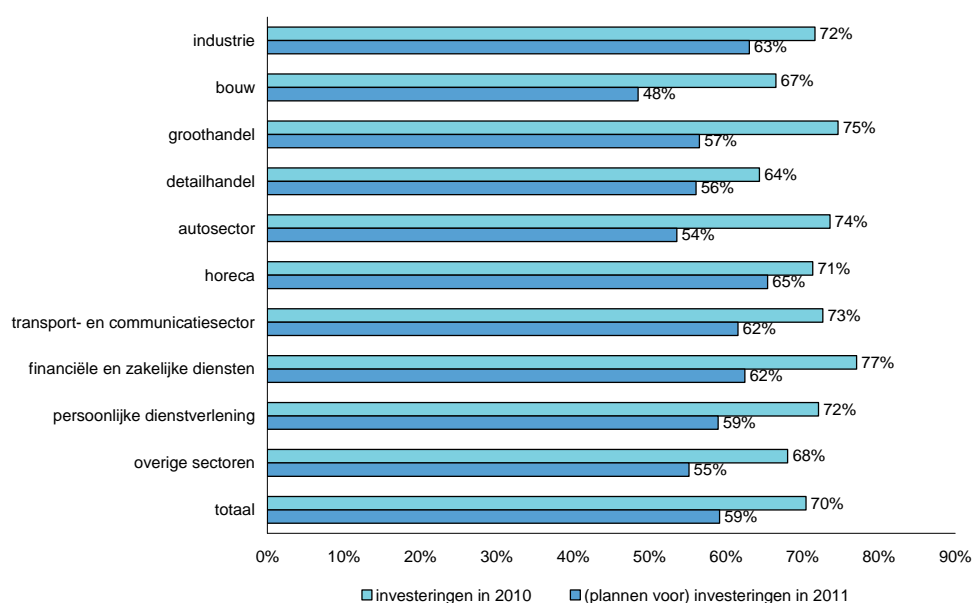
* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector.

Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

7.3 Investeringen naar sector

In de financiële en zakelijke diensten en de groothandel werd in 2010 naar verhouding door de meeste bedrijven geïnvesteerd (zie figuur 4). In de detailhandel en de bouw werd het minst geïnvesteerd. Dit jaar zijn de meeste bedrijven met investeringsplannen te vinden in de horeca, de industrie, de transport- en communicatiesector en de financiële en zakelijke dienstverlening. In de bouw heeft minder dan de helft van de ondernemers investeringsplannen.

figuur 7.4 Aantal ondernemers met investeringen in 2010 en met investeringsplannen in 2011 in het Nederlandse MKB, naar sector (in % van het aantal ondernemers)

Bron: MKB-Beleidspanel, april 2011.

BIJLAGE I Tabellen

Tabel I-1 Ontwikkeling afzet in de marktsector, 2010-2012

	2010	2010	2011	2012
	niveau (mld. euro)		volumemutatie in %	
MKB-bedrijven				
industrie	82,3	3,75	2,25	1,75
bouw	47,9	-9,50	0,00	1,75
groothandel	44,2	5,25	3,75	3,75
detailhandel	15,6	-0,50	1,00	0,75
autosector	11,4	4,25	2,00	1,00
horeca	13,2	-2,25	0,50	0,50
transport en communicatie	27,4	3,00	1,75	1,50
financiële en zakelijke diensten	90,5	-0,50	2,25	1,75
persoonlijke diensten	23,3	-0,50	0,25	0,50
overige marktsectoren	30,4	2,00	1,25	1,25
totaal marktsector	386,2	0,25	1,75	1,75
grootbedrijf				
industrie	208,7	7,00	3,00	2,25
bouw	27,2	-10,50	0,00	1,25
groothandel	32,7	5,25	3,75	3,75
detailhandel	13,7	-0,50	1,00	1,00
autosector	5,3	4,00	2,00	0,75
horeca	4,5	-2,25	0,50	0,50
transport en communicatie	45,8	3,00	2,00	1,75
financiële en zakelijke diensten	120,0	0,50	1,75	1,50
persoonlijke diensten	15,8	-0,50	-0,25	0,00
overige marktsectoren	58,4	2,75	2,75	2,75
totaal marktsector	40,5	3,00	1,75	1,75
alle bedrijven				
industrie	290,9	6,00	2,75	2,00
bouw	75,2	-10,00	0,00	1,75
groothandel	76,9	5,25	3,75	3,75
detailhandel	29,3	-0,50	1,00	0,75
autosector	16,6	4,25	2,00	0,75
horeca	17,7	-2,25	0,50	0,50
transport en communicatie	73,2	3,00	2,00	1,75
financiële en zakelijke diensten	210,5	0,00	2,00	1,75
persoonlijke diensten	39,1	-0,50	0,00	0,25
overige marktsectoren	71,7	2,75	2,75	2,75
totaal marktsector	70,9	2,50	1,50	1,50

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector. Het MKB bestaat uit bedrijven tot 100 werkenden. Het grootbedrijf bestaat uit bedrijven met 100 werkenden of meer.
Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

Tabel I-2 Ontwikkeling werkgelegenheid (personen) in de marktsector, 2010-2012

	2010	2010	2011	2012
	niveau (x 1.000)		volumemutatie in %	
MKB-bedrijven				
industrie	414,2	-5,25	-2,00	-1,75
bouw	350,3	-3,50	-0,25	1,00
groothandel	388,2	0,50	1,25	1,25
detailhandel	421,9	-1,00	1,00	0,25
autosector	121,2	-0,75	0,50	0,25
horeca	261,1	-1,00	0,50	0,25
transport en communicatie	196,0	-3,25	0,75	0,25
financiële en zakelijke diensten	889,5	-1,50	3,50	2,50
persoonlijke diensten	286,5	0,00	0,75	0,50
overige marktsectoren	220,2	3,00	3,00	3,00
totaal marktsector	231,6	-2,00	-1,25	-1,25
grootbedrijf				
industrie	472,6	-1,25	-1,50	-2,00
bouw	120,5	-4,75	-0,75	0,25
groothandel	140,0	1,00	1,50	1,00
detailhandel	329,7	-1,00	1,00	0,50
autosector	34,5	-1,00	0,50	0,00
horeca	45,1	-1,00	0,50	0,25
transport en communicatie	258,9	-2,50	-0,25	-0,50
financiële en zakelijke diensten	849,1	-2,00	2,50	1,75
persoonlijke diensten	141,8	0,25	0,25	0,25
overige marktsectoren	1.071,4	3,00	3,00	3,00
totaal marktsector	41,7	-0,75	-0,50	-0,50
alle bedrijven				
industrie	886,7	-3,00	-1,75	-2,00
bouw	470,8	-4,00	-0,50	0,75
groothandel	528,2	0,75	1,25	1,00
detailhandel	751,6	-1,00	1,00	0,25
autosector	155,8	-0,75	0,50	0,25
horeca	306,2	-1,00	0,50	0,25
transport en communicatie	454,9	-2,75	0,25	-0,25
financiële en zakelijke diensten	1.738,6	-1,75	3,00	2,25
persoonlijke diensten	428,3	0,00	0,50	0,50
overige marktsectoren	1.291,6	3,00	3,00	3,00
totaal marktsector	273,2	-1,75	-1,00	-1,25

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstofwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector. Het MKB bestaat uit bedrijven tot 100 werkenden. Het grootbedrijf bestaat uit bedrijven met 100 werkenden of meer.
Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

Tabel I-3 Ontwikkeling winst (voor belasting) in de marktsector, 2010-2012

	2010	2010	2011	2012
	niveau (mld. euro)		volumemutatie in %	
MKB-bedrijven				
industrie	6,0	44,50	6,75	3,50
bouw	5,6	-20,00	-6,50	2,75
groothandel	9,7	6,75	4,25	3,00
detailhandel	2,3	1,50	0,50	0,75
autosector	1,8	19,00	1,75	0,50
horeca	1,6	-0,75	3,50	2,25
transport en communicatie	1,3	35,00	2,50	3,25
financiële en zakelijke diensten	15,8	7,75	4,00	3,00
persoonlijke diensten	3,8	4,00	0,50	3,00
overige marktsectoren	3,2	7,50	3,50	4,75
totaal marktsector	1,5	84,00	6,75	-10,75
grootbedrijf				
industrie	5,3	26,50	3,25	-0,25
bouw	0,6	-56,25	-46,25	0,25
groothandel	3,5	5,25	1,50	-0,25
detailhandel	1,1	2,75	1,50	1,00
autosector	1,8	10,50	3,00	0,75
horeca	0,5	-2,00	4,00	2,25
transport en communicatie	1,3	22,25	3,00	4,50
financiële en zakelijke diensten	15,0	25,75	8,50	4,00
persoonlijke diensten	0,2	21,00	1,00	2,75
overige marktsectoren	8,5	9,25	1,75	3,50
totaal marktsector	4,7	17,00	1,75	0,00
alle bedrijven				
industrie	11,3	35,25	5,25	1,75
bouw	6,1	-25,50	-10,25	2,50
groothandel	13,2	6,25	3,50	2,00
detailhandel	3,4	2,00	0,75	0,75
autosector	3,5	14,50	2,25	0,75
horeca	2,0	-1,00	3,75	2,25
transport en communicatie	2,7	28,25	2,75	4,00
financiële en zakelijke diensten	30,8	15,75	6,25	3,50
persoonlijke diensten	4,0	4,75	0,75	3,00
overige marktsectoren	11,7	8,75	2,25	3,75
totaal marktsector	6,2	28,25	3,00	-2,75

* De marktsector bestaat uit het bedrijfsleven, zonder overheid, maar ook zonder de delfstoffenwinning, verhuur en exploitatie van onroerend goed en de zorgsector. Het MKB bestaat uit bedrijven tot 100 werkenden. Het grootbedrijf bestaat uit bedrijven met 100 werkenden of meer.
Bron: Prognose kerngegevens MKB, april 2011.

BIJLAGE II Uitgebreide inkomstrajecten zelfstandigen en directeuren-grootaandeelhouders

Tabel II-1 Gemiddelde inkomens (in euro's) van zelfstandigen, 2010-2012

<i>bestanddeel</i>	<i>2010</i>	<i>mutatie in %</i>	<i>2011</i>	<i>mutatie in %</i>	<i>2012</i>
winst voor investerings- en vermogensaftrek	31.120	2,25	31.800	10,25	35.050
aftrek i.v.m. ondernemerschap	6.620	0,50	6.660	1,00	6.720
w.v. investeringsaftrek	980	2,00	1.000	0,00	1.000
w.v. zelfstandigenaftrek	5.610	0,25	5.630	1,00	5.680
w.v. meewerkaftrek	30	0,00	30	33,25	40
bruto-inkomen uit arbeid (excl. sociale lasten)	8.480	3,25	8.760	3,25	9.040
inkomsten uit bezittingen min betaalde rente	-890	-20,25	-710	-33,75	-470
uitkering inkomensverzekeringen	2.970	1,75	3.020	1,75	3.070
w.v. uitkering i.v.m. werkloosheid	280	0,00	280	3,50	290
w.v. uitkering i.v.m. ziekte en arbeidsongeschiktheid	660	1,50	670	1,50	680
w.v. uitkering i.v.m. ouderdom en nabestaanden	2.030	2,00	2.070	1,50	2.100
sociale lasten, werkgeversbijdragen (loon en uitk.)	1.610	8,75	1.750	0,00	1.750
uitkering sociale voorzieningen	630	0,00	630	1,50	640
overige inkomsten	220	4,50	230	0,00	230
bruto-inkomen	44.140	3,00	45.490	8,50	49.310
premies werknemersverzekeringen	2.480	4,75	2.600	0,00	2.600
w.v. sociale lasten werkgever	1.160	7,75	1.250	-2,50	1.220
w.v. sociale lasten werknemers	220	4,50	230	0,00	230
w.v. sociale lasten ontvanger en uitkeringsinstantie	50	-20,00	40	25,00	50
overige betaalde premies	1.010	2,00	1.030	2,00	1.050
inkomsten- en loonbelasting	6.830	6,25	7.260	15,25	8.360
premies volksverzekeringen	2.500	3,25	2.580	8,50	2.800
w.v. AOW/AWW	1.490	4,00	1.550	8,50	1.680
w.v. AWBZ	1.000	4,00	1.040	7,75	1.120
premie ZFW en ziekenfondswet zelfstandigen (zfv)	1.940	11,75	2.170	6,00	2.300
zorgtoeslag	180	55,50	280	-3,50	270
levensloopregeling	30	0,00	30	0,00	30
overige posten	130	7,75	140	0,00	140
besteedbaar inkomen	29.220	1,50	29.680	8,00	32.040

Bron: Inkomens van ondernemers.

Tabel II-2 Gemiddelde inkomens (in euro's) van directeuren-grootaandeelhouders, 2010-2012

<i>bestanddeel</i>	<i>2010</i>	<i>mutatie in %</i>	<i>2011</i>	<i>mutatie in %</i>	<i>2012</i>
winst voor investerings- en vermogensaftrek	5.080	2,25	5.190	10,25	5.720
aftrek i.v.m. ondernemerschap	330	0,00	330	3,00	340
w.v. investeringsaftrek	120	0,00	120	0,00	120
w.v. zelfstandigenaftrek	210	0,00	210	0,00	210
w.v. meewerkaftrek	0	-	0	-	0
bruto-inkomen uit arbeid (excl. sociale lasten)	60.960	3,25	62.890	3,25	64.880
inkomsten uit bezittingen min betaalde rente	1.360	76,50	2.400	37,00	3.290
uitkering inkomensverzekeringen	4.340	2,00	4.430	1,50	4.500
w.v. uitkering i.v.m. werkloosheid	190	5,25	200	0,00	200
w.v. uitkering i.v.m. ziekte en arbeidsongeschiktheid	370	2,75	380	2,75	390
w.v. uitkering i.v.m. ouderdom en nabestaanden	3.780	1,75	3.850	1,50	3.910
sociale lasten, werkgeversbijdragen (loon en uitk.)	1.010	9,00	1.100	1,00	1.110
uitkering sociale voorzieningen	710	0,00	710	0,00	710
overige inkomsten	30	0,00	30	0,00	30
bruto-inkomen	73.490	4,50	76.740	4,50	80.250
premies werknemersverzekeringen	2.160	3,75	2.240	0,50	2.250
w.v. sociale lasten werkgever	670	6,00	710	-1,50	700
w.v. sociale lasten werknemers	120	0,00	120	8,25	130
w.v. sociale lasten ontvanger en uitkeringsinstantie	30	0,00	30	0,00	30
overige betaalde premies	900	2,25	920	2,25	940
inkomsten- en loonbelasting	19.410	9,50	21.250	5,25	22.360
premies volksverzekeringen	4.920	2,75	5.060	1,75	5.150
w.v. AOW/AWW	2.920	3,00	3.010	2,00	3.070
w.v. AWBZ	1.990	3,00	2.050	2,00	2.090
premie ZFW en ziekenfondswet zelfstandigen (z fz)	2.830	12,25	3.180	7,00	3.400
zorgtoeslag	20	0,00	20	50,00	30
levensloopregeling	660	3,00	680	3,00	700
overige posten	590	1,75	600	1,75	610
besteedbaar inkomen	42.020	2,00	42.810	4,75	44.830

Bron: Inkomens van ondernemers.

BIJLAGE III Begrippenlijst financiering

Activa	De activa van een onderneming weerspiegelen de bedrijfsbezittingen, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen vaste activa en vlottende activa.
Current ratio	Een kengetal voor liquiditeit, waarbij de vlottende activa gerelateerd worden aan de kortlopende schulden (vlottende activa <i>gedeeld door</i> kort vreemd vermogen <i>maal</i> 100%). Een bedrijf met een current ratio met een waarde hoger dan 100% is in staat om aan zijn kortlopende verplichtingen te voldoen.
Crediteurentermijn	De crediteurentermijn geeft een beeld van de termijn dat rekeningen van leveranciers openstaan. De crediteurentermijn wordt berekend door de waarde van de openstaande rekeningen (crediteuren) te relateren aan de omzet (crediteuren <i>gedeeld door</i> omzet <i>maal</i> 365 dagen).
Debiteurentermijn	De debiteurentermijn geeft een indicatie (in aantal dagen) van het betaalgedrag van klanten. De debiteurentermijn wordt berekend door de waarde van de vorderingen te relateren aan de omzet (vorderingen <i>gedeeld door</i> omzet <i>maal</i> 365 dagen).
Eigen vermogen	Het eigen vermogen is dat deel van het vermogen dat resteert van de activa na aftrek van het vreemd vermogen.
Financiële activa	De financiële activa betreffen onder andere deelnemingen in groepsmaatschappijen en beleggingen.
Immateriële activa	De immateriële activa omvatten minder tastbare bezittingen, zoals goodwill, patenten en octrooien. Het betreft bezittingen die wel een rol spelen in het financiële proces, maar nooit in het fysieke bedrijfsproces.
Kort vreemd vermogen	Tot het kort vreemd vermogen behoren de schulden die een looptijd kennen van minder dan een jaar.
Lang vreemd vermogen	Schulden behoren tot het lang vreemd vermogen indien de verplichtingen een looptijd hebben van meer dan een jaar.

Liquiditeit	Een onderneming is liquide als er op korte termijn aan de betalingsverplichtingen kan worden voldaan.
Materiële activa	De materiële activa zijn de tastbare bezittingen, zoals gebouwen en machines.
Omloopsnelheid vermogen	De omloopsnelheid van het vermogen geeft de doelmatigheid van het aangewende vermogen weer: de gegenereerde omzet per euro geïnvesteerd vermogen. De hoogte van de omzet wordt gerelateerd aan het totale vermogen (omzet <i>gedeeld door</i> totale vermogen maal 100%). Hoe hoger deze ratio is, des te minder vermogen er nodig is om een bepaalde omzet te behalen.
Rentabiliteit	De rentabiliteit verwijst naar de relatie tussen de opbrengst van een onderneming en het vermogen waarmee die opbrengst is gegenereerd. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt naar de rentabiliteit van het totale vermogen en die van het eigen vermogen.
Rentabiliteit eigen vermogen	De rentabiliteit van het eigen vermogen (REV) is het aandeel van de nettowinst (na belasting) in het eigen vermogen. De REV wordt uitgedrukt in procenten (ratio vermenigvuldigd met 100%).
Rentabiliteit totaal vermogen	De rentabiliteit van het totale vermogen (RTV) relateert het totale inkomen uit vermogen (de som van de nettowinst voor belasting en de rentelasten over het vreemd vermogen) aan het totale in de onderneming geïnvesteerde vermogen (eigen + vreemd vermogen). De RTV wordt uitgedrukt in procenten (ratio vermenigvuldigd met 100%).
Solvabiliteit	De solvabiliteit geeft weer in hoeverre een onderneming aan haar langetermijnverplichtingen kan voldoen.
Solvabiliteitsratio	Een kengetal om de solvabiliteit weer te geven. De solvabiliteitsratio is hier berekend als het aandeel van het eigen vermogen in het totale vermogen (eigen vermogen <i>gedeeld door</i> totale vermogen <i>maal</i> 100%). Minimumnormen voor de solvabiliteitsratio verschillen per sector, leeftijd en omvang van het bedrijf en liggen doorgaans tussen de 10% en 30%.

Vaste activa	Vaste activa zijn de bezittingen met een lange levensduur; lang wil in dit geval zeggen langer dan een jaar. Tot de vaste activa behoren de (im)materiële en financiële activa.
Vermogensstructuur	De vermogensstructuur van een bedrijf geeft weer op welke wijze de activa zijn gefinancierd. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt naar eigen vermogen en vreemd vermogen.
Vlottende activa	Vlottende activa zijn de bezittingen met een korte levensduur, met een looptijd van korter dan een jaar. Deze worden gebruikelijk onderverdeeld in voorraden (gereed product, grond- en hulpstoffen en onderhanden werk), vorderingen op handelsdebiteuren en liquide middelen (geld in kas of banktegoeden en snel verhandelbare vermogenstitels).
Voorraadtermijn	De voorraadtermijn geeft het aantal dagen aan dat goederen en/of grondstoffen gemiddeld in voorraad zijn. De voorraadtermijn wordt berekend door de waarde van de voorraad te relateren aan de omzet (voorraad <i>gedeeld door</i> omzet <i>maal</i> 365 dagen).
Vreemd vermogen	Het vreemd vermogen bestaat uit de verplichtingen, meestal in de vorm van schulden, die een bedrijf is aangegaan voor de financiering van bedrijfsactiviteiten. Bij het vreemd vermogen is een verdere verbijzondering mogelijk naar de duur waarvoor de schulden zijn aangegaan, namelijk in een verdeling in lang vreemd vermogen en kort vreemd vermogen.

De resultaten van het Programma MKB en Ondernemerschap worden in twee reeksen gepubliceerd, te weten: Research Reports en Publieksrapportages. De meest recente rapporten staan (downloadable) op: www.ondernemerschap.nl.

Recente Publieksrapportages

A201103	10-3-2011	Trendstudie MKB en Ondernemerschap
A201102	8-3-2011	Monitor vrouwelijk en etnisch ondernemerschap 2010
A201101	5-1-2011	Startende ondernemers
A201012	8-12-2010	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A201011	16-11-2010	Global Entrepreneurship Monitor 2009 The Netherlands
A201010	9-11-2010	Ondernemen in de sectoren 2010 - 10 brochures
A201009	14-10-2010	De arbeidsmarkt van Midden-Nederland
A201008	14-10-2010	Monitor Inkomens Ondernemers
A201007	30-9-2010	Stand van Zaken Zonder Personeel
A201006	23-6-2010	Internationale benchmark ondernemerschap 2010
A201005	31-5-2010	Bedrijfsbeëindigingen in het kleinbedrijf
A201004	april 2010	Octrooien in Nederland
A201003	12-4-2010	Ondernemen voor anderen!
A201002	15-2-2010	Een kwestie van ondernemen
A201001	11-1-2010	Innovatief ondernemerschap in detailhandel, horeca en ambacht
A200918	1-12-2009	Slim en gezond afslanken
A200917	2-11-2009	Ondernemen in de Sectoren
A200916	30-10-2009	Springen over de Grens
A200915	17-8-2009	Criminaliteitspreventie door kleine bedrijven
A200914	16-6-2009	Global Entrepreneurship Monitor 2008 The Netherlands
A200913	15-5-2009	Internationale benchmark ondernemerschap 2009
A200912	20-5-2009	Kleinschalig Ondernemen 2009
A200911	3-4-2009	Kopstaartbedrijven
A200910	1-4-2009	Ondernemerschap in de wijk
A200909	27-3-2009	Van werknemer tot ondernemer
A200908	half juni 2009	Review: Internationalisering van het Nederlandse MKB
A200907	24-3-2009	Monitor Inkomens Ondernemers
A200906	19-3-2009	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A200905	17-3-2009	Afhankelijkheid in de metaalsector
A200904	12-3-2009	Beter inzicht in multicultureel ondernemerschap
A200903	5-2-2009	Ten years entrepreneurship policy: a global overview
A200902	13-1-2009	Toekomst concurrentiepositie MKB
A200901	13-1-2009	MKB in regionaal perspectief
A200815	19-12-2008	Succes met samenwerking
A200814	16-12-2008	Tijdelijke samenwerkingsverbanden in het Nederlandse MKB
A200813	8-12-2008	Sociaal ondernemerschap

A200812	8-12-2008	Ondernemen in de Sectoren
A200811	28-10-2008	Ondernemerschap in de zorg
A200810	23-9-2008	In- en uitstroom in de detailhandel
A200809	8-9-2008	Internationale benchmark ondernemerschap
A200808	3-9-2008	Nalevingskosten van wetgeving voor startende bedrijven
A200807	september 2008	Stimulering van ondernemerschap in middelgrote gemeenten
A200806	18-9-2008	HRM-beleid in het MKB
A200805	8-7-2008	Global Entrepreneurship Monitor 2007 The Netherlands
A200804	14-7-2008	Kleinschalig Ondernemen 2008
A200803	26-6-2008	Ondernemerschap in de regio
A200802	27-3-2008	Herstructurering van winkelgebieden
A200801	25-2-2008	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A200714	21-12-2007	Technologiebedrijven in het MKB
A200713	19-12-2007	MKB in regionaal perspectief
A200712	15-11-2007	Voor het gewin of voor het gezin?
A200711	7-11-2007	Van onbemind tot onmisbaar
A200710	25-10-2007	Ondernemen in de Sectoren
A200709	13-9-2007	Ondernemerschap in het primair en voortgezet onderwijs
A200708	21-6-2007	Kleinschalig Ondernemen 2007
A200707	21-6-2007	Global Entrepreneurship Monitor 2006 Nederland
A200706	13-6-2007	Een eigen bedrijf: loon naar werken?
A200705	10-5-2007	Internationale benchmark ondernemerschap
A200704	5-4-2007	Dat loont!
A200703	5-3-2007	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A200702	1-3-2007	Flexibele arbeid in het MKB
A200701	8-1-2007	Entrepreneurship in the Netherlands; High growth enterprises; Running fast but still keeping control
A200613	8-1-2007	Geef richting, geen regels!
A200612	januari 2007	Bedrijfs groei in Nederland
A200611	22-9-2006	Ondernemen in de Sectoren
A200610	18-9-2006	Met ervaring aan de start
A200609	20-7-2006	Global Entrepreneurship Monitor 2005 Nederland
A200608	18-9-2006	Pensioen voor ondernemers
A200607	24-7-2006	MKB regionaal bekeken
A200606	19-7-2006	MKB in regionaal perspectief 2006
A200605	29-6-2006	De externe adviseur bij bedrijfsoverdrachten in het MKB
A200604	19-6-2006	Kleinschalig Ondernemen 2006
A200603	17-5-2006	Internationale Benchmark 2005
A200602	12-4-2006	Bedrijfsopleidingen geen weggegooid geld
A200601	20-3-2006	Een blik op MKB en Ondernemerschap in 2015
A200516	14-2-2006	Small Business Governance
A200515	16-1-2006	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid; Periode 1987-2005
A200514	9-1-2006	Kritisch kopen in het MKB